Diplomácia, óh!

Mi köze van egy negyven éve halott amerikai politikusnak egy ma is élő politikai kalandorhoz, aki miközben Goebbelset megszégyenítő módon szégyentelen hazugságokkal ámítja népét, csábítja régi-új vetélytársait és ellenfeleit, kábítja az egész világot, egy visszataszítóan cinikus agresszióval sivatagi háború küszöbére sodorta az egész emberiséget. Azt mondják, hogy roszszul feltett kérdésre is adható jó válasz, mint ahogyan megfelelhető ostobán valamely bölcs kérdés. A mi kérdésünk bölcsnek aligha nevezhető, ám helyénvalónak és időszerűnek annál inkább. Mert Henry Stimson négy évtizede nem él, Szaddám Huszein viszont igen, sőt annyira jól van (hacsak ez is nem hazugság), hogy Mohamed prófétával értekezik; aki álmában látogatta meg őt és adott sugalmazást az Öböl-válságot illetően, szóval a holt és az eleven között egészen természetes kapcsolat teremthető. Nem az, hogy annyira kiáltó ellentétei egymásnak. Sokkal inkább az, hogy ha Stimson élne, akkor Szaddám egészen másként élne, sőt kérdés, hogy egzisztálhatna-e mint politikus. Mindenesetre aligha engednék szabadon garázdálkodni, gyilkolni, rabolni, túszokat fogva tartani büntetlenül. Feltehetőleg nem önkéntes követek zarándokolnának hozzá ajánlatokkal, hanem végrehajtót küldenének a nyakára és kihúznák alóla a hatalom zsámolyát, megfizettetnék vele az anyagi és erkölcsi kárt, amit okozott. Úgy kezelnék, ahogy megérdemelné és nemzetközi bíróság ítélkeznék fölötte.

Némileg indignálódva említi fel a Los Angeles Timesban William Pfaff, hogy a Time című képes magazin azzal támadta meg őt, miszerint visszasírja az egykori arisztokratikus elit uralmát Amerikában, nosztalgiát próbál ébreszteni a politika és főleg a külügyek nagyúri irányítói iránt, akik immáron kiszorultak a címszerepekből. Holott egyáltalán nem erről van szó. A minap, amikor egy közismert angol publicista Henry Stimsonról közreadott monográfiáját ismertette Pfaff, félreérthetetlenül szögezte le, hogy nem egy letűnt osztályt sirat, nem az úri világot, mindössze egy magatartást. Egészen pontosan az úriemberséget.

Való igaz, hogy Stimson jómódú és előkelő szülőktől származott, kitűnő nevelésben részesült, de nem ez a lényeg. A fontos az, hogy a század első felének amerikai közéleti szereplői úgymond nem származásilag, hanem cselekedeteikben voltak úriemberek. Oly kor volt ez — állítja Pfaff —, amikor még általános érvényű belső parancs a nemesség kötelező elve. Gerincességre tanították akkoriban a gyerekeket családban és iskolában, s arra, hogy aki közszereplést vállal, azt felelősség terheli. Ebben a korszakban a jog és az erkölcs gyakorlóterének tekintették a külügyeket, nem pedig alvilági játékok terepének.

Lehetséges, hogy mai kritikusai szemében idillivé aranyozódik egy letűnt kor és annak meghatározó személyiségei. De egy eszményített világ szembeállítása a mával arra nagyon alkalmas, hogy élesre exponálódjék a kontraszt és a maga teljes siralmasságában mutatkozzék meg, milyen is napjaink közélete és minők a szereplői. Közkeletű bölcsesség, hogy a politikában barátság nincs, csak érdekek vannak. Hányszor, de hányszor tapasztalhatták meg kis népek ennek a megállapításnak a keserű örökérvényűségét. Ám ha valaha megfigyelhető volt, hogy a hatalmasok nem meleg szívvel, hanem hideg — és számító — fejjel döntik el, kit öleljenek a keblükre és kit ejtsenek el, akkor a közel-keleti ügyekben ezt láthatjuk vakító élességgel.

Sokan teszik manapság szóvá, hogy már-már a meghasonlásig menő lelki válságban leledzik, az amerikai társadalomnak politikával és külügyekkel foglalkozó része. A tekintélyes The New Republic egyik októberi száma azon elmélkedik, vajon van-e még hitele az amerikai gazdaság dinoszauruszainak, amelyeknek vezetői tagjai voltak az amerikai—iraki üzleti fórum nevű laza csoportosulásnak, és hogy szabad-e hinni Henry Kissingernek, aki az Irak ellen indítandó keresztes hadjárat szószólói közé tartozik a kuvaiti agresszió óta, holott egészen addig ennek a fórumnak a motorja volt. Az iraki lobbyra fényt vető cikk ismeretében most már azt is jobban értjük, hogy Szaddám Huszein lépése nem azért érte meglepetésként a világot, mert nem lehetett tudni, hogy milyen igazából a baathista Irak, mennyire gátlástalan, sötét figura a vezére és hogy mit forral. Sokkal közelebb ál az igazsághoz, hogy ezt a nagyon befolyásos lobbyt mindez nem érdekelte, nem ez érdekelte, hanem egyrészt az üzletek, amelyeket Szaddám rendszerével folyamatosan lehetett kötni, másrészt az a hatalmi-politikai játszma, amelyben figurákat időnként kiütnek és parasztokból csinálnak vezért. Amíg folyt a háború Irak és Irán között, addig Irak volt a „kisebbik rossz". És bár rosszasága inkább kolosszálisnak mondható, semmint kicsinynek, elnéztek neki gyakorlatilag mindent.

Van ennek a közel-keleti körhintának egyéb furcsa következménye is. A The New York Times világszerte ismert publicistája a minap utálkozva tette szóvá azt a kutyakomédiát, amelynek a Hudson-parti üvegpalota a színtere. A. M. Rosenthal szerint a dolog lényege, hogy minél több kárt okozzanak a Közel-Kelet egyetlen parlamenti demokráciájának. Kettős csapdáról beszél. Az egyiket Szaddám Huszein és a PFSZ állította Jeruzsálemben, s sikerült is kiprovokálniuk Izrael Állam fegyveres erőinek önvédelmi akcióját, aminek nyomán emberek haltak meg, viszont vádló ujjal lehetett rámutatni egy civilizált országra ahelyett, hogy a barbárokra zúdult volna a megérdemelt kritika. A másik csapdát az Egyesült Államoknak állították és az amerikai politika félig bele is sétált. Csatlakozott ahhoz a táborhoz, amelyik ENSZ-határozatban elmarasztalta Izraelt. De kisiklott azelől, hogy tétessék egyenlőségjel Kuvait iraki megszállása és az 1967-es események közé, amikor Izrael egy reá kényszerített háború eredményeképpen megszállta a Jordán folyó nyugati partvidékét.

Az Öböl-válságnak torz és baljós mellékhatásai vannak. Ma már megválaszolható az a kérdés, amely előző számunkban még csak mint a jövő megfejthetetlen talánya említődött. Nem arra gondolok, hogy Szaddám Huszein csak újrajátszotta azt a partit, amelyet ikertestvére, Kasszem a 60-as évek legelején kezdett el, de a sorsdöntő lépést, amelyet most Szaddám megtett, azt ő akkor nem merte megcselekedni. Amiből is az következik, hogy az iraki nagyhatalmi tébolyt nem Szaddám hozta a világra, s minden bizonnyal túl is éli az ő véres zsarnokságát. Ma már az is plasztikusan látható azonban, hogy ha Irak lemerül, akkor a libikóka kit, mely országot emel ismét a magasba. Kadhafi Líbiája egyharmaddal növelhette olajeladásait és kétmilliárd dollár többletbevételhez jutott. Ez tehát a válság egyik haszonélvezője.

S a másik Asszad Szíriája. Amerikai és nyugati szempontból most ő a kisebbik rossz. Hogy jelképesen csapatokat küldött az Öböl térségébe, az máris busásan megtérül neki politikailag. Ma már egész Libanon az ő fennhatósága alatt áll, s a palesztin mozgalom irányítását is átvette Bagdadtól. Perdöntő bizonyítékok szólnak arról, hogy Szíria a kábítószer-kereskedelem egyik központja és a nemzetközi terrorizmus fő fészke. A New York-i egyetem jogelméleti tanára, Rachel Ehrenfels Narco-Terrorism című kötetében emelt súlyos vádakat a mai szíriai rezsim ellen. Asszad és környezete semmivel sem különb a panamai Noriegánál és bandájánál, mégis szalonképes.

A közel-keleti sakktáblán tehát úgy fest a jövő, hogy Szaddám a vezér, akit előbb-utóbb kiütnek, de már készülnek a helyébe lépni mások. A területi mohóság, az agresszió veszélye marad, csak új felirat kerül rájuk. A philadelphiai külpolitikai intézet igazgatója, Daniel Pipes új könyvének címét idézve a címkén a szöveg ez lehetne: Nagy-Szíria, avagy egy ambíció története.

Lehet ez a történet rémes vagy véres, de lehet olyan, amelynek időben végét lehet szakítani. Ebből a szempontból nem közömbös, hogy támadnak-e méltó örökösei az egykori Stimsonoknak, és a diplomácia művészetében az általa képviselt jog és erkölcs visszaszerzi-e azt a helyet, amelyet az idők során elveszített. Vajon merhetünk-e bízni ebben?

Emlékezők és emlékeztetők

1944. október 15-e a borzalmak napjaként vonult be a magyar és a magyarországi zsidóság krónikájába. A nyilasok vették át a hatalmat. A nyilasuralom áldozatainak emlékét a Párizsban élő magyar képzőművésznő, Stein Anna örökítette meg, s ennek az emlékműnek a felavatásakor hangzott el Horváth Balázs belügyminiszter beszéde. A bensőséges ünnepségről a magyar lapok beszámoltak, de az avatóbeszédet egyik lap sem méltatta kellő figyelemre, nem közölte. Ezt a mulasztást pótoljuk azzal, hogy teljes terjedelmében adjuk közre a belügyminiszter beszédét.

A MAGYAR TÖRTÉNELEMBEN az októberi hónapok bővelkednek nevezetes évfordulókban. Dicső tettek, szomorú vagy szégyenteljes események egyaránt történtek ősszel. Immár egy esztendeje szabadon és teljes szívből éljük át a gerincünket kiegyenesítő 1956-os októberi napok páratlan szépségét. A gyász és a kegyelet érzéseivel gondolunk október 6-án az Aradi Vértanúkra. De ez nem elégséges. Emelkedő néphez és az öntudatát visszaszerző nemzethez méltóan történelmünk egészét kell a magunkénak vallanunk. A sötét és szégyenteljes napokról sem feledkezhetünk meg. Ilyen dátum az 1944. október 15-i nyilas puccs és hatalomátvétel napja, amire ez az egyszerűségében is sokat mondó emlékmű emlékeztet és amelyet most körülállunk.

Ha a szemünk elé táruló Dunapart, a Duna-parti kövek beszélni tudnának, budapesti zsidó honfitársaink 46 évvel ezelőtti szenvedéseiről és ártatlanul kiontott véréről szólnának. A krónikák eddig — jogosan — a hitlerista német fegyveres erők felelősségét domborították ki. De nem lehet mindent az ország megszállásával, a háborúval, az ostromával magyarázni, mert a nyilas csőcselék rémtetteire nincs mentség és nincs magyarázat. Testvér ölt testvért, magyarnak magyar ontotta vérét, s a történelem előtt felelnünk kell arra a kérdésre, amit az Úristen először Káintól kérdezett: „Mit tettél? Testvéred kiontott vére kiált hozzám a földről".

Nemcsak a magam és kormányunk nevében, hanem valamennyi jóérzésű magyar nevében szólok most, midőn megkövetem zsidó honfitársaimat az 1944-es tragédiáért, a német haláltáborokba való elhurcolásukért és elpusztításukért, amelyet mi — közös történelmünk örökösei — nem voltunk képesek megakadályozni.

A magyarság egészét érte példátlan veszteség, hiszen a nemzet egyik alkotórésze pusztult el, s így megbomlott e szerves egység. Országunk, legfőképp fővárosunk, Budapest fejlődése elképzelhetetlen az itt élt zsidók szorgos munkája, tehetsége nélkül.

A múltból tanulnunk kell, ha már a megváltoztathatatlant nem tudjuk megváltoztatni. Milyen feladatokat ró ránk a vészkorszak tanulsága? Legfőképpen azt: nem nézhetjük tétlenül, hogy a történelem játékszerévé váljunk, s ezért kölcsönösen fel kell lépnünk a gyűlölködés és a kirekesztés minden formája ellen.

E nap és ezen alkalom lehetőséget ad számomra, hogy ismételten megerősítsem a magyar kormány eltökélt szándékát: olyan Magyarország építésén fáradozunk, amelyben ezentúl senkinek sem kell félnie származása vagy vallási hovatartozása miatt. A gyűlölködés és a kirekesztés elítélése nem lehet puszta deklaráció, a tetteknek kell beszélniük. A vezetésem alatt álló intézmények és a hazai zsidó szervezetek között kialakult jó kapcsolat a biztosítéka annak, hogy minden, az általunk megismert és felderített zsidóellenes megnyilvánulásra megfelelő választ adunk, a törvény hatalmával élünk. A demokráciával járó nagyobb szabadság nem jelenti az uszítás és a gyűlölködés szabadságát.

A magyar zsidósággal szemben az új, demokratikus államhatalom felelősséget érez és védelmet nyújt. Alkotó együttműködésre törekszünk, ezért támogatjuk a hazai zsidóság vallási, kulturális és nevelési tevékenységét.

A békés, nyugodt alkotómunka légkörének biztosítását kell érezniük zsidó honfitársainknak a kormányzat ama igyekezetében is, ahogyan a Magyarország és Izrael közötti harmonikus államközi kapcsolatok megteremtésén fáradozik. Ezért is tartjuk fontosnak, hogy Izraelben magyar, Budapesten pedig izraeli kulturális intézet létesüljön.

Mindenkit — így a zsidó származásúakat is —, akik korábban emigrációba kényszerültek, hazavárunk, hogy közösen építsük a megújuló, demokratikus Magyarországot. A bizalom szálainak tartós és szilárd szövésében vagyunk érdekeltek, ezért a hosszú távú bizalomépítés is közös felelősségünk. *Bizalomért bizalmat!* Ez legyen a jelszavunk az élet hétköznapjaiban is.

Ez az emlékmű azonban, amely jelképes sírhantnak is tekinthető, nemcsak zsidóknak, hanem magyaroknak, cigányoknak és minden más nemzetiségűnek is emléket állít, akiket a vészkorszakban elpusztítottak. Ez az emlékmű azt is hirdeti, hogy a nyilas rémuralom idején is voltak olyan magyarok — apácák és szerzetesek, diakonisszák és diakónusok, lelkészek és az egyházak világi tisztviselői, katonák és civilek, egyszerű emberek, a humanista értékekért küzdők —, akik életük kockáztatásával siettek az üldözöttek megsegítésére. Nem egyet közülük szintén a Duna habjai nyeltek el örökre. *Legyen áldott az emlékezetük!*

Nem tudhatjuk, hogy a történelem miként emlékezik majd meg a mai napról, 1990. október 14-ről. Szeretném remélni, hogy nem csupán egy nap lesz a többi októberi vasárnapok között, hanem az újrakezdés vasárnapja. Miként a sebek és csontok a gyógyulás közben összeforrnak, úgy kell a magyarság minden rétegének, minden alkotórészének egybeforrnia. Szilárdan hiszem és vallom, hogy a gyógyulás útján járunk. Ezen emlékmű nemcsak a múltat idézi, hanem a jelennek is szól.

Hirdeti, hogy ártatlanul megölt honfitársainkat nem felejtjük el, emléküket kegyelettel megőrizzük. Tetteiket és értelmetlen halálukat számon tartjuk. Miként az 1956-os októberi napok elesettjei és később kivégzettjei, úgy az 1944-es mártírjaink is jelképei a magyarság élniakarásának. Hőseink és példaképeink ők az előttünk álló tennivalókban, az új magyar köztársaság megteremtésében.

Ezen gondolatok jegyében tisztelgek és hajtom meg fejem emlékük előtt.

Egy tudósítás, több tévedés

Két, Budapesten járt munkatársa jelentését közölte a The Jerusalem Post nemzetközi kiadása 1990. október 6-i számában. A magyarországi zsidóság mai helyzetének valós tényei mellett sajnálatos módon — talán a fordító hibájából — több téves megállapítás, ill. értesülés is napvilágot látott a tudósításban, amely főleg *Zoltai Gusztávot*, a MIOK ügyvezető igazgatóját szerepelteti az információk forrásaként.

Zoltai úr a Szombat munkatársa előtt határozottan kijelentette: semmi olyat nem mondott a jeruzsálemi lap újságíróinak, hogy Izraelben ne fogadjanak magyar kormányférfiakat addig, amíg „zsidók szenvednek ebben az országban". Cáfolta az ügyvezető igazgató azt a neki tulajdonított állítást is, hogy „mindannyiunknak el kell hagynunk Magyarországot és Izraelbe kell mennünk".

*

A The Jerusalem Post ugyancsak Zoltai Gusztávra hivatkozva közölte, hogy jelenleg kétszázezer zsidó él Magyarországon. A magunk részéről valószínűtlennek tartjuk ezt még akkor is, ha folyamatban vannak felmérések a hazai zsidóság lélekszámának megállapítására, és ezek netalán a korábbi becslésektől eltérő eredményel zárulnának.

ggy

Konrád György:

A meghatározatlan védelme

VAN EGY ORSZÁG, ahova odamehetsz, ha minden kötél szakad. Van egy darab föld, ahol azonnal teljes jogú állampolgár lehetsz. Van egy zsidó ország, ahol nemzeti-népi léted problematikus volta átemelkedik egy másik szintre: egy szabadon beszélő közvélemény szintjére. Megvalósult az ország, vannak intézményei, politikusai, konfliktusai. Emberi és gyarló, sokban hasonlít a többi nép országára. De mondhatod benne a magadét: az öncenzúrának és különösképpen a zsidó öncenzúrának vége. Minden izraeli állampolgárnak módjában áll az izraeli zsidó nemzet öntudatos tagjaként viselkedni, bárhol helyezkedjék is el a széles politikai színskálán. Bármilyen értelmes mondat elhangozhat és kinyomatódhat. Az élet egyáltalán nem könnyű, de olyan kérdéssel nem kell többé szembesülnöd, hogy mennyire célirányos álcáznod magadat.

* * *

De hát az embernek megvannak a maga határai. Olyan szépen azért nem sikerült a dolog. Az ország lakva volt. Nem nagyon sűrűn, de sűrűsödően. Az európai zsidó, megszabadulva a keresztény antiszemitizmustól, ott van a jórészt szemita arab-iszlám antijudaizmus, még inkább anticionizmus kellős közepén. Egy népbe szorult a keleti zsidókkal egy mindinkább közel-keleti országban, amely negyven évvel a háború után, hatmillió zsidó halála után, a nemzetek közösségében majdnem olyan egyhangúlag elutasítva áll, mint egykor a diaszpóra.

* * *

Ki kell bírni, hogy nincs igazi megoldás, csak a rosszabb és a még rosszabb közötti választás. Bármilyen csalódáskeltő a zsidó állam, lehet, hogy a legtermészetesebb választás még mindig Izrael, ahol a zsidók önmagukkal szembesülnek. Azzal, ami kialakult és van. Inkább azzal, amit csinálnak, és nem elsősorban a fantomképükkel.

* * *

Ha vállalom a zsidó azonosságot, miért nem vagyok cionista? Diaszpóra-zsidóként vállalom, aki, többek között, egy időre még Jeruzsálembe is költözhet, de ideje nagyobb részét már inkább budapesti barátai között, magyarul beszélgetve fogja eltölteni. Azt hiszem, van különböző nyelveken, különböző nemzeti kultúrákban föltalálhatóan és közös nevezőre hozhatóan egy modern zsidó kultúra, nem héber és nem jiddis nyelvű, inkább világi, mint vallásos, van nemzetközi zsidó kultúra, amely csak spirituális szálakon kapcsolódik a zsidó hagyományhoz. A sokszor emlegetett zsidó írók, gondolkodók, tudósok művei úgy is értelmezhetőek, mint identitásreflexiók, válaszok a zsidóságra mint kihívásra, stilizált önarcképek.

* * *

A zsidó szerzők műveiben van valami közös, még ha nem is beszélnek a zsidóságról. Átszántva a közvetítéseket, nyers közvetlenséggel keresik a legáltalánosabbat. Hogy a férfi gyengéden szeretkezzen a feleségével, erre a férfi nem kevesebbtől, mint a Talmudtól, a Tórától, tehát végeredményben az Örökkévalótól — áldassék a neve — kap biztatást. Nyomorúságaiból, viszontagságaiból a zsidó a végső általánosba disszidál, ott veti meg a lábát, és onnan tekint vissza dacosan. Szenvedélyesen hintázik a szelleme a konkrét és az absztrakt dialektikájában.

* * *

Auschwitz után már csak sokk és stupor volt megfeledkezni arról, hogy zsidók vagyunk. Ha a lényeget tudod, mellőzheted a szertartást. Ha elfogadod önmagadat másnak, akkor a többieket is elfogadod másnak. Akkor felismered az egyéni közvetítések szentségét. Csak ha elfogadod magadban a zsidót, csak akkor tudod elfogadni magadban és körülötted a keresztényt, a magyart, a közép-európait és a föld lakóját. Itt csak egy kombinációt említettem, végtelen számú kombináció létezik. Aki zsidónak születik, maradjon zsidó, de értse meg a többi vallást, a megértés hitelesebb találkozás, mint az áttérés.

* * *

Hogy egy francia, egy lengyel, egy orosz vagy egy magyar zsidó minek tekinti inkább magát, zsidónak-e

Ünnepség a suliban

A tanítás már javában tartott ideiglenes helyen, mire rengeteg átalakítás és szépítés után elkészült a Javne Zsidó Közösségi Iskola és Óvoda Lendvay utcai épülete. Birtokba vételére nemcsak a gyerekek, pedagógusok, szülők gyűltek össze, hanem az alapító Ronald S. Lauder is. Az avatáson továbbá megjelent a magyar zsidó közélet számos személyisége, sok érdeklődő és több, Budapesten működő diplomata, közöttük Izrael Állam követségének tagjai. Képeinken Lauder úr mondja beszédét és Schöner Alfréd az iskola frigyszekrénye előtt

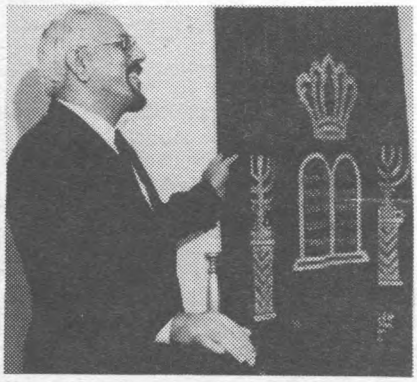

vagy franciának, lengyelnek, oroszнak vagy magyarnak, vagy valami egészen másnak? Függjön ennek a kérdésnek az eldöntése a kérdéses személytől magától, ne pedig mástól. Valószínű, hogy élete különböző korszakaiban inogni fog a belső mérleg. Mindenki az, aminek érzi magát. Nem vagyok én senkinek sem a bírája, hogy eldöntsem, eléggé albán vagy eléggé belga-e. Azt már inkább el tudom dönteni, hogy bölcs-e vagy balga-e.

* * *

Nem nagyon érdekel, hogy mások szerint eléggé magyar vagy eléggé zsidó vagyok-e. Mikor az iskolában az osztály- vagy a tanulóköri közösségekről szónokoltak, akkor az én figyelmem nem volt ott. Úgy látom, hogy továbbra is van egy nem asszimiláns, de nem is ortodox, nem is elzárkózó és nem is cionista zsidó mentalitás Izraelen kívül sok országban. Mihelyt az íróasztalomhoz ülök, mindenkivel szemben a velős és nyílt beszéd a tartozásom. Nemcsak a magyaroknak és nemcsak a zsidóknak írok, annak írom a könyveimet, aki elolvassa őket.

* * *

Magyar vagyok és zsidó vagyok, ez már így alakult. Eszembe sem jut egyik részemet igazinak, a másikat nem igazinak tartani. Szétboncolni sem akarom, nem is tudnám őket. A Távol-Keletről nézve valószínűleg zsidó-keresztény vagyok. Magyar, zsidó, európai? Colorado Springsben gépelem ezeket a sorokat öreg Commodoromra, a kora nyári szünidőt Budapesten töltöttem, otthon mozgalmasabb, itt nyugalmasabb, itt van mind a négy gyerekem; a munka, köszönöm, jól megy. Most nem bánom, hogy itt olvasom a Magyar Nemzet című napilapot. Nekem eddig inkább az volt a benyomásom, hogy az emberek túlnyomó többsége a feje búbjáig benne ül a saját kultúrájában, amivel együtt járnak a hely sztereotipiái. A gondolkodás nem nélkülözheti az időnkénti időbeli és térbeli eltávolodást eredeti környezetünktől.

(Részletek a szerzőnek Európa köldökén című, a Magvető Kiadó gondozásában megjelent esszékötetéből.)

Hol az arany?

AZ ELMÚLT ÉVTIZEDEKBEN fel nem tehetett kérdések egyike volt, hogy mi lett a háború alatt a pénzintézetekben letétbe kényszerített, tehát bankoknak, takarékpénztáraknak, hitelszövetkezeteknek megőrzésre átadott értékek sorsa. Letétbe helyezésre először 1942-ben került sor: erre kötelezték a hosszú ideje Magyarországon élő, sőt itt született, de állampolgárságot nem kapott jelentős számú zsidót, mielőtt a hitleristák megszállta Lengyelországba toloncolták és ott gyilkos kézre adták őket.

1944. március 19., a nácik bevonulása után alakult Sztójai-kormány jogfosztó rendelkezései minden zsidót köteleztek aranya, nemeskövei, értékpapírjai letétbe helyezésére. A megszállókat és kiszolgálóikat a rablás vezérelte, azonban egyes köztisztviselők tisztességes taktikája is feltételezhető, mert e formulával lehetőség nyílt arra, hogy a hatalmas kincs ne kerüljön ebek harmincadjára, az üldözöttek más ingóságaihoz hasonlóan.

A letét ugyanis őrizetet és el nem évülő visszaszolgáltatási kötelezettséget jelent!

Az átvett tárgyakról a pénzintézetek elismervényt adtak. A nyugtákat néhány héttel később a bevagonírozást végző csendőrök elszedték, s akikkel ezt nem tették meg, azok se papírjaikat mentették; a budapestieknek sem volt módjuk a bizonylatok megőrzésére. A szerződés azonban a letétbe helyezők és a Pénzügyminisztérium között máig érvényes!

Németországba és vissza

Az értékeket ugyanis az akkori Pénzügyminisztérium megbízásából vették letétbe a pénzintézetek, s azokat, amikor fronttá vált az ország, a Magyar Nemzeti Bank pincéibe helyezték, majd, mielőtt bezárult volna a főváros körül az ostromgyűrű, a bank aranyával együtt nyugatra vitték. Annak ellenére, hogy 1944 végétől a katonai-politikai hatalom roskadozott, az állami fegyelem némileg lazult, tehát az úgynevezett Aranyvonatot a mendemondák ellenére nem dézsmálták meg sem a magyarok, sem a németek. Hadisarcot sem vettek belőle az amerikaiak. 1946 augusztusában hazakerült a Magyar Nemzeti Bank 32 tonna aranykészlete a zsidó ékszerekkel egyetemben — ismét a Szabadság téri trezorba!

Történt ez annak ellenére, hogy 1944 őszétől a hitleristáktól és magyar csatlósaiktól megtisztított tájakon magától értetődően, 1945 februárjától pedig a szövetségesek és az Ideiglenes Nemzeti Kormány közötti fegyverszüneti megállapodás szerint jogilag is megszűntek a zsidókat sújtó törvények. Javaik visszaszolgáltatását pedig az 1947. februári párizsi békeszerződés külön paragrafusban mondotta ki. A Pénzügyminisztérium mégsem tett ennek eleget!

Évek óta foglalkoztat az MNB széfjében rejtőzködő horribilis értékű kincs „titka". 1985—86-ban félénk érdeklődésem rosszalló elutasításban részesült, legfeljebb „elrabolták a nyilasok... a németek... az amerikaiak" volt a válasz. Az állam mindenhatóságának megszűnésében bízva néhány hónapja ismét keresem. Újságíróként, személyes ismeretséget felhasználva tudakozódtam; zaklattam az MNB és a Pénzügyminisztérium volt és jelenlegi vezető tisztviselőit. Többször úgy éreztem, hogy a „komámasszony hol az olló" játéka szerint küldözgetnek egymáshoz. Találkoztam olyannal is, aki évtizedeken át ült néhány emelettel az arany felett, maga is érdekelt lehetne visszaszolgáltatásában, mégis csodálkozott puhatolódzásom miatt.

Megvan!

Az alábbiakat mégis megtudtam: Amikor 1946 nyarán befutott az Aranyvonat, még a koalíciós pártok kormányoztak, de már megjelent az erőszak: elkezdődött a Kisgazdapárt széttörése, támadások indultak a „jobboldali" szocdemek ellen, előkészítették a legnagyobb üzemek állami kezelésbe vételét, ősszel pedig sor került az első kreált összeesküvési perre. Erősödött tehát a Kommunista Párt befolyása, ami azt is jelentette, hogy fetisizálták a köztulajdonnak mondott állami harácsolást. Bizonyára ez hatott a zsidóság képviseletében tárgyalók és a Zsidó Helyreállítási Alap munkatársainak világképére, mert nem követelték vissza az értékeket, illetve nincs nyoma kérésük írásos elhárításának sem. Bonyolítja a helyzetet, hogy az abban az időben megjelent kormányrendelet csak 500 grammig hagyott meg ékszert személyi tulajdonban, az azon felülieket el/le kellett adni. A kereskedelem államosításakor pedig az ékszerészek készletét is elnyelte és a zsidó arannyal együtt kezelte a PM, illetve az MNB, mert a közös készletből árusított az ÁRTEX nyugaton. Egyesek

(Folytatás a 6. oldalon.)

A GONDOLAT KIADÓ RENDKÍVÜLI AJÁNLATA!

ÓRIÁSI KEDVEZMÉNY! MOST VEGYE MEG!

BRAHAM: A MAGYAR HOLOCAUST I. és II. kötete
908,– Ft helyett 700,– Ft.

Megrendelhető vagy személyesen megvásárolható
a Gondolat Kiadó terjesztési osztályán:
Budapest, Erzsébet (volt Lenin) krt. 5. I. em. 12.
A postaköltséget a kiadó vállalja.

ESSZÉ

Vadász Ferenc:

Kiírtunk magunkból mindent?

NÉHÁNY ÉVVEL EZELŐTT, az akkor már halálosan beteg, azóta elhunyt kolozsvári író, *Szilágyi András* ágya mellett hosszasan beszélgettünk az odalátogató *Gáll Ernő* professzorral, a Korunk című nagy múltú erdélyi folyóirat főszerkesztőjével. Első, személyes találkozásunk alkalmából elmondtam neki, milyen megdöbbentő és katartikus hatást gyakorolt rám egy számomra felejthetetlen írása — drámai vallomása Ettersbergről, megpróbáltatásokkal teli rabsága színhelyéről, Buchenwaldról. Töprengő emlékidézése azon a helyen, ahol a történelem szédületes anakronizmusáról tanúskodón — nemrég még szervezetten, precíz tervszerűséggel ölte meg gázzal és égette porrá emberek tíz- és tízezreit Hitler odarendelt SS-különítménye. S ahol valaha az egyetemes emberi kultúra német halhatatlanja, a Götz von Berlichingen, a Faust, a Werther és a többi remekmű alkotója tette meg napi sétáit weimari lakóháza környékén a festői erdei tájakon...

Megemlítettem, hogy én is jártam azon a helyen az egyik berlini szerkesztőség vendégeként 1954-ben. A gépkocsi vezetője, aki odavitt, jól ismerte a környéket, ott született, ott töltötte ifjúkorát. Álltunk egy magaslaton és lenéztünk a koncentrációs tábor helyén folyó építkezésre. Akkor emelték a különböző nemzetek és országok mártírjainak oszlopait, Fritz Cremer monumentális emlékművét, betonozták a múzeumi sétánnyá szelídült golgota nagy idegenforgalom befogadására alkalmas széles útjait. Odahallatszott a munkagépek zaja, a lánctalpak csikorgása. Az önkéntes társadalmi munkatársak segédcsapatai félnaponként váltották egymást. Sofőrünk arra a kérdésre, hogy annak idején ő és családja tudtak-e a táborról, hallottak-e az ott végbement szörnyűségekről, azt felelte: nekik azt mondták, munkatábor foglyai élnek odalent a barakkokban, a kémények gomolygó sűrű füstjét ipari feldolgozó üzemek lövellik ki. — Háború volt, elhittük, hogy haditermelés folyik, a lakosság nem közelíthette meg az őrtornyokkal körülvett lágert — mondotta.

Én nem hittem el, hogy őszintén beszél, hogy igazat mond. Megjártam Auschwitzot, egy évig az alsó-sziléziai Dörnhau kényszermunkatáborban raboskodtam, a szabadulásom óta még senkivel sem találkoztam, aki — ha csak közvetetten is — a valóságnak megfelelően értesült volna sorsunk 1945. május 9-ig tartó alakulásáról.

Gáll Ernő *Végső búcsú az Ettersbergtől* című, bennem a korábbinál nem kisebb emóciót kiváltó újabb írása a közelmúltban jutott el hozzám. A Romániai Írók Szövetsége központi hetilapjának, a Helikonnak 26. számában látott napvilágot. A körülmények jóvoltából sok tapasztalattal gazdagodva, az esszé szerzője ezúttal még sokoldalúbban és nyíltabban beszél mindarról, amit a legnehezebb időkben is volt bátorsága elmondani. „Ne áltasd magad — írja bevezetőül —, visszatérsz te még gondolatban Goethe fájához, mondotta volt egyik barátom, miután a buchenwaldi koncentrációs tábor kapcsán papírra vetett harmadik meditációmat elolvasta. Ebben ugyanis — alcíme szerint — búcsút mondottam a hajdani megpróbáltatásaim színhelyének, ahol az a tölgyfa is állt, amelyet — állítólag — a költőfejedelem sétái során gyakran felkeresett."

A szerző „bevallja", már-már azt hitte, nincs több mondanivalója a vészkorszakról, kiírt magából mindent, ami benne a lágerek apokaliptikus világából felgyűlt. De újra és újra rá kellett jönnie, hogy koránt sincs így.

Hol az arany?

(Folytatás az 5. oldalról.)

szerint csak az 50-es években herdálták el, mások azt mondják, hogy ez az „üzlet" a közelmúltban is tartott. Megtudtam továbbá, hogy a nem ötvös-értékeket, például a jegygyűrűket tömbbé olvasztották.

A Magyar Nemzeti Bankba és az onnan kikerült ingóságokról mindig készült átvételi és átadási elismervény, azok az évek múlásával a bank, illetve a minisztérium irattárába jutottak sok ezer más dokumentummal együtt. Jelenleg a PM egyik főosztályvezetője készülő könyve számára *személyes érdeklődésből válogat az irások között.* Félő, hogy minden jó szándéka ellenére tovább nehezül a páncélozott termekbe rejtett letétek tulajdonosának megtalálása. Egy jegyzék, a nagykőrösieké már előkerült!

Az 1944-es letétek tehát, minden bizonnyal megfogyatkozva, de megvannak. Mégis, hozzájuk férni — véleményem szerint — csak úgy lehet, ha a zsidó szervezetek megbízásából összeáll egy kutatócsoport, s ahogy mondani szokás, társadalmi munkában átböngészi az MNB és a PM archívumát. Bizonyos titkos iratok kivételével erre az engedélyt meg kell kapni, hiszen jelenleg is privát kutatás folyik. A siker kevésbé szolgál majd egyedi visszatérítést, mert azonosítás esetében is alig találhatók meg a tulajdonosok, sőt örököseik sem. A békeszerződés kimondja, hogy ilyen esetekben a vagyon arra a közösségre száll át, ahonnan kikerült. Hozzákezdünk a kutatáshoz?

Várai Emil

Budapest már lépett...

Lapunk 7. számában méltattuk a ma 78 esztendős Jászay Ferenc érdemeit, aki 1944-ben mint a budapesti rendőrség politikai osztályának nyomozója önmaga kockáztatásával emberéleteket mentett. Az egykori rendőrtisztviselőt 1945 után méltatlanul érték sérelmek a hatóságok részéről.

Örömmel tudatjuk olvasóinkkal, hogy a Magyar Köztársaság belügyminisztere rendőrezredesi rendfokozatot adományozott Jászay Ferencnek, ezzel téve teljessé rehabilitációját. Az idős ember kórházi ágyán fogadta az örömhírt és a belügyminiszter kabinetfőnökét, aki november 3-án személyesen tájékoztatta a tényről.

Jászay Ferenc leánya, aki telefonon értesítette munkatársunkat az örvendetes fejleményről, elmondta még, hogy a belügyminisztériumban megtudta: édesapja teljes rehabilitációja és érdemeinek elismerése két kezdeményezés eredménye. Az egyik lapunktól, illetve a Magyar Zsidó Kulturális Egyesület elnökségétől indult ki. Göncz Árpád köztársasági elnök a tőlünk kapott levél olvastán kérte fel a belügyminisztériumot Jászay Ferenc ügyének sürgős rendezésére. A másik kezdeményezés magából a belügyminisztériumtól eredt, ahol — mint elmondták — bizonyos elfekvő akták felülvizsgálata során vették elő Jászay Ferenc iratcsomóját.

Köszönjük a gyors intézkedést, gratulálunk Jászay úrnak és még hosszú éveket kívánunk neki jó egészségben. Reméljük, hogy Budapest után Jeruzsálem is lépni fog, és a Jad Vasém Intézet sem tagadja meg elismerését egy zsidó életeket mentő, igaz embertől.

—ó

Jelképesnek érzi, hogy ez év tavaszán — négy és fél évtized múltán — került nyilvánosságra — idézem —: „hogy az általunk elhagyott barakkokba is, távozásunk után, nem sokkal később a megszálló nagyhatalom rettegett titkos rendőrsége, az NKVD terelte be foglyait. A silány, elégtelen élelem, a rossz bánásmód és a járványok utódaink között is hatalmas mértékben pusztítottak, és köztük tízezrével voltak olyanok, akik teljesen ártatlanul szenvedtek és haltak meg az újból villamos árammal feltöltött szögesdrótkerítések között. Nem titok többé az sem, hogy az SS áldozatainak öröklánggal megjelölt tömegsírjaitól nem nem messze kaparták föld alá azokat, akiknek a GULAG szigetcsoport e nyugati nyúlványában kellett a megsemmisített milliók végzetében osztozniuk."

NEGYVENÖT ÉVVEL ezelőtt az Ettersbergen minderről nem volt tudomásunk — mondja drámai vallomásában Gáll Ernő. Beismeri, hogy azokat a hasonlóságokat, amelyek a sztálini önkény rendszerét a Harmadik Birodalméhoz közelítették, életében a holocaust élményével és emlékével, sokáig nem tudta elfogadni, mígnem rá kellett döbbennie, hogy Kolima és Ivan Gyenyiszovics sorsa Buchenwaldhoz és az ő sorsához hasonló. Arra is, hogy *Jorge Semprun* figyelmeztetése, mely szerint a „nagy utazás" egyedi történelmi tapasztalata kimeríthetetlen — nagyon is megalapozott. „Nem csupán az áldozatok számának, az elpusztításuknál alkalmazott módszereknek az egybevetéséről van szó — folytatja Gáll Ernő —, noha ez távolról sem irreleváns. Auschwitz a halálgyárakban nagyiparilag űzött népirtás, a bürokratikus tökélyre emelt tömeggyilkosság modelljeként egyedi a maga nemében, és a civilizáció csődjét jelenti. A Soah, a holocaust, és minden, ami előkészítettségéhez, végrehajtásához tartozott, az elembertelenedés mélypontját képviseli. Nem tudom azonban egyértelműen cáfolni Semprunt sem — írja —, aki 1980-ban kijelentette: számára nincs alapvető különbség aközött, hogy az embereket elgázosítják, utána a holttesteket elégetik, vagy pedig halálra dolgoztatják és éheztetik, majd a hullákat a jégmezőkbe robbantott lékekbe dobják."

A sztálinizmus rémtetteit leleplező XX. kongresszus óta Gáll Ernő — mint elmondja — szenvedélyes érdeklődéssel kutatta Erdélyben azokat a túlélőket, akik a szovjetunióbeli emigrációból visszatérve szülőföldjükre adalékokkal szolgálhattak volna számára az ott történtek felderítéséhez. Találkozott a kivégzett romániai munkásvezér, *Köblös Elek özvegyével*, az elvesztett férjéről alig valamit mondó *Rozvány Jenőnével*, a hazatért *Kertész Rezsővel* és feleségével, meg másokkal, de csaknem mindannyian hallgattak.

HALLGATTAK AZOK IS, akiktől jómagam Budapesten, több évtizedes újságírói tevékenységem során ezekről a dolgokról felvilágosítást kaphattam volna. Az Újságírószövetség elnökségében évekig együtt üléseztem több olyan Szovjetunióból hazatért volt emigránssal, aki ott — mint a szakmabeliek tudni vélték — nem kevés időt töltött táborokban. Közülük talán a legtöbbet, állítólag kilenc évet, *Komor Imre* a Népszava, a Szabad Nép, majd a Magyar Nemzet szerkesztője. Egyikük sem említette soha a vele szemben alkalmazott törvénytelen eljárásokat, Komor sem szólt ezekről soha. A Bajza utca sarkán levő sajtóház klubjában — hét évig volt ott a munkahelyem — gyakran megjelent *Kassai Gézáné*, a korszak egyik legbeavatottabb szovjetszakértőjének felesége, aki férjétől eltérően közlékeny, barátkozó természetű ember volt. Olykor tolmácsolt is, ha megszorultunk, amikor *Szimonov, Ehrenburg* vagy más érkezett Moszkvából nemzetközi találkozóra a szövetségbe. Az ő közlékenysége sem terjedt soha odáig, hogy az 1919 utámi több ezer magyar emigráns sorsáról bármit mert volna mondani. Élénken megmaradt viszont emlékezetemben, amikor egy alkalommal unszolásomra, hogy meséljen valamit moszkvai életükről, azt a történetet hallottam tőle, hogy a szovjet főváros építői a lakók kiköltöztetése nélkül elhúztak régi helyéről és máshová tettek át egy többemeletes épületet. (Csak érdekességként említem, hogy ugyanezt az építészeti bravúrt Farkas Vladimir is megemlíti most megjelent *Nincs mentség* című könyvében mint olyan történetet, amelyet tizenévesen hallott Moszkvában.)

Hallgattak, akik féltek, akiket megfélemlítettek és elnémítottak, hallgattak azok is, akik nem tudtak semmit, vagy a diktatúrák fojtott légkörében éppen csak megéreztek valamit, többet-kevesebbet a körülöttük tomboló, nem látható, nem hallható szörnyűségekből.

Visszatérve Gáll Ernő felkavaró, az olvasót önvizsgálatra késztető tanulmányához, felvetődhet mindannyiunkban a kérdés: Nemzedékünk legjobbjaiban, a sorsukból vagy az üldözöttek iránt érzett szolidaritásukból sarjadt, egész életüket meghatározó antifasizmus miért nem szélesült bennük — bennünk — antitotalitárius magatartássá? Miért nem idejében? Ezt kérdezi önmagától *Vásárhelyi Miklós* is, akinek drámai válaszát arra, hogy egy kategóriába sorolható-e a nácizmus és a sztálinizmus, annak bizonyítására idézi a Helikonban Gáll Ernő, hogy aláhúzza: mindkét oldalon, nagyon sokan, akarva-akaratlanul is eszközei voltak a totalitárius rendszerek zsarnokságának.

NEM HITTEM EL öntvennégyben a weimari fiatal gépkocsivezetőnek, hogy ő és családja nem tudta évtizedekkel korábban, miként ölnek meg tízezreket tőlük kőhajításnyira Buchenwaldban. Lehet, hogy valóban nem tudta. Ahogy sok mindent nem tudott évtizedekkel később Gáll Ernő, s ahogy ő is, mi is, akik pedig ugyancsak nem éltünk a társadalom peremén, nem voltunk

(Folytatás a 8. oldalon.)

Lendva is kihal...

Vaskos füzetté kapcsolt stencilezett lapokat kaptunk. Felirata: *A zsidók története a lendvai községben 1773—1944 között.* A szerző *Varga Sándor*, a ma Jugoszláviához tartozó magyar faluban élő lokálpatrióta, aki feldolgozta a helységben valamikor jelentős társadalmi szerepet játszó zsidók történetét.

A szájhagyomány szerint már a középkorban is éltek izraeliták a faluban, az 1773-ból származó első hivatalos feljegyzés pedig a hat tagú Notl családot említi, akik föld- vagy házbérletért 140 forint árendát fizettek, s a 21 különféle adó mellett még a minden nem katolikusra kivetett 14 forint türelmi adóval is megterhelték őket. A gyülekezet legnépesebbé, 520 tagúvá száz évvel ezelőtt terebélyesedett, majd számuk 300 körül mozgott 1944. április 26-ig. Akkor Csáktornyára szállították őket, onnan pedig Auschwitzba.

A 170 évet átfogó szociográfia száraz adatai is éreztetik a családok küszködését, iparkodásukat a felemelkedésre és a boldogulásra. Kezdetben csak kereskedők, kocsmárosok voltak, később soraikból került ki a falu mészárosa, majd a szabó, az üveges, a címfestő, 1886-ban pedig a 47 családfő között már két orvos, két ügyvéd, egy-egy állatorvos és tanár is található. A kiegyezés utáni iparosításban, gazdasági fellendülésben is jelentős szerepet játszanak a zsidók: gőzmalmot, esernyőgyárat, téglagyárat alapítottak — az utóbbinak kemencéjében égetik a téglát napjainkban is. A trianoni békeszerződés Jugoszláviának adta Lendvát, akkor sok zsidó elhagyta szülőföldjét és Magyarországra távozott.

Az ottmaradtak Strasser Ármin ügyvéd képviselőjelölt mögött sorakoztak fel, aki a magyarok politikai és gazdasági egyenjogúságáért küzdött. A szociográfia bemutatja a lendvai zsidók önművelő és önsegélyező tevékenységét. A régi iratokból kiderül, hogy a nőegylet a legszegényebb lányt is úgy stafírozta ki, mint a jómódú házakból férjhez menőket.

A háború után Lendvára csak néhányan tértek vissza, gyermekük azoknak sem született. A hosszúfalusi temetőben fehér márvány emlékművet állítottak: a kettétört fatörzs a foszladozó kéreggel nemcsak az elhaltakra emlékezik, hanem azt is jelképezi, hogy a lévai zsidóság fája nem hoz már új hajtást...

(A szociográfiát szívesen átadjuk a történészeknek, hasonló témával foglalkozó kutatóknak. Elkérhető a Garay utcában. — A szerk.)

(várai)

Fredy Gsteiger:

Rémálmok az ezeregyéjszaka földjén

Hogyan kormányozza Szaddám Huszein Irakot?

Szaddám, aki tizenéves korában mint gyilkos lépett be a Baath Pártba, ma a legcsekélyebb szégyenérzet nélkül dicsőítteti magát. „A nép teszi, nem én" — jelenti ki tetszelegve, amikor valaki szóba hozza, hogy mindenütt csak őt látni szerte az országban: a rádióban és a televízióban éppúgy, mint az újságokban, ahol a címoldalt mindennap az ő képének kell díszítenie, és az óriási festményeken. A puszta nagyság nem elég neki. Az életnagyságnál is nagyobbnak kell látszania.

A diktátor tudja a módját, hogyan keltsen egyszerre félelmet és szeretetet népében. Aki nyilvánosan megsérti vagy kigúnyolja, az a Parancsnoki Tanács 1986. november 4-i 840. sz. határozata értelmében a halálbüntetést kockáztatja. Jó kétszázra tehető azoknak a daloknak a száma, amelyek dicsőítik: ezek a dalok többnyire az „Ó, Szaddám, te napunk" sorral kezdődnek. Szinte valamennyi közintézmény, a repülőtértől kezdve az iskolákig és a kórházakig, az ő nevét viseli. Képe órákat és naptárakat díszít és szinte minden lakószobában ott található — ha nem, azzal az ott lakók néma tiltakozásuknak adnak kifejezést. Szaddám születésnapja nemzeti ünnep. Számtalan iraki igyekszik utánozni: úgy lép, ahogyan ő, olyanra vágatja a haját, amilyen az övé. A bagdadi Hősök terén két hatalmas kard látható, ívben összehajolva. A kezek, amelyek a kardokat tartják, Szaddám kezei — még az ujjlenyomatokat is híven utánozták rajtuk.

Amikor Szaddám „a kisemberekkel találkozik", ezt az éteren át szertesugározzák az országban. Például belép egy konyhába, bekukkant a félig üres hűtőszekrénybe, ő, a haza atyja, és néhány száz dinárt nyom a háziasszony kezébe. Vagy egy országúton panaszokat hallgat egy balesetveszélyes kanyarról, s megkérdi, hogy miért nem egyenesítették ki már régen az utat. Megtudja, hogy két földtulajdonos áll ennek útjában. Másnap magához rendeli mindkettőt, és agyonlöveti őket. Ez sok irakinak imponál ebben az országban, ahol a vérfürdők és a sok áldozatot követelő puccsok már évtizedek óta a politika részét képezik. A zsarnokság lassan, fokozatosan a lakosságot is megfertőzi. Az emberek jó része már réges-rég leszokott az önálló gondolkodásról.

Az iraki rendszerben Szaddám a mindent meghatározó elem. Ha valamit keresztül akar vinni, a végrehajtó szervek — az arabokra egyáltalán nem jellemző módon — rendkívül hatékonyaknak bizonyulnak. Mivel például az Irán ellen viselt háborúban a bombázások nem zavarhatták meg a közmorált, a romeltakarító csapatoknak azonnal el kellett tüntetniük a lebombázott házakat. Ezek a csapatok gyakran előbb jelentek meg a helyszínen, mint a mentőautók.

Az elnök mindenre ügyel, legfőképpen önmagára. Elnöki gárdája már-már hadosztályméretűre duzzadt. Szaddám szinte minden éjszaka más-más szobában alszik. A városon keresztül minden alkalommal tíz teljesen egyforma Mercedesből álló konvojban halad át; csak az utolsó pillanatban dönti el, melyikbe száll be. Hűséges testőrein kívül senki sem viselhet körülötte fegyvert. Még a minisztereknek is el kell tűrniük a testi motozást, mielőtt maga elé engedi őket. A rendőrség és a biztonsági erők létszáma meghaladja a negyedmilliót.

Mozaikszerűen, kőről kőre áll össze a kép az iraki kormány működéséről. Tudjuk például, hogy Szaddám kitűnő tanácsadókkal rendelkezik, akikre nem is olyan régen még hallgatott is. Ma már azonban szinte kizárólag egyedül dönt. Néhány héttel ezelőtt egy arab hetilap olyan jegyzőkönyvekhez jutott, amelyeket a legbelsőbb bagdadi hatalmi körből juttattak el hozzá. A jegyzőkönyvek csak megerősítették, amit már eddig is sokan sejtettek: a vezető emberek közül senki sem meri Szaddámot maga ellen hangolni. És

---

Kiírtunk magunkból mindent?

(Folytatás a 7. oldalról.)

közömbösek a közéleti események iránt, csak elkésetten szereztünk tudomást akkorra már jóvátehetetlen tragédiákról, elhurcolásokról, kitelepítettek sorsáról, koncepciós perekről, ártatlanokról, akik névtelenül süllyedtek el a temető 300-as és 301-es parcellájának televényében. Ma sem tudunk róluk mindent.

A Belgiumban élő *Töttösy Ernő Téboly* című, a közelmúltban Budapesten is megjelent könyvének élén mottó olvasható: ***Ajánlom az 1956-os nemzeti fölkelés mártírjainak, élükön Rajki Mártonnak, az első forradalmi bizottság elnökének, a jó barátnak, a kollégának; közös eszméink hordozójának.***

Róla — az 1901-ben született és 1959-ben kivégzett dr. Rajki Márton ügyvédről, a 301-es parcella halottjáról — az USA-ban élő *dr. Faragó András* egykori budapesti ügyvéd az év elején ezt írta a *New York-i Figyelő* című lapban: 1920-tól évfolyamtársam volt a jogi fakultáson. Indexe szerint Klein Mórnak hívták. Nyírségi zsidó kisgazdálkodó családból származott. Az év nagy részében rövid szárú csizmában járt. Biztonság okából néha fokost hozott magával az egyetemre, amit előadások alatt az altiszti szobában tartott. A jelentkezéseknél felállva, jellegzetes tiszántúli hangsúllyal Klájn Móricnak mondta magát. A harmincas évek végén véletlenül összetalálkoztunk a pesti utcán. Akkor már Újpesten ügyvédkedett, Rajki Márton lett a neve...

A hetvenes évek elején Magyarországra látogató egykori diáktárs már csak tragikus sorsáról hallott bizonytalan híreket.

A VÉGSŐ BÚCSÚ ETTERSBERGTŐL című esszé olvasása közben megszámlálhatatlan mozzanat elevenedik meg az eltelt fél évszázadot felnőttként átélt kortárs emlékezetében. És meggyőződése, hogy a szerző, Gáll Ernő, ezúttal is hiába beszél „végső búcsúról". Úgy lesz, ahogy egy barátja korábban megjósolta: visszatér még újra és újra Goethe fájához. Sosem fogja kiírni magából sem a vészkorszak, sem az azóta eltelt idők emlékeit.

A világ már nem hallgat, mi sem hallgathatunk. Buchenwaldot, Auschwitzot, Dörnhaut, a GULAGOT, Recsket, az Andrássy út 60-at, a 301-es parcellát és a többieket nem lehet elfelejteni, csak megfogadni lehet — és kell is —, hogy a túlélők, valamennyien, együtt állják útját megismétlődésük veszélyének.

bár ő újra meg újra javaslatokat követel tőlük, és azt szeretné, ha szemei és fülei lennének, minden bizonnyal tudatában van annak, hogy egyre inkább elidegenedik népétől. Mindamellett nem várja el komolyan, hogy ellentmondjanak neki. Kérdezés nélkül az üléseken senki nem szól hozzá. Sem a Forradalmi Parancsnoki Tanácsban, sem az annak alárendelt kormányban nem folyik vita. Az 1980-ban beiktatott nemzetgyűlés, amelynek tagjai két évvel később vérükkel voltak kénytelenek a hűségesküt Szaddámra letenni, semmiféle hatáskörrel nem rendelkezik. Amit Szaddám eldönt, arra a nemzetgyűlés áldását adja.

Némi korlátozott befolyással alig néhány ember, a számtalan tisztogatás lojális túlélői rendelkeznek csak Irakban. Egyik sem lenne képes Szaddámot hátba támadni. Sorsuk annyira összefonódik az övével, hogy ha megbukna, ők is vele buknának. Ezen hívei közül az egyik Izzat Ibrahim, a Parancsnoki Tanács helyettes elnöke, Szaddám régi útitársa, akit Szaddám csak azért tartott meg, mert csekély hatalmi becsvággyal rendelkezik. Egy másik, Tarik Aziz külügyminiszter, aligha remélhet magasabb beosztást, mivel keresztény.

Aziz, akit tulajdonképpen Mihail Juhannának hívnak, vezető ideológusnak számít, és hosszú időn át a párt lapjának, az Asz-Szaurának a főszerkesztője volt. Az 54 éves Aziz, aki előszeretettel szivarozik, szívélyes, barátságos, a világ dolgai iránt nyitott, sőt politikai téren olykor egyenesen mérsékelt ember benyomását kelti, ami miatt többször is az a hír járta, hogy leváltják. Nyugatias finomkodása azonban csak amolyan körítés. Aziz hűséges szolgája urának, akivel a Baath Párt illegális időszaka óta dolgozik együtt. Ő Szaddám legfontosabb politikai, elsősorban külpolitikai tanácsadója. Akárcsak Szaadun Hammadi miniszterelnök-helyettesre, a korábbi washingtoni nagykövetre, őrá is igencsak rá van utalva Szaddám Huszein. Mindketten ismerik a Nyugatot. Tudják, hogyan működnek a demokráciák, és ügyesen élnek a nyugati tömegtájékoztatási eszközök adta lehetőségekkel.

A vezetők közül egyedül Szaadun Hammadiról mondják, hogy érdeklődést tanúsít az óvatos reformok iránt, és idegenkedik a háborútól. Ő azonban meglehetősen elszigetelt helyzetben van. Nem úgy Taha Jaszin Ramadan, aki 1980 óta ócskavas-kereskedőből és bankpénztárosból a miniszterelnök első helyettese és a 450 ezer fős Baath-milícia vezetője lett. Híve a totális háborúnak, ellenez bármiféle politikai liberalizálást és az elnök jobbkezének számít. Fontos személy még rajtuk kívül Szaadun Saker, Szaddám gyermekkori barátja, aki a biztonsági apparátusban tölt be fontos posztot és Huszein Kamil, a „feljövő csillag", Szaddám veje, aki a két kulcsminisztériumot, az iparit és a hadiiparit irányítja. Adnan Hairallah védelmi miniszter, Szaddám sógora 1989-ben váratlanul, bár feltehetően nem véletlenül, balesetet szenvedett és meghalt: valószínűleg már túl hatalmasnak látszott az államfő szemében.

A hatalom egyik további eszköze Irakban a kormányzópárt, a Baath (Arab Újjászületés Pártja), amely a nemzetiszocializmus és a sztálinizmus egyfajta egyvelegét prédikálja. A Baath Párt azonban csak Szíriában és Irakban tudta megvetni a lábát a hatvanas években. Ugyanakkor a mindenkori vezetők személyes ellentétei még e két ország egyesítését is megakadályozták. Szaddám Huszein emberei Irakban célratörő módon fegyelmezett és szigorúan hierarchikus felépítésű tömegpártot csináltak a Baath Pártból. Majdnem minden harmadik felnőtt iraki párttag; a tagtoborzás során elsősorban a pedagógusokra, a katonatisztekre, a hivatalnokokra, az egyetemi hallgatókra és a vállalatvezetőkre fejtenek ki nyomást. A párt valóságos állam az államban, a közélet valamennyi területét uralja, és az ellenőrzés sűrű hálójával borította be az országot. A Baath milíciája majdnem akkora már, mint a néphadsereg. A titkosrendőrség, a Muhabarat, a besúgók és a feljelentők országává teszi Irakot, ahol ma már senki sem beszél nyíltan, még baráti és családi körben sem. A feljelentés elmulasztása büntetendő cselekmény.

Szaddám Huszein már régóta csak eszköznek tekinti a Baath Pártot és annak céljait: eszköznek, amellyel saját hatalmát teremti meg és teszi még teljesebbé.

Szaddám a Baath ideológiájában egykor központi szerepet betöltő szocializmus gondolatát is feladta. Mégis, az iraki terrorrendszer brutális realitása ellenére, sok arab számára, méghozzá épp a szegényebb országok tömegei számára a baathisták egységálma eleven maradt. Bálványuk Szaddám Huszein, aki még a hatalmas Amerikával is dacolni mer.

Ám miként a legutóbbi kairói arab csúcs is megmutatta, Szaddám egyelőre minden más, csak nem az, aki az egységet megteremti. Inkább megosztja az arab világot. Saját nemzetét, amely tulajdonképpen nem is nemzet és létrejöttekor „Churchill őrült ötletének" nevezték, nyers erőszakkal tartja össze. Az együvétartozás hiányzó érzésének felkeltése végett történelmi reminiszcenciákhoz folyamodik: Nabukodonozor király korához, vagy Bagdad nyolcadik és kilencedik századi aranykorához, amikor Harun al-Rasid kalifa uralkodott, vagy a 300 évvel későbbi korhoz, amikor Szaladin szultán előzte a kereszteseket Jeruzsálemből.

„Öt-hatezer év múlva a gyermekek büszkeséggel telve hallanak majd annak a kornak a rendkívüli dicsőségéről, nagy győzelmeiről és tüneményes jólétéről, amelyet Szaddám Huszein vezér korszakának neveznek" — olvashatjuk a tájékoztatási minisztérium egyik hivatalos brosúrájában. Huszein eddig csak egyet ért el: azt, hogy egy hatalmas nemzetközi koalíció minden erejével igyekszik meg nem történtté tenni ezt a sötét lidércnyomást.

(Részletek a Die Zeit 1990. 36. számában megjelent cikkből.)

Arab terroristák európai tervei

Levegőbe repülő olajfinomítók, stratégiai pontokon elsüllyesztett hajók, szabotált gázvezetékek, gátak ellen elkövetett merényletek. Ha a Közel-Kelet kénytelen lenne háborúba keveredni, Európa nem táplálhat olyan illúziókat, hogy kimarad az eseményekből: a terroristák ismét akcióba lendülnének.

Szaddám Huszein már jó ideje kidolgozta a maga stratégiáját, és Bagdadban ott van mellette a Földközi-tengeren túli esetleges hadműveletek rendezője, Abu Nidal, Olaszország régi ismerőse azon véres merényletek révén, amelyeket ő szervezett és irányított, például a fiumicinói repülőtéren, ahol 1985 decemberében négy palesztin terrorista géppisztollyal és bombával 16 ember halálát okozta. Abu Nidalt Jasszer Arafat, a PFSZ vezetője nem tudja ellenőrzése alatt tartani, és Szaddám Huszein nem véletlenül vele lépett kapcsolatba és nem Arafattal, aki gyakorlatilag túsz az iraki diktátor kezében.

Az európai front haditerveit Bagdadban júliusban készítették el, amikor Abu Nidal az iraki fővárosba hívta össze a világ minden tájáról leghűségesebb „szakembereit". Ugyanazokat, akik július végén eltávoztak Bagdadból, néhány nappal Kuvait lerohanása előtt. A „szakemberek" több mint egy hónapja működési területükön tartózkodnak, készen arra, hogy akcióba lépjenek, mihelyt Bagdadból parancsot kapnak rá.

A múlttól eltérően célpontjaikat nem repülőterek és nagykövetségek képezik, habár a terroristák ezeket a létesítményeket korántsem hagyják figyelmen kívül. Ezúttal a terrorista stratégia magasabbra tör. Háború esetén a cél az, hogy a lehető legnagyobb veszteséget okozzák az ellenségnek gazdasági síkon, elsősorban ami az utánpótlást illeti. Jövendő célpontjaik tehát az olajfinomítók és az üzemanyagraktárak, amelyeket Európában nem különösebben őriznek, vagy olykor mindennemű biztonsági berendezés nélkül létesítenek. Emellett a városok közelében vagy egyenesen a lakott városrészek valamelyikében találhatók.

Az Europeónak sikerült olyan információk birtokába jutnia, amelyek az olajfinomítók és az üzemanyagraktárak elleni merényletek célpontjaira vonatkoznak. Az első célpontok az Olaszországban (Genova, Nápoly, Velence, Livorno és

(Folytatás a 10. oldalon.)

Látogatóban Zsao Ping-ju kajfengi zsidónál

Ha a kajfengiek külföldi kinézésű idegent látnak a helybeli Szentírás-soron, már kitalálják, hová igyekszik.

— Nem a zsidók leszármazottait keresi? — kérdezte tőlem egy öregember, aki egy ingben üldögélt a fal mellett. Kézmozdulattal jelezte, merre lakik Zsao, de arra nem vállalkozott, hogy el is kísérjen odáig. — Már nem fogad látogatókat — tette hozzá az öreg —, túl sokan jártak nála.

A 68 éves Zsao Ping-ju egyike annak a néhány száz kajfenginek, aki zsidó származásáról nevezetes a júdaizmusnak ebben a hajdan volt központjában. A Pekingtől 630 kilométerre levő Kajfeng császári székhely volt valaha, a X—XIII. században. A zsidók ezreinek adott otthont, ezek azonban lassacskán annyira asszimilálódtak, hogy emlékeiken és történeteiken kívül más alig különbözteti meg őket a többi kínaitól.

A nyolcvanas években, amikor a kínai vezetés kaput nyitott a külvilág felé, a hatalom kajfengi képviselői azt remélték, tudnak valami pénzt csinálni a kínai zsidókhoz fűződő misztikából. Gondolták, idevonzza a turistákat. Úgy látszik azonban, elejtették ezt az ötletet, mióta a vezetés szembefordult a „burzsoá liberalizmussal", ami Kínában minden nyugati eszme fedőneve.

Az idén nyáron egy New York-i család Kajfengben tartotta meg leánya bat micváját, és szerette volna meghívni az eseményre a helybeli zsidó közösséget. Nem engedélyezték.

Zsao elmondta, hogy a külfölddel fenntartott kapcsolatokban illetékes kajfengi hatóság felszólította, ne fogadjon külföldieket, csak hivatalos fogadásokon találkozzék velük. — De hát hogyne invitálnám be azokat, akik maguktól keresnek fel otthon? — kérdezte Zsao. — Ez nem volna vendégszerető viselkedés.

Bár a szomszédok vonakodnak elkalauzolni az idegeneket, azoknak nem kerül nagy fáradságukba, hogy eltaláljanak hozzá. Zsao ismert ember Kajfengben, mert annak a kevés zsidónak egyike, akik ismerik a zsidó történelmet és kultúrát. Nem zsidó feleségével a Déli Szentírás-sor egyik udvarának mélyén lakik egy nagy szobában. Az utca valamikor a zsinagóga épületegyütteséhez tartozott.

Ez a zsinagóga 1163-ban épült, és hétszáz éven át szolgálta a hitközséget, ezalatt tízszer renoválták. Alighanem a Sárga-folyó egyik áradása döntötte romba. Most a 4. számú népkórház áll a helyén.

Zsaónak van egy vázlata az épületről, amelyet az ükapja restaurált, miután visszavonult a császári udvarban betöltött hivatalától. Zsao maga, aki adóhivatali tisztviselő volt, néhány éve — nyugdíjba vonulása után — dolgozni kezdett a zsinagóga modelljén. Még bőven van rajta munka, hiszen három imacsarnokával és számos melléképületével igen jelentős intézmény volt.

A kajfengi múzeumnak a kínai zsidókról rendezett kiállításán látható három kőtábla egyike Zsao családjától került a közgyűjteménybe.

*

Zsidó kereskedők a VII. században jutottak el Kínába. Egy részük más kalmárokkal együtt a Selyem Úton érkezett, de jöttek India déli partjai felől is a tengeren át. Közülük több ezren Kajfengben telepedtek le. Valószínűleg Kína legnagyobb zsidó hitközsége jött létre itt, de kétségkívül a leghosszabb életű. A kajfengi zsinagógában még kétszáz éve is két-háromezer zsidó imádkozott minden szombaton. A XIX. század közepére azonban a vegyesházasságok folytán asszimilálódtak. Átvették a többségi han kínaiak vagy — másutt — a mohamedánok szokásait, elfelejtették a héber nyelvet, és kínai neveket vettek föl. 1980-ban egy felmérés csak 79 zsidó családot talált Kajfengben, összesen 166 fővel. Más számítások szerint a félmilliós Kajfengben mintegy háromszáz zsidó származású él.

Zsao és a hajdani császárváros más zsidó lakosai nem tartják be a vallási előírásokat, sem az ünnepeket. Zsao azonban emlékszik rá, hogy gyerekkorában kovásztalan kenyeret kapott a pészach ünnepén. Sok kínai zsidó a kínai holdújév idején ünnepelte meg a pészachot.

Zsao ugyan nem él a vallási előírások szerint, de megőrizte zsidó azonosságtudatát.

— Ha külföldi zsidók érkeznek ide, úgy érzem, van köztünk valami kapcsolat, valahogyan vérrokonok vagyunk — mondja. — A barátaink ők, a testvéreink.

Egy amerikai zsidótól kapott egy menórát. Ott áll a szobája közepén, de sohasem használja. A falon kék kipa függ, kézi munka. Egyik leányától kapta Zsao.

— Öt lányom van — mondja —, és ez jó, mert a zsidóságot az anyák adják tovább.

Zsaót zsidónak tünteti föl a háztartások nyilvántartása, de új személyi igazolványa szerint han nemzetiségű. Egyik leánya — meséli az öreg — annyira büszke a zsidóságára, hogy el sem fogadta a személyi igazolványát, mert abban szintén hanként szerepelt.

Kínában 54-féle nemzetiség él, de a zsidókat nem ismerik el ennek, mert nyelvükben és szokásaikban már nem különböznek a han kínaiaktól.

Charlene L. Fu
(Associated Press)

Arab terroristák európai tervei

(Folytatás a 9. oldalról.)

esetleg Augusta), a Franciaországban (Marseille és a La Manche-csatorna), a Nagy-Britanniában (London környéke), a Németországban (Frankfurt) és a Hollandiában (Rotterdam) található létesítmények lennének. A terrorista tervezet — információink alapján — más akciókat is tervez: Olaszországban az algériai gázvezeték megrongálását, esetleg elzárását; Nagy-Britanniában merényletet a Temzén létesült korszerű zsiliprendszer ellen, amely szabályozza a tengerár alakulását és lehetővé teszi a nagy teherszállító hajók folyamatos és biztonságos közlekedését. Állítólag palesztin „kamikazék" két csoportja máris azokon a hajókon található, amelyeket adott pillanatban el kell süllyeszteni a Szuezi-csatorna legszűkebb szakaszán, hogy legalábbis időlegesen meggátolják a Földközi-tenger felől érkező tankhajók és hadihajók navigálását.

Olyan stratégia ez, amely a minimális kockázatot és veszteséget a maximális rombolással kívánja összekötni, kiváltképpen ami az olajfinomítókat illeti. E terrorista terv megvalósításának rendkívül súlyos következményei lennének Olaszországban. Elég arra gondolni, hogy lángokban áll Nápoly, Marghera, Genova vagy Livorno (ahol az olajfinomítók és üzemanyagraktárak lakott központokban találhatók), máris láthatjuk, hogy az anyagi károkon túl sok százezer embert fenyegetne az a veszély, hogy váratlanul belesodródik egy háborúba. Olyan háborúba, amely nem a televízió képernyőjén jelenne meg a lakásokban, hanem az ajtón, az ablakokon keresztül hatolna be. Nem nehéz elképzelni, hogy ez milyen politikai következményekkel is járna.

A PFSZ vezetője, Jasszer Arafat az utóbbi években olyan békepolitikát folytatott, amely 1988-ban Izrael Állam elismerésében csúcsosodott ki. Azóta a PFSZ Szaddám által támogatott ellenzéki csoportjai Arafat hatalmának aláásására törekednek. Nem véletlen, hogy Bagdadba tette át székhelyét Najef Havatmeh (a Demokratikus Front Palesztina Felszabadításáért főtitkára), Abdul Rahim Ahmad (az Arab Felszabadítási Front vezetője) és Abu Abbász (a Palesztin Felszabadítási Front vezetője), a már említett Abu Nidalon kívül.

És az sem véletlen, hogy George Habbas, Arafat régi ellenlábasa éppen az utóbbi napokban érkezett Bagdadba damaszkuszi támaszpontjáról. Habbas 1976 óta nem járt Bagdadban: e tizennégy év alatt mindig a szíriai Asszad elveihez állt közel. Most úgy tetszik, hogy a Szaddám és Habbas között szeptemberben létrejött találkozó olyan tényre világít rá, amelyet egyre nehezebb megcáfolni: a PFSZ tényleges vezetője már nem Jasszer Arafat. A vezető neve Szaddám Huszein.

Daniele Protti

(Részletek az Europeo 1990. szeptember 14-én megjelent cikkéből.)

FIGYELŐ

Zsidósors az új demokráciákban – Londonból nézve

Először talán akkor fogott el holmi furcsa érzés, amikor pár hónapja kezembe került a *Végjáték a Fehér Házban* című szubjektív aktuálpolitikai krónika és lapozgatni kezdtem a helyettes szóvivő titkait. Ahogy olvastam, egyre erősödött bennem a felismerés, hogy ezek a titkok ma már mennyire érdektelenek. Ha tehát bárkinek kételyei támadnának, hogy valóban végbement-e rendszerváltás minálunk, gondoljon csak a helyettes szóvivő személyére meg az ő nagy titkaira, s legott belátja, hogy ez a világ már nem az a világ, és az a világ remélhetőleg végképp elsüllyedt Atlantisz. Közép- és Kelet-Európa népei nem a gyorsuló időnek, hanem a meglódult történelemnek a megélői. A változások oly viharosak, felfogni is alig tudjuk őket, hát még feldolgozni.

Mindezt csak azért bocsátottam előre, hogy jelezzem a gondjait azoknak a kutatóknak, akik a térség fejleményeiben próbálnak eligazodni és eligazítani. Legyünk irántuk megértők és ne ítéljük meg őket túlontúl szigorúan. A londoni Zsidókutató Intézet nagyszerű kiadványsorozatának, a *Research Report*nak a legutóbbi száma (1990/2—3.) 32 oldalon ad körképet a közép- és keleteurópai zsidóság helyzetéről, valamint arról, hogy a liberalizációnak és a forradalomnak mi a hatása a zsidók életére, sorsára. A maguk nemében kitűnő összefoglalások hat országra terjednek ki. Ám ha megemlítem, hogy a hat önálló fejezet egyike az NDK-ról szól, pusztán ebből az egyetlen tényből is érzékelhető, hogy a tanulmányok olyan állapotokat tükröznek, amelyek fölött bizonyos értelemben túlhaladt az idő. Az elmúlt idők nyomában járunk, az előzményeket, az előtörténetet kapjuk sűrítve az *Anthony Lerman* szerkesztette füzetben, de nem napjaink létvalóságát. Az egyes országokban végbemenő folyamatok és a zsidó lét azonosságaira, valamint különbségeire azonban plasztikusan mutatnak rá, s bizonyos mérvű relevanciavesztésük ellenére módot adnak arra, hogy ma is érvényes következtetéseket vonjunk le belőlük.

Az előszóban a szerkesztő a helyzet öt új vonására irányítja rá a figyelmet, s ezek tényszerűen alátámasztódnak és eklatáns példákkal illusztrálódnak a hat fejezetben.

(Folytatás a 12. oldalon)

Amerika legrégibb zsinagógája

A Rhode Island állambeli *Newport* nagyon sok amerikai szemében a társadalmi elit szinonimája, milliomosok lakhelye. Nem elég azonban, ha az embernek dollármilliói vannak, egyebektől is függ, befogadja-e a „high society", az előkelők világa: a családi névtől, a megfelelő neveltetéstől és nem utolsósorban a vallástól. A sors iróniája, hogy a Bellevue Avenue exkluzív nyári palotáitól néhány mérföldnyire ott áll egy ortodox zsinagóga, 145 család közösségi életének középpontja.

Alapkövét 1759-ben rakták le, és az épület ma is változatlanul áll. Változatlanul, mert egyben múzeum és az amerikai történelem emlékhelye is, az amerikai vallásszabadság történelmi jelképe.

Jóval azelőtt ugyanis, hogy a milliomosok kedvelt városa lett, Newport azok menedéke volt, akik a vallásszabadságot keresték ezen a földön. *Roger Williams*, akit a massachussetts-beli puritán Bay Colonyból elüldöztek és aki ezután Rhode Island megalapítója lett, azért hozta létre az új államot, hogy abban többé „senkit se zaklassanak hite miatt". Az első telepesek 1639-ben érkeztek Newportba, mely a vallásukért üldözöttek otthonává lett. Sokan közülük kvékerek voltak, de jöttek spanyolországi és portugáliai szefárd zsidók is, részben marránusok, akik itt újra szabadon megvallhatták zsidóságukat. Ismét mások Európa és Dél-Amerika távoli országaiból, a nyugat-indiai szigetvilágból érkeztek.

Newport egyik legnevezetesebb lakosa a hajómágnás Arthur López volt, aki Portugáliában még a Duarte López nevet viselte. A López-házaspár katolikus templomban kötött házasságot, ám Newportban zsidó rítus szerint újraesküdött. Arthur Lópezből hamarosan Aaron López lett... Ő volt a newporti zsinagóga egyik alapítója, egyébként a legnevesebb filantróp, aki csak élt a városban történelmének egész gyarmati időszaka folyamán.

Newportban már 1640 óta laktak zsidók, de saját zsinagógájukat 1763-ig kénytelenek voltak nélkülözni. Ekkor nyílt meg a Jesuat Jiszroél tanház, amelyet *Aaron López, Abraham Rodríguez Mendez* és *Jacob Rodríguez Rivera* néhány keleteurópai bevándorlóval közösen hozott létre. Első kántora *Isaac Touro* volt, akinek a nevét ma Newport egyik utcája viseli, és akiről utóbb a zsinagógát is elnevezték.

Az épületet *Peter Harrison* tervezte az akkor szokásos stílusban és a georgiai építészet alapelvei szerint, amelyek a szimmetriát, a kiegyensúlyozottságot tartották fontosnak. Az építészeti megoldás természetesen a rítus követelményeit is kielégíti: istentisztelet közben a hívők arccal keletnek, Jeruzsálem felé fordulva állnak.

A *Touro-zsinagóga* Amerika gyarmati korszakának egyik építészeti remeke. Belső berendezése túlnyomó részben máig megmaradt. Eredeti az úgynevezett szarvasbőr-tóra a védelmére szolgáló üvegszekrénnyel, nemkülönben a Tízparancsolat ábrázolása a frigyszekrény fölött. (Az utolsó négy parancsolat harmadik betűjét ugyan sorra elvétette a betűfestő, ám a hibát a történeti hűség kedvéért azóta is javítatlanul hagyták.) 1765-ből való az örökmécses is. 1880-ig olaj világított benne, azóta villanyégő. A hitközség némelyik tagja a chanukkai mécsolaj csodáját emlegeti azzal kapcsolatban, hogy az örökmécsesbe helyezett első villanykörte egészen 1975-ig nem szorult cserére. (Szakértők az izzó csekély wattszámával magyarázzák ezt.) A zsinagóga öt réz kandelábere is a legkorábbi időkből maradt meg. A legnagyobbik tizenkét ágú, ez Izrael tizenkét törzsét jelképezi, akár az épület galériáját tartó tizenkét ión és a tetőig magasodó tizenkét korinthoszi oszlop.

A gyarmati korszakbeli zsidó élet emléke az 1746-ban Amszterdamban héberül nyomtatott, ezüst kötésű Tenach, amely a zsinagóga egyik alapítójáé volt, valamint egy másik festmény, amelyen a Tízparancsolat spanyolul olvasható. A sok látogató megcsodálta Windsor-székek viszont nem eredetiek: az alapítás idejében csak padok álltak a zsinagógában.

Fennállásának több mint kétszáz esztendeje alatt sok illusztris személyiség járt a Touro-zsinagógában: diplomaták, mint *Abba Eban* és *Arthur Goldberg*, költők, mint *H. W. Longfellow*, *Robert Frost*, és elnökök *George Washington*tól *Dwight Eisenhower*ig. Washington látogatása után levélben fordult a newporti hitközséghez, abban állt ez a híres mondat: „Az Egyesült Államok kormánya, amely nem tűr semmi bigottságot és nem támogat semmiféle üldözést, szerencsére csak azt kívánja meg azoktól, akik a védelme alatt élnek, hogy derék polgárok módjára viselkedjenek és hathatósan támogassák.

A XIX. század elején a newporti szefárd hitközség megszűnt; 1820—1883 között üresen állt a zsinagóga. A múlt század nyolcvanas éveinek végén új zsidó bevándorlók érkeztek Közép- és Kelet-Európából, és a régi falak közt újra felhangzott az ima.

Zeev Barth

Zsidósors az új demokráciákban – Londonból nézve

(Folytatás a 11. oldalról.)

Mindjárt az első szembeszökő tény az, hogy nincsenek pontos és megbízható adatok sehol arra nézve, *hány zsidó él ezekben az országokban.*

A holocaust pusztításai

A holocaust óriási pusztítást végzett mindenütt. Az egyedüli kivétel Bulgária, ahol a vészkorszakban nem irtották ki tömegesen hitsorsosainkat, viszont a túlélőknek jelentős hányada hátat fordított a mostohává lett szülőföldnek és kivándorolt, jobbára Izraelbe. Románia területén a háború előtt 800 ezer zsidó élt, közülük elpusztult a holocaustban 385 ezer, s 1945-től napjainkig alijáztak 400 ezren. A 357 ezer csehszlovákiai zsidó közül 277 ezer nem élte túl a fasizmust, s a két nagy kivándorlási hullám (1945—48, 1968—69) után a zsidó populáció lecsökkent 12 ezer főre. A lengyelországi tragédia méretei a számok tükrében válnak igazán hátborzongatóvá. 1939-ben a zsidóság 3,5 millió főt számlált, 1945-re mindössze egyheted részük maradt életben, ám zömük a háború után távozott, s a maradékból az 1968-as nagy antiszemita kampány miatt több mint nyolcezren hagyták el az országot. A jelenleg Lengyelországban élő zsidók lélekszámát 6—12 ezer között adják meg. Jugoszláviában 60 ezer zsidó pusztult el a 80 ezerből, s ma valamivel több mint ötezren élnek ott. Bulgáriában az 1945. évi lélekszám azonos volt a háború előttivel, de ennek az 50 ezer zsidónak kilenctized része Izraelben telepedett le a háború után.

A térség valamennyi országára jellemző, hogy lélekszámától függetlenül a zsidóság a kommunista diktatúra fokozatos lebontódása arányában mind szabadabban kezdett lélegzeni. Ha változó formák között, de mindenütt *megfigyelhető egyfajta zsidó reneszánsz.* Fiatalok nagy számban keresik zsidó gyökereiket, a rejtőzködők előmerészkednek és egyre többen vallják meg nyíltan, hogy ehhez a közösséghez tartoznak. Az utóbbi egy-két évben mindenfelé új egyesületek alakultak, új vezetők lépnek színre, a régi vezetés egyremásra távozni kénytelen. Új nemzedék került a vezetésbe Csehszlovákiában, s heves vita bontakozott ki Romániában *Rosen rabbi* szerepének megítéléséről.

Közös jellegzetesség, hogy a zsidóság mindenütt identitászavarba került. Lengyelországban és Jugoszláviában túlteng az a nézet, hogy a zsidóság etnikai kisebbséget alkot, a csehországi és bulgáriai maradvány ezzel szemben nagymértékben asszimilált, ami azt is jelenti, hogy alig van vallási élet. Ebben az a körülmény is szerepet játszik, hogy a térség országai — hazánkat kivéve — nagyon rosszul állnak rabbik szempontjából. Bulgáriában egy sem működik huszonöt éve. Lengyelországban hosszú és keserves harc árán sikerült elérni, hogy az izraeli *Menahem Pinhas Joskowicz* Varsóba telepedjék, miután a Lauder-alapítvány vállalta, hogy gondoskodik megélhetéséről.

Antijudaizmus

Részletes áttekintést kapunk a tanulmányokból az antiszemitizmusról. Bulgáriában nem volt antiszemitizmus és nincs manapság sem. Csehszlovákiában és Jugoszláviában a kommunista uralom alatt a hivatalos politika arabbarát és Izrael-ellenes vonalat vitt, így a zsidóságra az anticionizmus örve alatt gyakoroltak nyomást. Lengyelországban nem csupán az ún. populáris antiszemitizmus keseríti a maroknyi zsidó életét. Sok bajt okoz, hogy a katolikus egyházban elevenen él és hat egyfajta teológiai antijudaizmus, és felütötte a fejét a politikai antiszemitizmus is részint az újonnan színre lépett pártokban, részint pedig Wałęsa szociológiailag igencsak heterogén táborában.

Az egyes tanulmányok mind a szerkesztői előszónak azt a végkövetkeztetését támasztják alá, hogy bár nyugtalanító jelenségek is felszínre bukkantak, de a kommunista diktatúra felszámolása felszabadító hatással van a zsidóságra, növeli lehetőségeit. Végső mérlegelésben tehát a demokratikus fejlődésnek sokkal több az előnye, mint a hátránya.

A magyarországi fejezetet a hazai helyzetet kitűnően ismerő *Steven Roth* írta. Tömör összegezését adja az itteni folyamatoknak, s mondanivalója három csomópont köré rendezhető el. Elismerően szól a Magyar Zsidó Kulturális Egyesületről, és azt a hizelgő megállapítást teszi lapunkról, hogy a Szombat „magas színvonalú, jó minőségű" folyóirat. Jó érzékkel tapint rá, hogy az egyesület és a felekezeti vezetés között a viszony nem olyan, amilyennek lennie kellene. Az MZSKE tevékenysége természetesen csak az egyik jele annak, hogy a zsidó élet felpezsdült Magyarországon is. A budapesti egyetemen szerveződött Judaisztikai Tanszék éppen úgy ennek a zsidó újjászületésnek a bizonyítéka, mint a gombamódra szaporodó zsidó szervezetek, így a Magyar Cionista Szövetség megalakulása, vagy akár a nagy érdeklődés Izrael Állam, a héber—ivrit nyelv tanulása iránt.

Felemlíti Roth azt a vitát, amely hosszú hónapokon át lázban tartotta a zsidó közösséget. Állást nem foglal benne, csupán rögzíti a történelmi tényeket és segít eloszlatni egy ősrégi mítoszt. Tény, hogy a szomszéd országok egynémelyikével szemben a magyarországi zsidóság hagyományosan felekezetnek tekintette magát, s nem nemzeti vagy etnikai kisebbségnek. Amikor pedig ez a gondolat felmerült, a túlnyomó többség viharosan felzúdult ellene. Értelmezhető akár úgy is Roth fejtegetése, hogy mind a kirekesztők, mind az önkirekesztők téves ösvényre tévedtek. Mert nem tartható fenn az a végletes álláspont, hogy csak az zsidó, aki nap nap után a zsinagóga padját koptatja, de az a másik szélsőség szintén nem, amely azt vallja, hogy a zsidóság etnikai entitást képez, s bár magyar földön él ugyan, de nem magyar.

Az igaz, hogy a 30-as évek zsidótörvényei fokról fokra ktiaszították a zsidókat a nemzettestből, majd elhurcoltak és megöltek 600 ezret a 800 ezerből. De a túlélők és leszármazottaik, akik nem vándoroltak ki az országból, zsidók akkor is, ha nem rendszeres templomjárók, viszont elementáris erővel tiltakoznak, ha zsidóságuk okán bárki kétségbe meri vonni magyarságukat. Roth megjegyzi, hogy az új nemzedék a zsidó kultúrában kívánja megélni a maga zsidóságát. Majd hozzáteszi, hogy a gyötrelmes dilemmát a kétgyökerűség, kettős kötődés oldja fel. Egyesületünk nevében a magyar és a zsidó szó pontosan erre utal, s még a sorrendnek is van itt jelentősége.

Populáris antiszemitizmus

Végül pedig ami a zsidóellenességet illeti, nem hagyható figyelmen kívül, hogy a régi keletű populáris antiszemitizmus mostanában többet hallat magáról, mint korábban. Tegyük hozzá, hogy sajnos a zsidókérdés a közéleti viták tengelyébe került, sok avitt előítélet, ostoba sztereotipia kel életre s zaklatja föl zsidók és nem zsidók lelki békéjét. Roth tényszerűen rögzíti, hogy még a kerekasztal-tárgyalások idején módosították a büntető törvénykönyvet, s törölték belőle a politikai bűntett fogalmát. Egyetlen kivételt tettek csupán: a faj vagy felekezet ellen elkövetett gyűlöletkeltés igenis büntethető és büntetendő cselekedet.

A cenzúra megszűnt, s vele a tabuk is. De mivel minálunk jó ízlésből meg politikai kultúrából kevesebb van a kelleténél, ezzel szemben politikai „alvilági játékokból" jóval több, fel-felparázslanak a médiában antiszemita indulatok. Most nézünk szembe először igazán őszintén múltunkkal és — miként *Tornai József* írta — most kezdjük kitapogatni, miként válhatnánk tökéletesen modern nemzetté. E téren nagy késésben vagyunk gondolatilag éppúgy, mint a tettek mezején. A szakemberek, az értelmiségiek és a pártok mulasztása miatt ennek a már nemigen halogatható és gigászi feladatnak *Csoóri Sándor* veselkedett neki. Szerencsétlenségére ő, aki — Tornait idézve a Magyar Nemzetből — „mindig is a dinamikus nemzeti-népi gondolkodás költője volt, ezért politizált, s lett az ellenzék egyik legkövetkezetesebb, legárnyaltabban gondolkodó személyisége, egy pillanatra zavarba került a továbblépés dolgában". S nekünk, valamennyiünknek az válhat ebben a feldúlt légkörben a tragédiánkká, hogy ha tudjuk is, de nem gyakoroljuk azt az aranyszabályt, amelyet egyik politikus költőnk ekként fogalmazott meg: az antiszemitizmus megbocsáthatatlan bűn, de nem ítélhető meg

másként az sem, ha arra, ami vagy aki nem az, mégis rásüttetik az antiszemitizmus Káin-bélyege.

Kettős asszimiláció

A magyarországi zsidóságot kettős asszimilációs hatás érte, ezt nagyon jól látja Roth. Sokan önként és őszintén iparkodnak hozzáidomulni ahhoz a társadalomhoz, amelynek tagjai és eggyé válni a nemzettel, amelyben élnek. Olykor odáig menően, hogy a magyarrá levés kedvéért feladják zsidóságukat. De folyt a legutóbbi negyven esztendőben egy másfajta asszimilációs kísérlet is. Kíméletlenség, erőszakosság jellemezte a kommunista asszimilációt, rendőrhatósági üldözéssel, mindenféle megfélemlítéssel, egzisztenciális fenyegetéssel próbálták „zsidótalanítani" a zsidóságot. Ám nem az elmagyarosítás volt a cél, hanem az elzsidótalanítással együtt az elmagyartalanítás is, hogy a nemzet minden tagját, a társadalom minden egyedét holmi elvont ideológiai sémának megfelelő és a civilizáció minden eddigi értéknormáját tagadó lombikkreatúrává silányítsák.

Nagy és fontos igazságot tárt a szemünk elé Roth a kettős asszimiláció megmutatásával, s mintegy megelőlegezte a választ arra a gyötrő kérdésre, amellyel egyebek között Csoóri is birkózott, de megbirkózni nem tudott. A szörnyű nagy bajunk ugyanis nem abból származott, hogy a zsidóság próbálta volna magához asszimilálni a magyarságot, de igazán még abból sem, hogy a magyarság a zsidóságot. Azt nyögtük és nyögjük bizonyára még nagyon sokáig, hogy zsidót és nem zsidót, magyar zsidót és zsidó magyart egyaránt a kommunizmus akart magához asszimilálni. Ez a fajta asszimiláció a zsidót elzsidótalanítani, a magyar elmagyartalanítani próbálta. Így hát tudatzavarainkért hiába keresnénk egymásban a felelőst. Áldozatok vagyunk valamennyien. Ez is a mi közös sorsunk és kell hogy egy újabb kapocs legyen sorsközösségünkben.

A tanulmányfüzér írása 1990 kora tavaszán záródhatott, a magyarországi fejezet még a márciusi parlamenti választások előtt. Ami akkor és azóta történt, az nincs benne a gyűjteményben, de minden tanulmányból jól érzékelhető, hogy számítottak a fordulatra. Roth azzal zárja gondolatmenetét, hogy a zsidó élet kivirágzóban van, miközben ismét láthatóvá vált az antiszemitizmus. Ám aligha tévedünk, ha abban összegezzük tanulmányának és a többinek is a legfőbb mondanivalóját, hogy a születő demokráciában leselkednek veszedelmek a zsidóságra, de ennél sokkal lényegesebbek a megnyíló új és kedvező lehetőségek. Megsiratni, ami elmúlt, igazán semmi okunk.

Z. T.

Fizessen elő a Szombat-ra – most!

A holocaust litván szemmel

Van-e bűnös nép?

Magam is egyike vagyok a holocaust túlélőinek, s életem tekintélyes részét annak szenteltem, hogy felderítsem és megértsem ennek, az emberiség történetében példátlan bűntettnek az eredetét. Senki nem vitathatja, hogy a vészkorszakért Hitlert és a nácikat teljes felelősség terheli. De én arra voltam kíváncsi, hogy vajon ez-e a teljes és a végső igazság, azaz hogy kizárólag és egyedül Hitler és a nácik viselik-e a felelősséget a szörnyűségekért. Vizsgálódásaim arra a végkövetkeztetésre vezettek, hogy nem. Amire jutottam, az ugyan nem eredeti felfedezés, inkább olyan igazság, amely nem eléggé köztudott és nem épült bele szervesen a holocaustról való általános tudásba. Ez a magyarázata, hogy miért kezdtem foglalkozni azzal a kérdéssel, hogy Hitleren és a nácikon kívül terhel-e másokat is felelősség, s ha igen, kiket és menynyiben. Másként fogalmazva: a kollektív felelősség az, amit vizsgálni kívánok.

Bizonyos mértékig legalábbis osztoznak a felelősségben az Egyesült Államok, Nagy-Britannia és Franciaország akkori vezető politikusai. Gyakorlati politikai megfontolások miatt ugyan, de valójában szántszándékkal nem segítettek a zsidóknak elhagyni Németországot, megátolták, hogy Madagaszkárban menedékre leljenek, s ebben az értelemben abba az irányba lökték Hitlert, hogy a „végső megoldáshoz" folyamodjék. Mégis, Nyugaton senki nincs, akit akkora felelősség terhelne a holocaustért, mint Sztálint. 1929 és 1933 között kíméletlenül kiirtott legalább 10—15 milliónyi szorgos parasztot. Ő volt az első, aki a huszadik század politikai gyakorlatában bevezette a „végső megoldás" módszerét, s ezzel mintát teremtett és példát kínált fel másoknak. A „végső megoldás" leckéjét Sztálintól mindenekelőtt saját alattvalói sajátították el. A nácik által „felszabadítottak" közül sokan kíméletlen terrort zúdítottak azokra, akiket megtettek bűnbaknak, mondván: ezek miatt szenvedtünk mi annyit a szovjet uralom alatt. Erősen kétlem, hogy ha a nácik nem lettek volna szemtanúi, miként bántak „Sztálin tanítványai" a helyi zsidókkal, akkor egyáltalán az eszükbe jutott volna, hogy rászánják magukat arra, amit szép eufémizmussal „a zsidókérdés végső megoldásának" neveztek.

Európa különböző országaiban a lakosság bizonyos része szintén nem vétlen abban, ami a zsidósággal történt. Akadtak szép számmal, akik lévén maguk is antiszemiták, fenntartás nélkül támogatták Hitler antiszemita ideológiáját. Felsorakoztak a Führer mellé abban a hiszemben, hogy ezzel megmentik nemzetüket és az egész világot attól a pusztulástól, amelyet úgymond a zsidók hoznak rá. Leszámítva Leon Degrelle mozgalmát Belgiumban, a nácibarát pártok taglétszáma nem volt nagy, ám mindenütt léteztek ilyenek, és tagjaik mindenre elszánt, végletesen elvakult emberek voltak. Közülük kerültek ki később a kollaboránsok és a hitleri megszálló hatóságok tisztviselői. Amikor a nácik megszálltak egy-egy országot, találtak segítőkre azok között is, akiket nem meggyőződésük vagy érzelmeik vezettek. Hitlert magát is meglepte, hogy a legkülönbözőbb országokban mennyien vállalkoztak együttműködésre önkéntes alapon, s ennek a csodálkozásának jó néhányszor nyíltan hangot is adott az Asztali beszélgetések tanúsága szerint.

Az európai zsidók holocaustja titkos politika volt. A nácik különös gonddal ügyeltek arra, hogy semmi ki ne szivárogjon és a németek ne szerezzenek róla tudomást. Alkalmasint ez az oka annak, hogy a haláltáborok többnyire Kelet-Európában létesültek és a személyzet jobbára nem németekből állt. Csak a legfőbb vezető tisztségeket töltötték be németek, de ezek is mind Himmler SS-ének legmegbízhatóbb tagjai köréből kerültek ki. A többiek, vagyis az őrszemélyzet, a felügyelők, az adminisztrátorok, sőt a kivégzőosztagbeliek is mind vagy helyi emberek voltak, vagy külföldiek. A lengyelországi haláltáborokban például zömmel ukránokból és lettekből verbuválódott az őrség és a kivégzőosztagokban szintén ezek szolgáltak. A litván fővárosban, Kaunasban felállított gettóban, ahol szökésemig két és fél éven át magam is éltem, orosz önkéntesek segédkeztek a németeknek, s 1943-ban és 1944-ben ezek az orosz önkéntesek jártak az élen a foglyok megkínzásában és abban, hogy szörnyűbbnél szörnyűbb halálnemeket találjanak ki. Táborszolgálatot teljesítettek Jacques Doriot légiósai, valamint francia önkéntesek, akiknek az alakulatai a németek oldalán harcoltak a keleti fronton. Holland nácik is szolgáltak német egyenruhában, az ő feladatuk volt, hogy jó hajcsárokként munkára kényszerítsenek bennünket. Őreink és megkínzóink azonban rendszerint helyi litvánok voltak, s csak a táborparancsnok, a három váltásnyi őrszemélyzet mindhárom parancsnoka és a gettó műhelyének vezetője volt német.

Egyszóval, a szervezet végrehajtó gépezetében a németek a kisebbsé-

(Folytatás a 14. oldalon.)

Van-e bűnös nép?

(Folytatás a 13. oldalról.)

get alkották. De ez ne tévesszen meg senkit, mert a „holocaust-vállalkozás" fő szervezői és legfőbb irányítói németek voltak, s őket nagyobb felelősség terheli, mint azokat, akik az általuk kitervelt és létrehozott gépezetet működtették. A felelősség mértékét tekintve az első helyen állnak a náci vezérek, akik elhatározták a holocaustot, utánuk következnek a közepes beosztású SS-ek és Gestapo-hivatalnokok (az olyanok, mint Eichmann), akik megszervezték a döntés végrehajtását, majd a létra alsó fokán állnak a táborparancsnokok és a haláltáborok más vezető tisztviselői, akik a parancsot végrehajtották.

A főbűnösök németek voltak, de ez nem úgy értendő, hogy a németek mind bűnösek lettek volna. A német nép jó része nem volt belekeverve ebbe a dologba, sőt nem is tudta, hogy mit csinálnak a zsidókkal „ott, a messzi Keleten". Jogos persze az a kérdés, hogy ugyan milyen erkölcseik lehettek azoknak a németeknek, akik a felzaklató tények elől a homokba dugták a fejüket, és arra a kényelmes álláspontra helyezkedtek, hogy amiről nem tudok, az nincs is. Ámde semmiképpen nem állítható, hogy közvetlen cinkosai lettek volna a náciknak, hogy bűnrészesség terhelné őket a nácik bűntényei miatt.

De ha valaki a „nem akarok tudni róla" álláspont erkölcsösségét firtatja, az ne feledje egyetlen pillanatra sem, hogy a totalitárius rendszerben az ember micsoda bizonytalanságban él, mennyire nem számít és milyen tehetetlen. S arról sem szabad megfeledkezni akkor, amikor a németek bűnösségét feszegetjük, hogy Hitler a hatalmat a német szavazók alig több mint egyharmadának a támogatásával szerezte meg (az 1932. júliusi választásokon 36,5 százalékot kapott, az utolsó szabad választáson, amelyet a második világháború befejezése előtt tartottak 1932 novemberében, 33,1 százalékot). De akik rá szavaztak, azok sem mind arra adtak felhatalmazást, hogy bevezesse a nürnbergi törvényeket, a zsidó holocaustról nem is beszélve. Hitler teljességgel tisztában volt azzal, hogy a német nép szemében törvénytelen az, amit a zsidókkal csinál, s pontosan ez a magyarázata annak, hogy oly kínos gonddal, már-már összeesküvésszerűen titkolta és rejtegette a német nép elől a holocaustot, s gyakorlati megvalósításának terepéül idegen nemzetek területét választotta és idegen nemzetek fiait a kivitelezéshez. (Németországból a zsidók tömeges deportálása „Keletre" 1943-ban kezdődött, s amint megérkeztek, azonnal meg is semmisítették őket. Az egész akciót viszont úgy tálalták a német közönségnek, hogy a zsidókat munkára viszik, és a keleti fronton segédkeznek a német hadseregnek.)

A holocaust tehát valóban egy összeesküvés volt, amelyet egy ideológiailag elvakult uralkodó csoport tervelt ki és valósított meg. Összeesküvés abban az értelemben, hogy nem is csak a német nép, hanem a közvetlenül érintett náci párt háta mögött szőtték. Nincs olyan nép, amelyet a maga teljességében felelőssé tehetnénk érte. Viszont valamennyi népen belül felelősek mindazok — legyenek akár németek, akár nem —, akiknek személyesen részük volt benne. Mert kollektív bűnösség nincs, de igenis van egyéni bűnösség, s ez terheli mindazokat, akiknek szerepük volt a holocaustban. Akkora a felelősségük, amekkora a szerepvállalásuk maga.

A nácik megszállta országokban, Litvániában és mindenütt, a zsidóság és a holocaust tekintetében a lakosság három élesen elkülöníthető csoportra osztható. Volt egy kis töredék, amelyik tevőlegesen együttműködött a nácikkal, segítségükre volt abban, hogy üldözzék és elpusztítsák a zsidókat. Volt egy másik kisebbség, amelyik minden kockázatot vállalva mentette a zsidókat. És volt a nagy többség, e két kisebbség közé ékelődve, amely élte a maga megszokott életét, és amennyire csak tehette, sem a nácikkal, sem a zsidókkal nem törődött. Ezen a többségen belül mindenféle emberek voltak. Egyesek többé vagy kevésbé rokonszenveztek a zsidókkal, mások kisebb vagy nagyobb mértékben ellenséges érzelmeket tápláltak velük szemben. És akadtak soraikban olyanok, még ha csupán kis számban is, akik azon a nézeten voltak, hogy a zsidók megérdemlik a sorsukat. Összességében azonban ez a többség közömbösen nézte, mi történik a zsidósággal, s bármilyen érzések is töltötték el őket a zsidók iránt, arra hivatkoztak, hogy nem tehetnek semmit, nem tehetnének még akkor sem, ha akarnának.

Legkönnyebb megérteni a közömbös többség és az önfeláldozó zsidómentő kisebbség magatartását. Nietzschével szólva „emberek voltak, túlságosan is azok". A kollaboránsok vegyes népséget alkottak. Találni közöttük bűnöző típust, torz lelkűeket, gyilkosokat, rablókat, betörőket, szadistákat, monomániás őrülteket és természetesen beteges antiszemitákat. Nem kevesen keveredtek közéjük olyanok is, akiknek sem politikai, sem ideológiai okuk nem volt gyűlölni a zsidókat. Csatlakoztak a halálkülönítményekhez emberek olcsó számításból is, mert szemet vetettek zsidó javakra, a lakásaikra, ékszereikre, vagyonukra, s némelyek közülük nem átallottak hullarablásban is segédkezni.

Elhangzott számtalanszor az az állítás, hogy a holocaust az emberiségnek tett jószolgálat lett volna. Egy kivégzőosztag litván parancsnoka vallotta 1952-ben, amikor tömeggyilkosságok elkövetése miatt bíróság elé állították, hogy „embert sose öltem, csak kommunistákat és zsidókat". Vajon igaz-e az, hogy a kettő ugyanaz, illetve hogy a szovjet uralom valóban zsidó uralom lett volna? Ez egyszerűen rágalom és hazugság. A háború előtt 240 ezer zsidó élt Litvániában, az egész népesség nyolc százaléka. Zömük ortodox zsidó volt, akiknek a kommunistákhoz semmi közük nem volt, azon kívül, hogy lévén hívő emberek, ellenszenvvel tekintettek rájuk. Kommunista vagy kommunistabarát az asszimiláltak köréből került ki, de nem sok. Két-, maximum háromezerre tehető a számuk, törpe kisebbség egy amúgy is parányi kisebbségen belül. S számomra a legmeglepőbb az, hogy nemcsak a zsidók gyilkosai és a zsidógyűlölők, de sokszor objektív emberek is teljesen figyelmen kívül hagyják azt a nyilvánvaló tényt, hogy a szovjetek üldözték a zsidókat, s meg kell mondani, még nagyobb mértékben, mint a nem zsidókat. A szovjetek szemében első számú közellenség volt a polgárság, márpedig Litvániában a polgárság túlnyomórészt zsidókból állt. 1941-ben több mint 31 ezer embert hurcoltak Litvániából Szibériába; legalább húsz százalékuk zsidó volt, a többszöröse annak, mint amekkora a zsidóság arányszáma a litván lakosságon belül.

A holocaust mély nyomokat hagyott a zsidóságban, de az őket körülvevő nem zsidó közegben is. Traumatikus élmény volt ez zsidók és nem zsidók számára egyaránt. S az okozott traumát feldolgozni és leküzdeni nem könnyű egyik részről sem. A vészkorszaknak talán a legszörnyűbb öröksége éppen az, hogy minden oldalról egész nemzeteket vagy ennek összefüggő részeit vádolják meg azzal, hogy kollektív bűn terheli őket, s nincs meg a kellő hajlandóság a disztingválásra. Arra, hogy különbség tétessék bűnös, ártatlan és erényes között, holott minden nép így oszlik meg, a németség éppúgy, mint a zsidóság vagy bármelyik másik. Így áll a dolog a lengyelekkel, a litvánokkal és az európai történelem e véres drámájában érintett valamennyi néppel.

A nácizmus eltűnt a történelem süllyesztőjében és a kommunizmust sem sok választja el ugyanettől a sorstól. De a rettenetes örökség nem tűnt el, s ez termékeny talaj ahhoz, hogy megint színre lépjenek világmegváltó ideológiák, amelyek ismét felújítják az ősrégi kettősséget, s úgy osztják ketté és állítják szembe az emberiség nagy családját, hogy vagyunk az erényes „mi" és vannak a gonosz „ők". Ez a szétválasztás megint csak rettenetes tragédiával terhes.

Vajon elhárítható-e az újabb katasztrófa. Igen, elhárítható. Ennek egyik lényeges feltétele, hogy ki-ki nézzen szembe önmagával, becsületesen tisztázza, mi volt a szerepe és a sorsa a vészkorszakban, és ítélje meg a holocaustot sokkal tárgyilagosabban, mint eddig. Vannak bizonyos reménykeltő jelek. Jan Blonski, a kitűnő lengyel irodalomkritikus a Tygodnik Powszechny című katolikus hetilapban a témáról elmélkedvén leírta azt a kulcsmonda-

Zsidók és parasztok az ötvenes években

TÖRTÉNETI MUNKÁKBAN és memoárokban többen megemlékeztek már az 1945 utáni kelet-magyarországi antiszemitizmusról, amelynek legriasztóbb megnyilvánulása az 1946. májusi kunmadarasi és az ugyanezen év augusztusában lezajlott miskolci pogrom volt. Ezekről a több halálos áldozatot követelő eseményekről annak idején részletesen írt a hazai és a nemzetközi sajtó, viszont 1948 után a lapok még véletlenül sem adtak hírt a továbbélő konfliktusokról keresztények és zsidók között. Pedig e hagyományos „feszültséggóc" további sorsának ismerete nélkül nem érthetjük meg sem 1956 októberét, sem az azt követő fejlődést. Vizsgálódásainkat most egyetlen településre, *Mátészalkára* és egy környékbeli falura összpontosítottuk, s levéltári forrásokra támaszkodva próbáljuk megvilágítani, hogyan alakult az országnak e keleti, s a Szovjetunióhoz legközelebb eső, egyszersmind legelmaradottabb részén a zsidók és a helyi közvélemény viszonya egészen a „forradalmi őszig".

Mátészalkán a zsidók és a keresztények közötti konfliktus legfőbb oka az volt, hogy a koncentrációs táborokból visszatért volt deportáltakat, illetve a munkaszolgálat túlélőit a helyi nép azonosította a kommunistákkal, s a Rákosi-rendszer képtelen elnyomásáért őket tette felelőssé. Ez a vélemény messzemenően elfogult és igazságtalan volt, nem vette figyelembe, hogy a falvak kizsákmányolása, a parasztok sanyargatása és az erőszakos kollektivizálás egész egyszerűen a sztálini rendszer másolásának a következménye volt, s hogy a központi parancsokat végrehajtó helyi gazdasági és politikai vezetők között csak elenyésző kisebbséget alkottak a zsidó származásúak.

Az elmaradott, babonás parasztság nemigen volt képes arra, hogy megértse a világpolitikai összefüggéseket, Jaltát és a nagyhatalmi osztozkodásokat. Az egyszerű emberek nem ismerték fel, hogy a zsidó származású Rákosi személyi kultuszának jegyében gyakorolt politikai elnyomás tönkreteszi — egyebek között — a kereskedelmet is, bezáratja a visszatért zsidók által újra megnyitott üzleteket, kivándorlásra vagy elköltözésre kényszeríti őket. A népre a szovjet csapatok bevonulása óta annyi csapás zúdult (tömeges elhurcolás, infláció, nyomor, önkényeskedés), hogy egyszerűen nem volt képes átlátni a kiépülő kommunista rendszer belső törvényszerűségeit, s nem volt képes elsajátítani azt az engedelmességet és primitív képmutatást, amit a párt és a tömegszervezetek funkcionáriusai még a téesz-tagoktól is megköveteltek. Különösen a legszegényebb falusiakban, a hivatalos propaganda által oly gyakran emlegetett agrárproletariátusban élt tovább a hit, hogy a kommunizmus valójában leplezett „zsidó uralom", s a katolikus vallás meg az egyéni gazdálkodás ellen indított összeküvés hátterében is a zsidók állnak.

Atombomba Szabolcs-Szatmárban

1948 pünkösdjén a megyében történt az *Ember Judit* dokumentumfilmjéből ismert *pócspetri rendőrgyilkosság*, amely „indokul szolgált" az egyházi iskolák államosításához, s a végsőkig felerősítette a „klerikális reakció" feje, *Mindszenty József* elleni kampányt. A települések képviselőtestületeit arra kényszerítették, hogy külön-külön ítéljék el a hercegprímást. Nem nehéz elképzelni, milyen hatással lehettek a mélyen katolikus falvak népére ezek a határozatok, különösen, ha azok meghozatalában egy-egy MKP-, illetve MDP-tag zsidó kereskedő is részt vett.

A „sablonszövegre" egy Mátészalkához közeli falu, Nyírcsaholy képviselőtestületének jegyzőkönyvében találtam rá.

„Nyírcsaholy képviselőtestülete végtelen megnyugvással vette tudomásul azt a hírt, hogy Mindszenty József esztergomi bíboros érseket, a magyar klerikális reakció vezetőjét mint valutaüzért, mint a magyar nép és demokrácia fő elárulóját, akinek többet jelentett az amerikai imperializmus, mint a magyar népi demokrácia, a magyar demokrácia fölött őrködő rendőrség őrizetbe vette.

Mi, Nyírcsaholy község teljesen katolikus képviselőtestülete, szinte már szükségesnek láttuk ezen cselekedet végrehajtását, mert rájöttünk arra, hogy nem a demokrácia és a katolicizmus az ellenségei egymásnak, hanem Mindszenty ellensége mindkettőnek.

Ezen cselekedetet úgy tekintjük, mint a magyar népi demokráciának erős csapását a reakció legnagyobb bástyája ellen.

Utasítja a képviselőtestület a községi elöljárókat, hogy ezen határozat kivonatát a Belügyminisztériumba terjessze fel, és ezenkívül a holnapi nap folyamán a következő táviratot küldje a Belügyminisztériumnak: »Mindszenty őrizetbevételével kapcsolatos intézkedést örömmel üdvözöljük. Reméljük, a demokrácia és a katolikus egyház között meghozza a békét, és nyugodt légkörben építhetjük tovább a népi demokráciát.«"

A határozattal a falu egyúttal a római katolikus kultúrház és iskola igénybevételét, „közcélokra való igénybevételét" is üdvözölte. Az, hogy a vallásos érzületre mért csapást a falu a „zsidók művének" tarthatta, az 1945 és 1948 közötti antiszemita megnyilvánulásokból és a koncentrációs táborban elhalálozott zsidók vagyona körüli viszálykodásból sejthető.

De miért lett volna meglepő, hogy a vallásellenes kampányért és a kezdődő kollektivizálásért a parasztok a zsidókat okolják, amikor az emberek ennél sokkal képtelenebbnek tűnő rémhíreknek is hitelt adtak. 1948. december 31-én Tiszakórodnál átszakadt a gát. Az árvíz sújtotta vidékről a hatóságok számos falu népét kiköltöztették. Az MDP Szatmár megyei titkárának 1949. januári jelentésében az árvíz elleni védekezés kapcsán tűnik fel a közelmúlt eseményei által ihletett rémhír: „Különböző híresztelések kaptak lábra, amikor a gyerekeket

(Folytatás a 16. oldalon.)

tot, hogy „legelőször is azt kell kimondanunk: igen, bűnösök vagyunk". A litván Tomas Venclova egy szamizdat újságban jelentetett meg évekkel ezelőtt cikket „A zsidók és a litvánok" címmel, s ebben leszögezte egyebek között: „én mint litván köteles vagyok a litván bűnösségről szólni... A magunk bűnét nem háríthatjuk át másokra. Be kell vallanunk, ha elkövettük, és bűnbánatot kell tartanunk... Egyszer és mindenkorra meg kell értenünk, hogy a zsidók elpusztítása önmagunk elpusztítása, hogy amikor a zsidókat bántottuk, akkor önmagunkat bántottuk, hogy amikor a zsidó kultúrát tettük tönkre, akkor a magunkét tettük tönkre... Nincs jogunk azt mondani, hogy a zsidók ügye nem a mi ügyünk. Igenis, minden egyes antiszemita megnyilvánulás a mi ügyünk, az kell legyen."

Mint zsidó nem tudom elfogadni azt az állítást, amely szerint mi, zsidók, folttalan és hatalom nélküli áldozatai voltunk más népeknek, amelyek igazságtalanságot és szörnyűséget követtek el velünk szemben. Ami velünk történt, valóban szörnyű volt és igazságtalan. De nekünk is van mit megbánnunk. Például vizsgáljuk meg alaposan önmagunkat abból a szempontból, nem voltunk-e vajon a kelleténél érzéketlenebbek nem zsidó honfitársaink egynémely súlyos problémája iránt? Nem voltunk-e a kelleténél önzőbbek, amikor céljainkat megvalósítva nem mérlegeltük kellőképpen, hogy midőn saját érdekeinket képviseljük, nem ártunk-e másoknak. Nem voltunk-e némileg fellengzősek, amikor azt mondtuk, hogy ami jó a zsidóknak, az feltétlenül jó kell legyen a nem zsidóknak is. Ilyen és ehhez hasonló meggondolásokból közülünk nem kevesen könnyelműen vetettük bele magunkat mindenféle felforgató és forradalmi tevékenységbe, s tettük ezzel kockára szülőhazánk integritását, olykor létét is. Egyszer és mindenkorra meg kell értenünk, hogy szülőhazánk minden vesztesége és veresége a mi zsidó veszteségünk és vereségünk, és minden sikere a mi sikerünk is. S a történelem akaratából egyek vagyunk azzal a nemzettel, amelynek tagjai vagyunk, egyek vele jóban és rosszban. Eszerint kell gondolkodnunk és eszerint cselekednünk.

Zsidók és parasztok az ötvenes években

(Folytatás a 15. oldalról.)

szállították el, azt híresztelték, hogy szappant csinálnak belőlük".

Mindennek betetőzéseképpen a hatóságok a téesz-szervezés előrehaladtával Szabolcs-Szatmárban is „központosították" a búza őrletését, s megszüntették a kisebb falusi malmokat. Az intézkedés hátterében nyilvánvalóan a beszolgáltatási fegyelem megerősítése állt. De az általa kiváltott visszhang jelzi, milyen vad rémhíreket keltettek a parasztok által felfoghatatlan logika szerint zajló katonai és politikai fejlemények: „A Könnyűipari Minisztérium racionalizálási bizottságának javaslatára megyénkben több malmot üzemen kívül helyeztek és lisztcseretelepet létesítettek. Ezt az intézkedést a reakció rémhírterjesztésre igyekszik kihasználni. Azt híresztelik, hogy a megyében csak három malom fog maradni, mert a többit elviszik a Szovjetunióba. Azért szerelik le a malmokat, mert háború lesz és ezt a területet atombombával fogják elpusztítani. E híresztelléseket még népnevelőinknek nem sikerült teljes egészében felszámolni."'

A „szövetkezeti zsidók"

Az 1941-es népszámlálás szerint 1555 fős zsidóságból csak minden tizedik ember tért vissza a deportálásból Mátészalkára. Az 1946-os hitközségi összeírás szerint százötven zsidó élt az akkor 12 700 lakosú településen; számuk 1949-re 238-ra növekedett, mert a falvakban megmaradt zsidók is beköltöztek.

Az ortodox tagozathoz tartozó, vallásukhoz ragaszkodó zsidók létszáma tehát a község lélekszámához képest nem volt jelentéktelen. Erre utal, hogy a hitközség egészen az ötvenes évek végéig elegendő anyagi erővel rendelkezett ahhoz, hogy fenntartsa, illetve az 1954. szeptember 24-i vihar után megjavíttassa a zsinagóga tetejét, s benne megörökítse a helyi gettókból elhurcolt mintegy 18 ezer áldozat emlékét. A mátészalkai izraelita hitközség 1953. évi zárszámadása már némi elvándorlást tükröz, de képet nyújt arról, hogy ebben az időben még fennállt a közösség, s élte a maga hagyományok diktálta életét.

„A hitközség létszáma	165 fő
A szórványok	140 fő
Adózók száma	30 fő
Talmudtóra tanulók	23 fő
Mikvejárók száma	30 fő
Hitoktatásra jár	—
Hitközségi vagyon: 2 templom a hozzá tartozó épületekkel	
Összes bevétel 1953-ban:	33 000 Ft"

A vallásos mátészalkai zsidók ebben az időszakban, az ötvenes évek elején már feladták 1945 után újrakezdett egzisztenciájukat, s a „szocialista tervgazdaság" dolgozóivá váltak. Az egykori kiskereskedők és családtagjaik számára munkavállalási lehetőséget teremtett a Szatmári Háziipari Szövetkezet, amit 1952-ben az a Fixler Hermann szervezett meg, aki ma az Izraelita Hitközség Ortodox Tagozatának elnöke. A Kossuth utcai zsinagóga mögött, egyfajta gettószerű elkülönülésben dolgozó férfiak és nők fonott árut, kosarakat, paplanokat és szőnyeget állítottak elő — ez a környezet volt a „háttere" az 1957. tavaszi vérvádnak.

A többi Mátészalkán élő zsidó ugyancsak a szövetkezés útjára lépett: az önálló cipészek a Cipész Ktsz-ben, a különböző iparosok a Vegyes Ktsz-ben és a Szolgáltató Ktsz-ben helyezkedtek el. Nem meglepő, hogy az MKP-ba, illetve az MDP-be belépett zsidók egy része a szövetkezeti, illetve az állami belkereskedelemben folytatta pályafutását. A hiánygazdálkodás viszonyai között így jutottak kulcspozícióba a helyi kommunista pártszervezet alapítói, az Ádler fivérek, László és József. Utóbbi az ötvenes évek végén a 70 tagot tömörítő II. sz. helyi pártkörzet titkára volt. E két jó képességű hentes és mészáros a helyi ÁFÉSZ húsboltjának vezetője lett. Olyan körülmények között, amikor a szalkaiak a feketevágások tilalma és a kötelező beszolgáltatások miatt alig jutottak húshoz, ez a beosztásuk különösen kényes volt, alkalmas a heves, gyűlölködő indulatok felkeltésére. Hasonlóképp tartott a helyi nép Fülöp Sándor gyógyszerésztől, aki ugyan csak 1948-ban lett az MDP tagja, viszont a helyi hitközség egyik vezetője volt, s kiváló országos szakmai és politikai kapcsolatokkal rendelkezett.

Tszcs és cionizmus

Kétségtelen tény, hogy a visszatért szatmári zsidók jobban alkalmazkodtak a „népi demokrácia" megváltozott viszonyaihoz, mint a helyi parasztság, amelyik fokozódó ingerültséggel reagált az erőszakos kollektivizálásra, aminek előhírnöke az 1949. április 9-én Mátészalkán alakult Zalka Máté Termelőszövetkezet volt. 1950-ben a közeli Porcsalmán, 1951-ben pedig Tyukodon nyilvánult meg a falusiak elégedetlensége. Az akkor hétpecsétes titokként őrzött „parasztlázadások" arról tanúskodtak, hogy a nép nem volt képes elsajátítani a kommunista „kettős nyelvet", amelyben — amint ezt Orwell oly szellemesen állapítja meg 1984 című regényében — a béke háborút, a jólét nyomort és az igazság hazugságot jelent.

Ez volt az oka annak, hogy amikor a téesz-szervezők 1950 március végén az önkéntesség elvét hangsúlyozták az összegyűlt tömeg előtt, ezzel buzdítva a már belépettek példájának követésére a többieket, egymás után álltak fel az új tagok, s kérték vissza a földjüket. A gyűlésből tüntetés lett, aminek az államvédelmi hatóság brutális beavatkozása vetett véget. Porcsalmáról 23 parasztot vitetett el az ÁVH, akik közül 18 embert internáltak a családjával együtt a Hortobágyra.

Péter Gábor, a jó hírnévnek örvendő hatóság vezetője, akit alig két év múlva „cionista összeesküvés" vádjával vétetett őrizetbe Rákosi, személyesen szállt ki a helyszínre, s irányította a „hadműveletet". Elképzelhető, hogy a parasztok antiszemitizmusa nem csökkent az alacsony termetű, bajuszos „főnök" megjelenése láttán.

Ha már a cionizmusról esik szó, érdemes felidézni egy Mátészalkán ma is élő nyugdíjas ruhakereskedő (és egykori alapszervi párttitkár), Lax Henrik szavait: „Úgy tudom, 1952-ben az ÁVH nyilvántartást készített azokról, akik gyanúsak voltak. Persze, nem hozták nyilvánosságra, de tudtam róla... nekem a pártbizottságon szólt valaki, hogy én is szerepelek a cionisták listáján".

A zsidók iránti politikai gyanú megerősödését az is jelezte, hogy a vezető gazdasági beosztásban levő szatmári zsidók (szeszgyári igazgatók, felvásárlók, ÁFÉSZ-főkönyvelők stb.) ellen vizsgálatot folytattak, vagy éppen már az őrizetbe vételt készítették elő. Ekkoriban a politikai vezetők ilyesfajta buzdításokkal rendelték ki revizoraikat: „Kimész Kántorjánosiba a Schwartz testvérekhez, megállapítasz nekik egy nagy hiányt, hogy ki lehessen végre törni a rohadt zsidók nyakát". Ezek a „lebuktatások" olyan szegényparasztból lett helyi pártvezetőktől indultak ki, mint *Virág János*, aki kondásból lett sofőr, majd járási párttitkár, s az ötvenes évek „új hullámával" emelkedett fel, azzal a helyi „kádergarnitúrával" együtt, akik az 1956. november 4-e utáni antiszemita hullámot elindították és 1957 nyaráig fenntartották.

Ekkoriban, az ötvenes évek első felében a Mátészalkán élő zsidók és a gyanakvóvá vált MDP-vezetőség közötti viszony a központi intencióknak megfelelően láthatóan hűvösebbé vált. Suba alatt, moszkvai mintára folyt már a cionista perek előkészítése, amiket Rákosi — szokása szerint — úgy akart megrendezni, hogy túlszárnyalja velük a többi népi demokráciát. A fokozódó elszigeteltségből néhány helyi zsidó úgy igyekezett kitörni, hogy a sport terén tevékenykedett, illetve szerepet vállalt a Szabadságharcos Szövetségben.

Az Ádler fivéreknek hagyományosan jó sportkapcsolataik voltak — erre utal az is, hogy *Ádler Zsigmond*, Pap Laci felfedezője s edzője volt a nagybátyjuk. A helyi hagyományokra építve szerveződött meg a helyi MTK—VS sportegyesület, melynek *Ádler László* volt a menedzsere. A szalkai futballcsapat 1947 őszén már az NB II-ben játszott, s bár a később Építők, majd Vörös Meteor névre keresztelt egyesület kiesett, egészen 1954-ig a megye egyik legjobb csapata volt. Ekkor visszaesés következett be, s a csapat körül bábáskodó, s a játékosok ‚megszerzésével", azaz az átigazolásokkal foglalkozó Ádler Lászlót

heves bírálatok érték; ekkor az elégedetlen közönség körében antiszemita szidalmak is elhangzottak.

„Vidám vásár"

Az elnyomás és a nyomor fokozódása láttán mintha a gazdasági vezetés is megérezte volna, hogy valamiképpen tompítani kell a szociális és gazdasági feszültségeket, amelyek már-már a robbanás küszöbére jutottak. S mert a lényegi politikai ellentmondások feloldására a párt politikája képtelennek bizonyult, a „figyelem elterelése" került napirendre, a bölcs tanító, Sztálin receptje szerint, aki a legvadabb terror tombolása közepette, 1937 telén rendezett karnevált Moszkvában. Mátészalkán a dolgozók felvidítását az 1952 nyarán rendezett „vidám vásár" szolgálta. Az egyik fő szervező, *Várkonyi Mihály*, aki a Mátészalka és Vidéke Kiskereskedelmi Vállalat egyik gazdasági vezetője volt, így emlékezik az eseményre: „Nagy próbatételt jelentett 1952-ben a Megyei Tanácsnak az a határozata, aminek értelmében Mátészalkán kellett »Vidám vásárt« rendezni... A lebonyolításba nemcsak a mi vállalatunk kapcsolódott be, hanem a megye egész kereskedelmi hálózata. Ezen a napon olyan árukínálat volt biztosítva, hogy a legkényesebb igényeket is kielégítette. Mondanom sem kell, ez a rendezvény a lakosság nagy örömére szolgált".

Az ötvenes évek lappangó zsidó—keresztény-ellentétének történetéhez tartozik még a mátészalkai „temetőügy". Ez 1954 augusztusában, a községi tanács 81/1954. jkv. határozatával kezdődött meg. Ez úgy rendelkezett, hogy a település lakói számára új köztemetőt kell kijelölni. A tanács egyben elrendelte „a régi temetők lezárását, mivel a község fejlődése szempontjából nem engedhető meg, hogy ezekbe továbbra is temetkezést engedélyezzünk, minthogy a város belterületén fekszenek".

A városrendezési okokkal indokolt intézkedés jogos és szükséges volt a katolikus és a református temetők esetében, melyeknek területére valóban szükség volt. Ugyanakkor azonban a „felekezeti pártatlanság" jegyében hozott döntés megfosztotta az izraelita hitközséget ősi, hatalmas temetőjétől, mely a város szélén feküdt, s fekszik ma is. Ez a döntés arra kényszerítette a zsidóságot, hogy a vallási előírásokkal nem törődve, az újonnan nyíló keresztény köztemetőben földelje el a halottait, közvetlen létében fenyegette az élők hitközségét. Ezt az ostoba, minden ésszerűséget nélkülöző tanácsi döntést a helyi zsidók a pesti hitközség vezetőinek közreműködésével megfellebbezték az Állami Egyházügyi Hivatalnál, de csak a rendelkezés felfüggesztését sikerült elérniük 1956 júliusában. A viszonyok konszolidációja után, 1958-ban a helyi kommunista vezetőknek az volt a legsürgősebb dolguk, hogy végrehajtották az 1954-es határozatot, s a temetőt lezárva a helyi zsidókat megfosztották az előírásoknak megfelelő temetkezés lehetőségétől.

A meggyászolt Sztálin

S mégis, a szalkai zsidók a tömérdek viszontagság, s a kisebb-nagyobb antiszemita megnyilvánulások és a leplezett gyűlölet ellenére — vagy éppen ezért — őszintén meggyászolták „a népek nagy vezérét és felszabadítóját", J. V. Sztálint. Íme egy részlet az I. sz. körzet párttitkárának, Várkonyi Mihálynak önéletírásából, aki sohasem volt függetlenített pártmunkás, viszont nemcsak a belkereskedelem megszervezésében, hanem a termelőszövetkezeti agitációban és a mozgalmi munka egyéb válfajaiban is önfeláldozóan dolgozott.

„1953. március 5-én a párttagok nagy részét szomorú hír rázta meg. Meghalt Sztálin elvtárs. Megrázó volt akkor a rádiót hallgatni, hiszen egész nap csak gyászindulókat sugárzott... Most, amikor temették Sztálint, megint elvonultak előttem a felszabadulás örömteli képei. Vajon mi történt volna ezzel az agyonszenvedett néppel, ha a Szovjetunió akkor egy kalap alá vett volna minket az áruló fasiszta uralkodó körökkel? Biztosan nem sikerült volna ilyen — viszonylag — rövid idő alatt előre jutni a szocializmus építésében... Most tehát ezen a napon végtelenül nagy üresség éreztem, azonosultam a szovjet nép gyászával. Ebből a letargiából napokig nem tudtam felocsudni."

Az 1973 márciusában (!) írt visszaemlékezés jól tükrözi azt a lekiállapotot, amibe egy olyan tehetséges és ambiciózus zsidó fiatalember került Mátészalkán, aki iránt a helyi antiszemita és antikommunista közvélemény ellenséges érzületet táplált, s aki — más kiút híján — érzelmileg is azonosulni próbált a kommunizmussal.

A fasizmus és a fajgyűlölet tombolása, a népirtás szörnyű csapdát állított fel a kelet-európai népek, így a magyarság számára is: még az ötvenes évek első felében is szembeállította egymással egyes vidékeken a kereszténye ket és a zsidókat. A kommunista párt politikája országos szinten ugyanúgy, mint helyi viszonylatban inkább elmélyítette a kölcsönös bizalmatlanságot, ébren tartotta az antiszemitizmust, miközben úgy tett, mintha mindent megtett volna a felszámolására.

Csak csodálni lehet, hogy a magyar nép 1956-os forradalmában annyi érettséget mutatott, hogy csak szórványosan, néhány helyen nyilvánulhatott meg a lappangó antiszemitizmus. E néhány hely egyike éppen az ország egyik legelmaradottabb, s a háború vége óta legtöbbet szenvedett vidéke, Mátészalka és környéke volt.

Pelle János

FELHÍVÁS

Segítsünk a szovjet zsidóknak! Köztudott, hogy napjainkban új exodus folyik: *a szovjet zsidóság tömeges menekülése Izraelbe*. Mivel kivándorlásuk Magyarországon keresztül is történik, lehetőségünk nyílik arra, hogy éreztessük sokezer társunkkal: velük vagyunk életük e drámai állomásán. Biztonsági okból kizárólag pénzküldeményt fogadhatunk el, amit a MZSKE számlájára kérünk átutalni,

OTP IX. kerületi fiók, Tinódi utca 9—11. Pénzforgalmi jelzőszám: 218—98093, számlaszám: 521—006427—3. Jelige: „MICVE".

A könyv megkísérli összegyűjteni és rendszerezni a közhasználatban „szecessziós"-nak nevezett, de több más stílusirányzatra is kiterjedő korabeli magyar építészetet. **A mintegy 170 építész munkásságát ezernél is több képen bemutató kötet ára 800,– Ft.**
Megrendelem Önöknél Gerle János–Kovács Attila–Makovecz Imre

A SZÁZADFORDULÓ MAGYAR ÉPÍTÉSZETE

című kötetét . . . . pld.-ban.

A megrendelő neve: . . . . . .

Címe: . . . . . .

A megrendeléseket a beérkezés sorrendjében postán utánvéttel teljesítjük. Kivágott megrendelését bérmentesített borítékban kérjük megküldeni kiadónk címére:
Szépirodalmi Könyvkiadó 1428 Budapest, Pf. 58.

Gerle János – Kovács Attila – Makovecz Imre
A SZÁZADFORDULÓ MAGYAR ÉPÍTÉSZETE

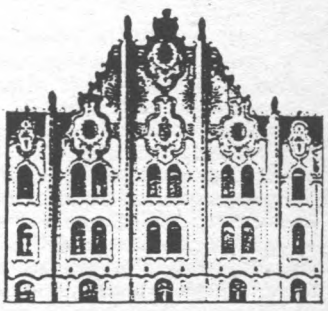

EGYÜTTÉLÉS

Az olasz katolikus egyház párbeszéde a zsidókkal

1990. január 17-én az Olasz Püspöki Kar kezdeményezésére minden olasz plébánián felolvasták és magyarázták a Nostra aetate... kezdetű zsinati okmányt, amellyel — elsősorban a zsidókkal folytatandó dialógusnak kívántak új lendületet adni. Számos olasz iskolában ismertették II. János Pál pápának a haláltáborokban mondott beszédeit. Olaszországban mintegy 35 ezer zsidó él. A „dialógus napját" a keresztények egységéért végzett imahéten tartották meg, röviddel Auschwitz felszabadításának évfordulója előtt. Megjegyezzük, hogy a pápa 1986. április 13-án látogatta meg a római zsinagógát. Az idei párbeszéd alkalmával Elio Toaff római főrabbi a következőképpen válaszolt a párizsi La Croix munkatársának kérdéseire:

— Hol tart a zsidó—keresztény párbeszéd?

— II. János Pál pápa látogatása a római zsinagógában nem volt képes eltörölni századok értetlenségét. Jövőbe néző, új szemléletre van szükségünk. A pápa látogatása templomunkban új korszakot nyitott meg.

— A pápa a „keresztények szeretett testvéreinek" és bizonyos értelemben „idősebb testvérének" nevezte a zsidókat. Hogy hat önre ez a kifejezés?

— Bizonyos körök gúnyolódtak ezen az egyházban is. Utaltak arra, hogy a Bibliában az idősebb testvéreket — Káintól Jákobig — mindig mostohán kezelték. Általában viszont a zsidó körök a tisztelet jelét érezték ki e megszólításból, s főleg az arra való emlékeztetést, hogy a kereszténység a zsidóságban gyökerezik. A mostani dialógus célja nem a másik fél megtérítése: a judaizmus mint gyökér megnemesíti a kereszténységet. Az auschwitzi Kármel körüli vita nem az egész egyházat jellemzi, hanem teljesen lengyel jelenség. Próbálkozás arra, hogy megkereszteljék a holokausztumot. *Willebrands* bíboros nyilatkozata kielégíti igényeinket. Nézetem szerint már maga a holokausztum kifejezés sem megfelelő, hiszen a „holokausztum" Istennek felajánlott áldozat. Ennek éppen az ellenkezőjét jelentette a zsidók meggyilkolása: Isten elleni áldozatot. Szívesebben beszélek „soáh"-ról, ami egy nép kiirtását, tönkretételét jelenti.

— A Vatikán dokumentumot készül kiadni a „soáh"-ról. Kikérte ezzel kapcsolatban az önök véleményét?

— Nem, és ez jól van így. Ellenkező esetben zsidó befolyással gyanúsíthatnák a Vatikánt. Jól ismerve a pápát, meg vagyok győződve arról, hogy a dokumentum megfelel majd várakozásainknak. Egyébként a Vatikánnal folytatott párbeszédünk ismer összetűzéseket is. Utalok itt a pápa beszédére a szövetségről. Bizonyára beszélhetnénk mind a zsidó, mind a keresztény nép évszázadokon át tartó hűtlenségéről. De nem tulajdoníthatunk megkülönböztetések nélkül ilyen hűtlenséget egy egész népnek és minden időben. A pápa nem mindig saját maga írja a beszédeit. Így elkerülheti valami a figyelmét. *Edith Stein* boldoggá avatását illetően sajnálom, hogy egyesek eltúlozták a katolicizmusba való áttérését, ahelyett, hogy zsidó mártíromságát domborították volna ki. De azért semmi nem kérdőjelezheti meg a zsidók és a keresztények közös vívmányát, az egymás iránti kölcsönös tiszteletet. A katolikus integrizmus máglyákhoz, inkvizícióhoz és keresztes hadjáratokhoz vezetett. Ugyanígy a zsidóságban is léteznek veszélyes áramlatok, amelyeknek képviselői meg vannak győződve arról, hogy szélsőséges eszméik a judaizmus igazságát alkotják. Ez a legsúlyosabb. A kereszténység és a zsidóság nem ellenkezik egymással. Párhuzamosan haladnak.

A Szentszéknek előbb-utóbb el kellene ismernie Izrael Államot. A közvetlen hivatalos kapcsolatok lehetővé tennék a Vatikánnak, hogy hatékonyabb szerepet vállaljon a megbékéltetésben, az izraeli—palesztin-dialógusban és a jeruzsálemi szent helyek különleges státusával kapcsolatos tárgyalásokban. A zsinat sok jót hozott a zsidóknak és a kereszténységnek. A Nostra aetate... nemcsak lemosta a zsidókról az istengyilkosság hátborzongató vádját, hanem kinyilvánította, hogy továbbra is megmaradtak Isten választott népének. A megfontolásnak ez a napja újabb lépés a két vallás kapcsolatainak normalizálódása felé.

(La Croix, 1990. január 18.)

EMLÉKEZÉS

Akkor is karácsony volt...

Beszélgetés Benedek Miklóssal

Benedek Miklós, a nemrégiben elhunyt újságíró régi, miskolci ismerősöm, kedves barátom volt. Utoljára az 1944 karácsonyáról készülő kötetemmel kapcsolatban kérdezgettem.

— 1943-ban a tényleges sorkatonai szolgálat helyett vonultam be Hangonyba, munkaszolgálatra. Innen vezényeltek Budapestre, a magyar királyi vasúti és hidászszertár állományába. Az alakulatnak a Gubacsi úton volt műhelye. Több száz munkaszolgálatos, főként szakmunkás dolgozott itt. Azért kerültem ide, mert én is géplakatos segéd voltam. Miután a telepet szétbombázták, Budakalászra telepítettek át. Innen november 8-án, hamis svájci védlevéllel szöktünk el néhányan. Bujkáltunk ahol tudtunk, december 4-ig, amikor is a zsidó gimnázium Abonyi utcai pincéjében elfogtak a nyilasok. A Teleki tér egyik kiürített házába zártak. December 6-án, Mikulás napján, a Józsefvárosi-pályaudvaron vagonírozták be bennünket.

— Melyik koncentrációs táborba vitték?

— Buchenwaldba. A 27 707 számú schutzhäftling „rangját" kaptam. Innen Neubrandenburgba kerültem, ahol a számom a 12 924-es volt. Átmenetileg Ravensbrückben is voltam, majd Sachsenhausen 136 848-as számú rabja lettem.

— Ez a láger Berlin egyik külvárosa, ha jól tudom.

— Valóban. 1945. április 22-én evakuáltak. Megszöktem. A szovjet csapatokhoz kerültem. Láttam Berlin pusztulását, a háromnapos tűzvészt. Haza pedig csak egy jó nagy kanyarral, a Szovjetunión keresztül érkeztem 1945 szeptemberében. „Pihentem" egy kicsit, ugyanis Ukrajnában, a berdicsevi fogolytáborban is voltam.

— Ki várta itthon?

— Senki. Az 1944. nyári deportálások során egész családomat elhurcolták. Nem tért vissza senki.

Az a bizonyos 1944-es karácsony, úgy hiszem, megérdemel egy kötetet. Örök mementóként arról, mi történt a XX. század közepe táján a szeretet ünnepén. Fontosnak tartottam, megírtam. Kérem, ilyen formában illessze be készülő kötetébe.

*

Tizennyolc napos döcögés után a vonat végleg megállt. Kisebb, komor állomásépület, néhány raktárféle

látszott a hóval borított tájon. Egy rúdon tábla, rajta Schöndorf felirat. Valahol Weimar közelében, mert nem régen ennek a történelmi városnak a neve villant be a rácsos ablakon.

Kívülről felnyitották a lelakatolt ajtókat. A marhavagonok utasai feltápászkodtak. Nyolcvanan, kilencvenen, százan egy-egy tetves kocsiban. Hunyorogtak a havon szikrázó fénytől. Csak akik útközben meghaltak, maradtak fekve vagy ülve, ahogy éppen befejezték életüket — sokan 22—23 éves korukban. Vezényszó hangzott. Lekászálódtak a kocsikból. Sorakozó ötösével a vágányok között. A sorok lassan rendeződtek. Az emberoszlop hosszúra nyúlt: mintegy három és fél ezren alkották. A hullákat külön sorba rakták az egyes kocsik emberei mellé. Az épületek meg a vagonok tetején lövésre emelt fegyverrel álltak a német katonák. Az oszlop körül SS-katonák cirkáltak rövid láncra fogott farkaskutyákkal. Megjelentek a tolmácsok meg a bunkókkal felfegyverzett vlaszovisták. Elhangzottak az első intelmek: itt fegyelemnek kell lenni, mert irgalom nincs. S máris pattogtak-süvítettek a lövések. Csak úgy, a nyomaték kedvéért minden vagonnyi csoport közepéből kilőttek felülről egy-egy szerencsétlent. Pontos tarkólövéssel. Hogy érthetőbb legyen: itt nincs irgalom!

Megindult a menet. Ötösével azok, akik kiszálltak a vonatból. Budapesten összefogdosott bujkálók, üldözöttek, szökött katonák és munkaszolgálatosok, fiatal és idős asszonyok, alig vánszorgó öreg férfiak. December 6-án hajnalban vagonírozták be őket, néhány napos fogva tartás után, a Józsefvárosi-pályaudvaron. Tizennyolc napig utaztak. Most a furkókat lóbáló vlaszovisták meg az SS-ek arra biztatták, hogy lépést tartva meneteljenek. Nagyméretű, vasrácsos kapu közelébe kanyarodtak. Nagy számú őrség ácsorgott előtte. A menet megállt. Tisztnek látszó SS lépett elő. Közölte, hogy Buchenwaldban vannak, a Harmadik Birodalom egyik legrégibb és legjobban felszerelt koncentrációs táborában. Innen csak két úton lehet távozni, hallották: a kapun, ha munkára viszik a foglyokat, s a kéményen, ha már semmire sem használhatók. Zömök, négyszögletű téglakémény okádta az ég felé gomolygó fekete, orrfacsaró füstjét, nem messze jobbra. A kaput nem nyitották ki. A rácson fenyegető felirat kovácsoltvas betűkből: „Jedem das seine!" Mindenkinek a magáét! Ez őszintébb volt, mint a többi lágerkapu, ahol azt hirdették: „Arbeit macht frei", azaz a munka szabaddá tesz.

Többszörös drótkerítések közé kanyargott a menet. Szögesdrótok göngyölegei mögött kifeszített tüskés huzalok ültek a porcelán villanyszigetelőkön. Őrtornyok magasodtak. A túlsó oldalon csont-bőr soványságú emberek, többségükben csíkos papírszövet rabruhában, mások tarkára mázolt civil öltözetben. Tucatnyi nyelven kiabáltak. Ennivalót kértek: ha van, dobják át a kerítésen, úgyis elveszik az újonnan érkezettektől, semmit ne vigyenek magukkal tovább. Tizennyolc napi utazás után mennyi ennivaló maradhatott, ha ellátásról nem gondoskodtak? A kuporgatók zsákjaiból így is előkerült ez-az. Féktelen zabálás kezdődött. Csak úgy, menet közben, megállás nélkül. Mert az őrök éberek voltak. Ütlegekkel zavarták vissza a sorba, ha valaki mégis megpróbált bedobni valamit a dróton túlra, s a földbe taposták a maradék falatot, akinél meglátták.

Több kapun át érték el a zömök kéményes épületegyüttest. Ismeretlen csoportok várakoztak ott. Az SS-ek elmaradtak. A fekete ruhás, bunkós vlaszovisták meg a zöld parolis régi rabok vették át az irányítást. Mustrálgatták a jövevényeket. A jobb bakancsokat, csizmákat, tetszetős hátizsákokat azonnal elkobozták. Órákat, ékszereket, pénzt követeltek. De azt már a pesti nyilasok és rendőrök elvették. Kora délután volt. Hamar szürkült. A vonat utasai egymáshoz bújva latolgatták a jövőt, idézték az elmúlt hónapok retteneteit, egyeztették új tapasztalataikat a német koncentrációs táborokról eddig hallott információikkal. Felettük fenyegetően bodorodott a krematórium fojtogató füstje. Találgatták, vajon kiket égetnek éppen.

Lassan beesteledett. A távolban őrlámpák jelzései villantak valami erdőből, néha jelzőlövéseket hallottak. A tolmácsoktól megtudták, hogy néhány hónappal korábban a szövetségesek a láger melletti üzemet porig bombázták, figyelmeztetésül, hogy a Nemzetközi Vöröskereszt tud a tábor szörnyűségeiről. Hallották, hogy nagy hírű politikusok is itt senyvedtek fogolyként, egy német kommunista vezetőt pár hónapja megöltek. Ernst Thälmannak hívták. A gondolatok hazaszálltak. Az utolsó évek üldöztetéseire, a megaláztatásokra, a sok esztendei kemény munkaszolgálatra, az elhurcolt és Auschwitzban meggyilkolt hozzátartozókra (érdekes, mondta valaki, ott meg az volt a vasútállomásra írva, hogy Waldsee, mint itt Schöndorf), meg arra, hogy éppen elfogásuk napján tudták meg, hogy Miskolc előző nap felszabadult, itt meg azt, hogy az ő vonatjuk után bezárult a gyűrű Budapest körül.

Már este volt, amikor egy terembe jutottak. Minden csomagot le kellett rakni, zsebeket kiüríteni. A következő teremben meztelenre kellett vetkőzni, a ruhákat vállfára akasztani. Még a nadrág vasalására is ügyelni kellett, ha valakinek még ilyen ruhája akadt. Mert ha nem, zuhogtak az ütések, bunkóval, gumibottal. Fodrászokhoz terelték őket. Pillanatok alatt eltűntek a hajak, bajuszok, de még a mellkasi vagy lábszárszőrzet is. Testi motozás: nincs-e elrejtett drágakő vagy egyéb a szájban, fülben, máshol? Végül irány a fürdő. Betonos terem, zuhanyrózsákkal. Ilyenekből ömlött máshol a gáz. Itt vajon mi lesz? Idegesen szorongatták az ujjhegynyi, a korábbi szerencsétlenek maradékaiból főzött RIF-szappant. Forró víz zuhogott. Jól is esett a hosszú utazás, a tisztálkodás hiánya után. Törülközésre nincs mód. A következő hideg betonteremben két felcser egyazon injekcióstűvel döfködött valami szérumot az elvonuló emberekbe, két másik meg szúrós szagú fertőtlenítővel „meszelt le" tetőtől talpig mindenkit.

Sorakozó az udvaron. Meztelenül, nyirkos testtel. A tiszta égbolton dideregtek a csillagok. A derengő fényben a sok száz mezítelen ember döbbenetes látványt nyújtott. A lemeztelenítés az ember végső megalázása; az ember ruha nélkül védtelen, végletesen kiszolgáltatott. A nőket külön sorakoztatták. Hideg volt nagyon, de nem fáztak. Vagy nem érezték, hogy fáznak. Aztán újra egy épületbe hajtották őket, ahol mindenki kapott egy nadrágot, zubbonyt csíkos papírszövetből, valami sapkafélét, meg egy fapapucsot. Rabírnokok lajstromba vették, és adtak egy számot két példányban, vászonra nyomva, hogy varrják fel a ruhájukra, s attól kezdve a nevük helyett azt jegyezzék meg.

Újra sorakoztak az udvaron. A rabruhában, lekopaszítva alig-alig ismerték fel egymást. Csendesen, suttogva latolgatták helyzetüket. Eljutottak hát a vég előtti utolsó lépcsőhöz. Már a nevüktől is megfosztották őket. Már csak a legvégső jöhet, a pokol, a pusztulás...

Messziről harangszó hallatszott. 1944. december 24-én elérkezett az éjfél. Valahol misére harangoztak...

Akkor is karácsony volt...

Dobos Marianne

BUDAPEST

A tavaszi könyvárverésre
1990. december 3-tól veszünk fel

antikvitásokat, ritka könyveket, kéziratokat, metszetekkel illusztrált magyar és idegen nyelvű munkákat, bibliofil és dedikált műveket, aprónyomtatványokat, dokumentum értékű fényképeket.
Értékes hagyatékok és egységes gyűjtemények árverezését vállaljuk.

Állami Könyvterjesztő
Vállalat Antikvár osztály
1053 Budapest,
Múzeum krt. 21. (Udvarban).
Telefon: 117-4932
Naponta 8–16 óráig.

Éliás József nyugalmazott református lelkész visszaemlékezése Raoul Wallenbergre

— Majdnem pontosan emlékszem az időpontra: Wallenberg 1944. július 9. és 15. között látogatott meg Budapesten, a Lázár utcai irodámban egy hölgy társaságában. Akkoriban nagyon sokan jártak hozzám, hiszen a származásuk és/vagy politikai meggyőződésük miatt üldözöttek élete — különösen március 19. után — igen nyomorúságos volt. Március 19., a német csapatok megszállása utáni pánikhangulatban rengetegen jöttek a mentőszolgálathoz (a Jó Pásztor Misszióról van szó. — A szerk.). Egyik munkatársam feladata volt, hogy a sorban állók között tartsa a rendet, hogy érkezési sorrendben jöhessenek be hozzám. Így Wallenbergnek is fél órát, órát kellett volna várnia, de a kíséretében levő hölgy megsúgta a munkatársamnak, hogy ki a látogató. A teendőket Hajós Emilre bíztam, én pedig természetesen azonnal fogadtam vendégemet.

— Milyen volt Wallenberg külseje?

— Nem túlságosan magas, de vállas alkatú; nagyon komoly férfi benyomását keltette. Egyáltalán nem tapasztaltam nála azt a könnyed kedélyességet, amiről mások nyilatkoztak. Inkább azt érzékeltem, hogy roppant célratörő, teljesen tisztában van azzal, milyen feladatra vállalkozott. Elmondta, hogy nem pusztán azért engem keresett fel elsőnek a mentőszolgálatok vezetői közül, mert protestáns mentőszolgálat ügyvivője vagyok, hanem más okból is.

— Mi volt az a „más ok"?

— Ezt akkor nem nevezte meg. Két és fél óra hosszat volt nálam. Munkatársam, Hajós Emilné tolmácsolt. Először is helyzetképet akart kapni az embermentő szolgálatokról. Elsorolta, hogy adva van a katolikus Magyar Szent Kereszt Egyesület, a protestáns Jó Pásztor Misszió, izraelita részről a dr. Földes Iván által vezetett Chevra Kadisa és Komoly Ottó cionista mentőakciója. Ezekről kért felvilágosítást. Hangsúlyozta diszkrécióját és azt is, kéri, hogy legyek nyílt hozzá. Hozzátette: mind hitelességemet, mind a kölcsönös diszkréciót tekintve garanciát kapott Svédországban.

— Miről tudta Wallenberget tájékoztatni?

— Elmondtam, hogy a keresztény mentőszolgálatok a nevüket adják, de semmi mást. A Magyar Szent Kereszt Egyesületet — tehát a katolikus mentőszolgálatot — egy iparbáró alimentálja. A protestáns Jó Pásztor Misszió az egyháztól semmi néven nevezendő anyagi támogatást nem kap, a hívek adakozásából tartja fenn magát. „Nemrég" váratlan forrásból hozzájutottam 80 ezer pengőhöz, amellyel szabadon rendelkezhetem. Itt zárójelben jegyzem meg, hogy ez a meg nem nevezett forrás *Friedrich Born*, a Nemzetközi Vöröskereszt elnöke (akkor még svájci konzul) volt. Azzal adta át nekem — tolmácsoló titkárnőm, Székely Mária jelenlétében — a 80 ezer pengőt, hogy senkivel sem közölhetem, még csak el se könyvelhetem. Szabadon rendelkezhetem felette. Még annyit közölt, hogy ez az összeg a svájci református hívek adományából származik. Ezért Wallenbergnek sem beszélhettem a nagy adomány forrásáról.

— Miben tudott Wallenberg segíteni?

— Megkérdezte, mire van szükségem a szolgálathoz. De mielőtt ezt igazán kifejthettem volna, egyetértettünk abban, hogy a helyzet várhatóan egyre súlyosabb lesz, az öregek és főleg a gyerekek egyre nagyobb veszélybe kerülnek. Felbátorított Wallenberg egyenessége, közvetlensége. Nagyon sok mindent kértem tőle. Nem pénzt, hanem természetbeni dolgokat. A Gyergyóhollón és másutt az erdélyi havasokban fagyhalálra ítélt munkaszolgálatosok számára volt szükségem pokrócokra, bakancsokra, fehérneműre, a hozzátartozók támogatására és egyéb téren is sok minden másra.

— Megbeszéltek újabb találkozót?

— Wallenberg közölte velem, hogy belátható időn belül nem fogunk találkozni. Mint mondta, azért nem jelentkezett be most sem előre, hogy akik lehallgatják a telefonját, ne is sejtsék, épp hozzám jött. A többi segélyszolgálat vezetőjével intenzívebb kapcsolatot tarthat, velem azonban nem. Éppen ezért arra kért, jelöljek ki valakit, aki az ő munkatársának, *Asta Nielsen*nak (nem tévesztendő össze a némafilmek sztárjával, Asta Nielsennel) át fogja adni az üzeneteimet. Megneveztem Hajós Emilnét, közismert nevén Hajós Máriát.

— Mi történt még a két és fél óra alatt?

— A mentés sokdimenziós szervezési részleteit beszéltük meg. Már készülődött, sőt fel is állt, amikor egyszer csak a fejéhez kapott: „Ó, valami fontosat elfelejtettem! Először is azt, hogy a követ úr 1500 védlevelet bocsát az ön rendelkezésére. Ezt azonban ne most használja fel, hanem ha még veszélyesebb lesz a helyzet. Az illetőnek, akinek szánják, egyszerűen begépelik a nevét, adatait. De ezenkívül is fontos mondanivalóm van az ön számára. A követ úr hajlandó önt a svéd követség állományába venni. Elfogadja-e, hogy a követség munkatársa legyen?" Mondtam, hogy nagyon köszönöm. Mire ő így folytatta: „Akkor Frau Hajóssal küldjön el három fényképet, és megkapja az igazolást, aminek a svéd követség minden munkatársa a birtokában van. Ön mostantól fogva a svéd követség állományába tartozik. Szükséges tudnia, hogy az állományba vétel kedvezményében más nem részesül, csak ön; tekintettel sajátos megbízatására." Kezet ráztunk, nagyon melegen búcsúztunk el. Wallenberg meghatódottnak látszott.

— Kiderült-e később, hogy Wallenberg miért éppen önt látogatta meg elsőnek?

— Igen, Soós Gézától tudtam meg, aki az ellenállási mozgalomban instruktorom volt. Ő mondta el, hogy mielőtt Wallenberg Magyarországra jött volna, tájékozódott a magyar ellenállási mozgalom helyzetéről. Hangsúlyoznám: ellenállási mozgalom volt ennek az eredeti neve, attól függetlenül, hogy esetleg később Magyar Közösségnek vagy bármi másnak hívták. Nos, Wallenberg tehát megtudta — amit Karsai Elek az amerikai titkosszolgálati anyag közlésekor később nyilvánosságra hozott —, hogy az embermentésnek én voltam a magyarországi regulátora. Azaz, a Református Gyűjteményben évek múltán megjelent amerikai titkosszolgálati jegyzőkönyv szerint: én voltam az ellenállás elnöke.

Dombrovszky Ádám

(Részletek az MTA Judaisztikai Kutatócsoportja Értesítőjének 1990. 2. számában megjelent interjúból.)

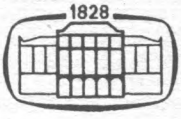

AZ AKADÉMIAI KIADÓ AJÁNLATA

Kohn Sámuel:
Héber kútforrások és adatok Magyarország történetéhez

Az Akadémiai Kiadó Reprint sorozata. 168 oldal, kötve: 160,– Ft
A szerző célja nem a zsidó vagy a magyarországi zsidó történetekre vonatkozó források kiadása volt, hanem olyan adatok közzététele, amelyek héber nyelven zsidó szerzőktől Magyarországra vonatkoznak, tehát a magyar történetírás számára nyújtanak ismereteket.

Megvásárolható az Akadémiai Kiadó Könyvesboltjaiban:
STÚDIUM AKADÉMIAI KÖNYVESBOLT
Budapest V., Váci u. 22.
MAGISZTER AKADÉMIAI KÖNYVESBOLT
Budapest V., Városház u. 1.

Megrendelhető levélben az Akadémiai Kiadó kereskedelmi osztályán, az 1519 Budapest, Postafiók 245. címen.
A megrendeléseket postán, utánvéttel (portó) teljesítik.

Az első ipari falu Izraelben

Silatban az év minden napján „aratnak"

Izraelben nem kell lámpással keresni a történelmi helyeket. Moddin körzetében egykor a makkabeusok éltek; itt kezdődött népünk történetének örök emlékezetű szabadságharca.

Egy értelmiségi fiatalokból álló csoport ezen a helyen vetette meg az új típusú falu alapjait. Silat abban az értelemben újszerű, hogy bár falu, mégsem a mezőgazdasági termelés a létalapja, hanem az ipar. Annak is az a válfaja, amelyet tudományos iparnak szoktak nevezni. A silatiak nem verejtékezve keresik meg a kenyerüket, hanem számítógépeket fognak munkába.

Maroknyi fiatal mérnök hozta létre Silatot, és ma, tizenhárom év múltával hatvan család él itt egymást segítve, mégis egymástól függetlenül. Hatvan önálló vállalkozás működik egymás mellett, jó szomszédságban.

*

Ha az ember végigsétál vagy kocsival végighajt a silati utcákon, szinte semmit sem lát az ipari tevékenységből. Csak kaliforniai színvonalú villákat — ezekben élnek a falusiak. A portákon megannyi kicsiny, de modern műhely, üzem.

Vajon miért költöztek ide? Hiszen amit csinálnak, azt a közeli nagyobb városban, Ramat Ganban is megtehetnék. Az élet minősége — ez vonzotta őket. Falusias környezet, friss és tiszta levegő. A gyermekek egész évben úgy érezhetik, hogy valami nyaralóhelyen vannak.

Egyetlen mezőgazdasági vállalkozás van Silatban: egy exportra termelő virágkertészet. Saját szükségletére persze ki-ki a maga háza táján termeszti a virágot.

Manapság nem a szappanfogyasztás mutatja egy ország civilizációs színvonalát, hanem a komputerek száma. Nos, a kis Silatban 36 számítógép dolgozik. A helyi precíziósmérőműszer-gyárban a számítógép a termelés szíve, másutt a tűzoltóberendezések gyártásában, amott meg egy kémiai analitikai üzemben hasznosul az elektronika.

Új telepesek is jöhetnek

Az Izraelbe újonnan bevándoroltak (olék) számára is vannak lakások Silatban, de csak olyanokat fogadnak be, akiknek megfelelő szakmájuk van. Ha megjönnek, másnap már dolgozhatnak is. A munkabért kollektív szerződés szabályozza, mint minden szervezett munkahelyen. A silatiaktól idegen, hogy kiuzsorázzák a tájékozatlan és a munkapiacon még védtelen olékat.

Silat annak idején úttörő volt, az első ipari falu Izraelben. Ma már sok ilyen település van, de ők büszkék az elsőségükre. Akadtak pedig, akik kételkedtek: ugyan életképes-e az a falu, ahol nem terem lucerna és senki sem fej tehenet?

Tehén nincs, a tejet a Tnuva-kocsi hozza. Sofőrje most készül nyugdíjba menni, és a végkielégítésből tejüzemet akar berendezni Silatban. Javában alkuszik is a házra, ahol — szintén számítógép utasítására — automaták csomagolják majd a különféle sajtokat, tejtermékeket.

A falubelieknek közös terveik is vannak. Klubot szeretnének építeni — nemcsak maguknak, hanem a környékbelieknek is. Olimpiai uszoda, sporttelep is kellene. Akkor lenne kifizetődő mindez, ha ötszázhatszáz jeruzsálemi család is bekapcsolódna — ha nem is állandó társtulajdonosként, de legalább átmenetileg, mondjuk három évre.

Ma szűken háromszáz lakosa van a falunak. — Szeretnénk elérni az ötszázat — mondja a település titkára. Ha az országban ismét gazdasági fellendülés áll be, úgy meg is valósulhatnak az elképzelések. A silatiak — ellentétben az agrártelepülésekkel — folyamatosan adják el termékeiket, naponta „aratnak". Csak béke legyen, az optimizmusból futja, akár exportra is.

(A torontói Menóra—Egyenlőség nyomán)

PLESS & FOX
ÉKSZERÜZLETE

Budapest
XIII., Szent István krt 18.
V., Kigyó utca 5.
Szentendre, Fő tér

Ékszer
Antikvitás
Órák
Régi kegytárgyak

P&F

Vétel · Eladás · Aukció

IDEA TOURS KFT

Szilveszteri utazási ajánlatunk:

IZRAEL
december 27.–január 3.
54 000,– Ft + költőpénz

*

CIPRUS
december 29.–január 6.
38 500,– Ft + költőpénz

*

Síutak Ausztriába
Síbérletek forintért

*

Zsidónaptár, Talmud könyve kedvezményes áron
Régiség- és iparművészeti boltunk segít vásárlási gondjainak megoldásában

IDEA TOURS KFT
Bp. V., Semmelweis u. 14.
Telefon: 118-6046, 118-6099

„A világosság fiainak harca a sötétség fiaival"

Chanukka

Ex libris Chanukkára utaló motívummal. (Ismeretlen szerző műve)

Ha kiejtjük a szót: Chanukka — gyermekkori élményeink kelnek életre. Szemben a többi ünnepünkkel, amelyeknél templom és családi otthon egybefonódnak, ezek az élmények csaknem teljesen az otthonhoz kapcsolódnak. Az izgalmas készülődés a Chanukka-gyertyagyújtásra, majd a közös trendeli-játékra élő bizonyítéka annak, hogy családi életünk megszépítésében — nemzedékeken keresztül — milyen nagy szerep jutott ennek az ünnepnek.

Igen érdekes, hogy az emlékek elsősorban a *Menórát* asszociálják és nem a történelmi eseményeket, a szabadság diadalát jelentő heroikus harcot. Ezekre a küzdelmekre a díszesen, művészien kidolgozott, cizellált Menórákban felgyúlt kicsi lángok emlékeztetnek, amelyek a házak ablakaiban hirdették egykor — s hisszük, ma is — az ünnepet. A Menóra már a pusztai szentély óta szimbólum, ott volt a pusztai szentélyben és előírás szerint a szélső lángok is középre néztek. Már a korai irodalomban ez jelképezte a zsidó egységet, a zsidó egyetértést. Több évtizeddel ezelőtt, amikor a Holt-tenger partján felfedezték az első tekercset, amely a bibliai tudománynak is új fejezetet nyitott, a barlangban egy különös színű könyvet találtak, amelynek első mondata így hangzott: „A világosság fiainak harca a sötétség fiaival". A könyvet, amely az Istenhez közelállókat nevezi a világosság fiainak, talán akkor rejtették a barlangba, mikor a Makkabeusok harcukat vívták szabadságukért.

A fény — mint tudjuk — hozzátartozott a zsidóság vallási életéhez ősidőktől kezdve. Az első fényt Mózes tanítómesterünk látta a csipkebokor el nem hamvadó tüzében, prófétává avatása órájában. Ő volt az első, akinek életútját egy különös láng világította meg: mely csak melegséget árasztott és nem pusztított. Ennek a lángnak élesztését adta át Áronnak, a főpapnak és ő tovább minden kor főpapjának és ez világított az ősi Szentély, Nér-tomid örökmécs-Menórájában is. A szombatnak és az ünnepnek beköszöntését is fénnyel várjuk, amikor a zsidó édesanya keze áldóan borul a gyertyák fölé. Hisz milliók lelkében élt és él a legmeghatóbb emlékek egyike, amikor az édesanya péntek este meggyújtja a gyertyát, és övéiért imádkozva áldást mond, átérzi hivatását, hogy az otthonban neki kell életben tartani a hit tüzét. Vagy amikor az év legszentebb ünnepén, *Kol nidré este* lelkünket vizsgáljuk meg, hogy mit végeztünk a múló évben, a rabbi Tórával kezében járja körül a templomot és zsoltárt recitál: „Osztályrésze a fény az igaznak és öröm az egyenesszívűnek". És ugyanígy fényt árasztó mécsest gyújtunk halottaink emlékére. Jelkép ez is, mely mutatja, nem homályosul el a múlt emléke, hanem bevilágítja az utód életútját is.

A történelem során sokszor csak befüggönyözött szobák mélyén merte a zsidó ember a szabadságra emlékeztető lángokat meggyújtani, s titokban lehetett a szabadság ünnepét megülni. Ezért tudja értékelni a szabad emberi élet nagyszerűségét, a fényt, a világosságot.

A második Szentély Menóráját ábrázolja Titus diadalíve is, ahogy azt Rómában viszik a legyőzött zsidók. Talán ez adott ösztönzést arra is, hogy a római korban eltemetkezett zsidók ezt vésték rá a sírkövekre, megmaradt hitük beszédes hirdetéséül. Később a Menóra mint jelkép Pannóniában is megtalálható s ott látható a zsidó múzeumban az esztergomi kövön, vagy a Magyar Nemzeti Múzeumban az albertirsai sírkövön, aminek érdekessége, hogy egy gyerekkéz tartja, beszédes üzenetül: mi vigyük tovább a hagyományt, szülő tanítsa gyermekét, egyik nemzedék adja át a másiknak a fényt, hogy a zsidóság örök láncolata biztosítva legyen.

Deutsch Róbert
főrabbi

Az izraeli ünnepek kettős jellege

Majdnem minden ünnep végén az izraeli rádió körülbelül így kezdi esti híreit: „Az ünnep napján a zsinagógák az egész országban imádkozók tízezreivel teltek meg. A Kineret partját, a vörös-tengeri Ejlatot, a Karmel vidékét a kirándulók tízezrei lepték el. Az esti órákban óriási forgalmi dugók keletkeztek a Tel-Aviv és környéke felé vezető országutakon."

Mindenki a maga módján ünnepel. Az ünnepi programok különböző módjai is kifejezik a zsidó ünnepek majdnem mindegyikének (ez alól talán csak a Jom Kippur kivétel) kettős jellegét. Ez a diaszpórában többnyire háttérbe szorul, Izraelben azonban mindmáig érvényesül. Földművelő nép lévén, az izraeli nép ünnepeinek nagy része eredetileg a földhöz, a természethez kötődött: a *Ros Hasana* (az Újév) időpontját például nyilvánvalóan az új mezőgazdasági év kezdete határozza meg: a *Savuot* a Tóra ünnepe, de másik nevén Chag Habikurim, vagyis az első új termés ünnepe; a sátoros ünnep, a *Szukot* másik neve Chag Haaszif, vagyis a termés betakarításának ünnepe: amelyet Chag Hailanotnak (vagyis a Fák ünnepének) neveznek. Gyönyörű ünnep ez Izraelben: ezen a napon a diákok, de felnőttek is fákat ültetnek szerte az országban.

A diaszpórában nem lehetett szerepe az ünnepek mezőgazdasági jellegének. A diaszpórában élő zsidók igen ritkán foglalkoznak mezőgazdasággal. De még ha földművesek lennének is, az éghajlati eltolódások miatt, Európában (főleg Északkelet-Európában, a tömeges zsidó települések színhelyén) nem lehet betartani az izraeli mezőgazdasági ünnepek jellegét. Amikor Izraelben fákat ültetnek, Európában még hó borítja a tájat, amikor Izraelben érik a termés, Európában még szinte a tavaszi vetést sem fejezték be. Az ünnepek mezőgazdasági és természeti jellege a diaszpórában tehát szimbolikussá vált. Déligyümölcsöt ettek, hogy emlékezzenek, milyen is volt az, amikor a nép még saját hazájában élt és e gyümölcsfajtákat termesztette.

Izraelben viszont, az új mezőgazdasági településeken — érthetően megújult az ünnepek eredeti jellege. Ez egyébként egy tudatos elhatározás következménye is volt. A

Este a rabbinál

Tizenöten üljük körül az asztalt. Mindenki előtt a Berésith, Mózes első könyve héberül és gyönyörű magyar fordításban: „Kezdetben teremtette Isten az eget és földet. A föld pedig puszta és üres volt, és sötétség a mélység színén is, és Isten szelleme lebegett a vizek színén. És mondta Isten: «Legyen világosság!» és lett világosság . . .”

Gyermekkorom óta nem olvasott szöveg. A heti Szidrát tanuljuk. Egy-egy mondat a könyvből, azok rövid vagy bőséges magyarázata, kérdések és válaszok. A sok közül kettő: Miért tartjuk szerencsésnek a keddi napot? Mert aznap fejezte be az Örökkévaló a szárazföld és víz elválasztását, megteremtette a növényzetet, s kétszer mondta rájuk, hogy jól sikerült . . . Mit jelent az, hogy Isten saját képmására alkotta az embert? Nem külsőleg hasonlítunk reá, hanem abban, hogy megajándékozott bennünket szabad akarattal és képessé tett ember teremtésére . . . „sokasodjatok a Földön”.

A fentiek a napokban hangzottak el a *Chabad—Lubavits Zsidó Nevelési és Oktatási Egyesület*ben, Boruch Oberlander rabbi és az érdeklődők, tanítványok között, akik egyetemisták, javakorabeli nők és férfiak. Néhány hónapja, első találkozásaik alkalmából még azt tudakolták, honnan is ered a lubavitsi rabbik tisztelete és a tanításaikból elterjedt chabad-chasszidizmus? A válasz ilyenképpen hangzott: A XVII. században, amikor a kelet-európai zsidóság az orosz—lengyel—svéd háború idején gyilkoló hetmanok és atamánok áldozatainak tízezreit gyászolta, Litvániában *Baal Sem Tov* hirdetni kezdte, hogy a megpróbáltatások ellenére az élet örömteli, s úgy kell várni a Messiást. Az őt követő harmadik rabbinemzedék tagja, *Snéur Zálmán Méladi* pedig, akit máig megkülönböztetésül csak Alte Rebbeként említenek, újabb tanokkal gazdagította és ezzel útjára bocsátotta a zsidóságon belül az újkor legnagyobb hatású vallási mozgalmát. A CHABAD három szó rövidítése: *CH*oma (ész), *B*ina (értelem), *Dáát* (tudat).

Alte Rebbe unokája költözött a belorussziai Lubavitsba, s a város neve ragasztódott jelzőként minden időben a Tanítóhoz. A Lubavitsi Rabbi — mondják ma is, holott elődje 60 évvel ezelőtt, a sztálini hatóságok üldözése miatt New Yorkba tette át működését. 40 éve a Lubavitsi Rabbi *Menachem Schneerson*. Szülőföldjén, Leningrádban, majd Berlinben és Párizsban folytatott egyetemi tanulmányokat, s szerzett a többi között tengerészkapitányi képesítést. A világ minden részéből őt felkeresők többségével azok anyanyelvén beszélget. Ő küldte a múlt évben Budapestre egyik kedves tanítványát, Oberlander rabbit, hogy az segítse a chasszidizmus terjedését, a Tóra, a Talmud és mozgalmuk könyve, a Tanja megismerését. Boruch Oberlander rabbit kérdezgettem:

— *Tudom, hogy egy hatalmas mozgalmat, még kevésbé egy ismeretekben dús szellemi áramlatot nehéz néhány mondatban meghatározni, mégis arra kérem, foglalja össze a chasszidizmus lényegét.*

— Arra az alapelvre építve, hogy a Teremtő, a Tóra és a zsidóság egységet alkot, örülünk az életnek. Azt is mondhatom, hogy életet adunk az életnek, boldogsággal töltjük meg. A vallási előírások betartása számunkra természetes, s különös fontosságot tulajdonítunk a tfilin felrakásának, a péntek esti gyertyagyújtásnak, a szeretet gyakorlásának.

(Folytatás a 24. oldalon.)

Este a Chabad-Lubavits Egyesületben. A falon a lubavitsi rabbi fényképe

század elején az akkori Palesztinába települő zsidók arra törekedtek, hogy ősi és új hazájukban újra a régi alapokra helyezzék a zsidó nép szociális piramisát, vagyis hogy a zsidók úgy, mint a bibliai időkben, ismét a földművesek és a kétkezi dolgozók népévé váljanak. Ezért, főleg a 30-as években, tudatosan helyezték előtérbe az ünnepek mezőgazdasági jellegét. Savuot, vagyis Chag Habikurim ünnepén például az ország minden részéből a kibbucok tagjai első termésüket Jeruzsálembe hozták, ahol nagy ünnepségek közepette adták azt át az akkori zsidó társadalmi szervezetek vezetőinek.

Hasonló a helyzet a történelmi harcokat megörökítő ünnepeknél, mint például a húsvét, melynek másik neve *Chag Hacherut*, vagyis a szabadság ünnepe, a *Purim* és végül a Chanuka ünnepe is. Itt jegyzendő meg, hogy a diaszpórában bizonyos kétértelműség nyilvánult meg a történelmi eseményeket (vagy mondákat) megörökítő írásokkal szemben. A Makkabeusok könyve be sem került a Szentírásba. Eszter könyve is csak hosszú habozás után. Ennek oka valószínűleg a két könyv alapjában „világi” jellegében keresendő. Eszter könyvében például egyetlen esetben sincs említve Isten neve. (Ennek persze többféle magyarázata lehet. Az egyik szerint, Eszter könyvét — amely alapjában véve egy népmese — olyan körülmények között írták és terjesztették, amelyek megkövetelték a szerző(k)től, hogy öncenzúrát gyakoroljanak és kényszerűségből néha csupán célzásokkal elégedjenek meg.) Akárhogyan is volt, a diaszpórában teljesen érthetően előtérbe került a Chanuka, illetve a Purim ünnepéhez kapcsolódó csoda, míg a megújhodott izraeli társadalomban ugyancsak érthetően a felszabadító harc került a középpontba. Hiszen mit is kezdhettek volna a védtelen zsidók a diaszpórában a Makkabeusok harci hagyományával? Az új izraeli társadalom viszont nem volt hajlandó csodákra várni. Visszanyúlt a Makkabeusok harci hagyományához, a Chanuka másik nevéhez, Chag Haurimhoz (a Világosság ünnepéhez). Ezt az érzést és szándékoltan a legteljesebben máig is minden évben elhangzó népszerű dal fejezi ki.

„Csoda nem történt velünk,
Olajmécsest nem találtunk,
Magunk gyújtottuk meg a
fáklyákat
— és lőn világosság!”

Yehuda Lahav

Israel Zangwill

Egy századfordulói angol író működésének néhány mai tanulsága

Israel Zangwill (1864—1926)

A Benedek Marcell által szerkesztett, 1927-ben megjelent Világirodalmi lexikonban ez olvasható Israel Zangwill angol íróról: 1864-ben született, 1926-ban halt meg. A londoni gettó megható alakjainak életét rajzolja realisztikusan, éles megfigyelő tehetséggel. A szegény zsidók életét tapasztalatból ismeri, mert ő is közöttük nőtt fel. Szatírája nem kíméli a visszásságokat, melyek felmerülnek a zsidóknak a nyugati kultúrába való beolvadásánál, de meleg szív, víg kedély rokonszenvvé enyhíti a sötét képeket, melyeket legjobb elbeszélő művei mutatnak.

Angol nyelvű munkáinak felsorolása után az olvasó megtudja a lexikonból, hogy Zangwill „a cionista mozgalomnak is vezérharcosa volt" és hogy több műve, így *A matróz úr*, az *Akiket fölvet a pénz*, a *Gettho* és a *Mary Ann* magyarul is megjelent.

Azt, hogy munkái magyarul mikor láttak napvilágot, nem sikerült megállapítanom, de érdekes véletlen folytán ráakadtam egy évszázad előtti, *Külföld* című, Budapesten, az Athenaeum Rt.-nél megjelent szépirodalmi és kritikai hetilapra, amely II. évfolyamának 5. számában az első és második oldalt szentelte a fiatal Zangwill munkálkodása ismertetésének.

„Az angol irodalomnak tartatott fönn az a dicsőség, hogy a tizenkilencedik század vége felé egy oly lánglelkű íróval ajándékozza meg az irodalmat, ki ritka költői tehetséggel, nagy bölcseleti tudással, mély phszychologiával és a ghettó népe iránti meleg szeretettel mélyedjen el a zsidó népélet néha sajátságos, de mindig fennkölt hitvilágába és felszínre hozza a benne rejlő gyöngyöket. Meteorként feltűnve, egymás után megjelenő műveivel ma Rudyard Kipling mellett mint Anglia legelső novellistáinak egyike szerepel..."

Az ismertető Heinéhez hasonlítja Zangwill szikrázó szellemességét, szól *A ghettó gyermekei* című művéről, majd a pajzán, csapongó jókedv kacagtató termékeként említi a *Schnorrerok királya* című kötetét.

Megtudtam a Külföld jóvoltából, hogy Zangwill újságíró-publicistaként is jeles, megbecsült személyisége volt kora angol társadalmának. Mint a *Jewish Standard* kiadójának és a *Jewish Quarterly* folyóirat szerkesztőjének írásaival nemcsak az angol zsidóság, hanem Anglia egész társadalma számára volt mondanivalója. „Tanulmányai — írta a budapesti hetilap — a bölcsészet, a komoly gondolkodás, nagy tudás és mesteri nyelvezet remekei."

Zangwill szerkesztője volt Anglia egyik legelőkelőbb élclapjának, az *Arielnek* is. *Az agglegények klubja*

Este a rabbinál

(Folytatás a 23. oldalról.)

— Hogyan képezik a chasszid rabbikat?

— Mint a többit! A New York-i iskolája olyan, mint a többi jesiva. Én is hároméves koromban kezdtem ott tanulni. Ne gondolja, hogy ez valami zárt, koravéneket nevelő tanoda, inkább vidám óvoda, ahol a kicsinyek játszanak, tornáznak és ismerkednek a vallás előírásaival...

— Meséket is hallgatnak?

— Természetesen! Hiszen a zsidó mesék régebbiek az európainál, részben az ókorban keletkeztek. Éppen a mi meséinkből kerültek át egyesek más népekéibe... De folytatom a jesiva bemutatását. Miközben jártasak lettünk a Bibliában és a Talmudban, átvettük Tanítónk gondolkodásmódját, közismereti tárgyakat is tanultunk. Minthogy iskolánk magas nívója a közvélemény előtt ismert, érettségije az egyetemek magasabb fokozatára jogosít. Persze ebből az iskolából kikerülve, sokan maguk is tanítóvá válnak, s 22—23 éves korukban rabbiként kerülnek ki onnan.

New York: Menachem Sneerson és Boruch Oberlander

— Tudom, hogy a chasszidizmus terjed. Hol találjuk jelenleg közösségeit?

Oberlander rabbi gyönyörű könyvtárának kötetei közül kivesz egy vaskosat, benne számos kép a világ minden tájáról, a chasszidokról. Lapozgatva mondja:

— A teljesség igénye nélkül: Az USA 40 állama, Argentína, Ausztria, Belgium, Bolívia, Chile, Franciaország, Hollandia, Hongkong, Izrael, Jugoszlávia, Kolumbia, Marokkó, Mexikó, Nagy-Britannia, Németország, Olaszország, Panama, Peru, Svájc, Törökország, Uruguay, Venezuela, az ötödik kontinens, tehát Ausztrália. Ebbe az albumba még nem lehetett beírni a Szovjetuniót, bár ott sohasem tudták felszámolni, és néhány éve ismét nyíltan működnek közösségeink.

— És a budapesti?

— Amióta itt vagyok, a maihoz hasonló számban keresnek fel esténként, tanulunk, vitatkozunk. Pénteken együtt köszöntjük a sábesz megérkezését. Rendeztünk szédereestét, legközelebb pedig a chanukát ünnepeljük együtt.

— Magyarul beszélgetünk. Honnan ismeri ezt a nyelvet?

— Nagyapám a Kazinczy utcai iskolában tanított. Édesapám a második világháború után került Amerikába, édesanyám makói születésű.

— Milyen tapasztalatokat szerzett az elmúlt másfél évben?

— Nagy öröm népem itteni ébredése részesének és segítőjének lenni. Többen jönnek nemcsak a vártnál, hanem helyiségünk befogadóképességénél is. Én szinte mindennap tanítok, feleségem pedig szerdánként, angol nyelven. Hozzá azok járnak, akik angol nyelvtudásukat is szeretnék fejleszteni. Boldogan közlöm, hogy rövidesen még egy kollégám érkezik, s akkor újabb csoportokat szervezünk.

*

Az érdeklődők számára leírom az Egyesület telefonszámát: 117-4811.

(MbI)

A XVII. században élt Alte Rebbe édesapja Magyarországon hunyt el. Sírja ma is megtalálható a nagyszőllősi (ma Vinogradov) temetőben

TUDOMÁNY

Az MTA Judaisztikai Kutatócsoportjának programja

Előző számunkban beszélgetést közöltünk Komoróczy Géza professzorral, az MTA Judaisztikai Kutatócsoportjának vezetőjével. Az alábbiakban röviden ismertetjük a kutatócsoport programját:

A Magyar Tudományos Akadémia Judaisztikai Kutatócsoportja (Center of Jewish Studies) tudományos kutatási és oktatási intézmény. Feladata, hogy kutatásokat végezzen, illetve szervezzen, a hebraisztika és judaisztika, valamint a magyarországi zsidóság története körében, kiépítve a hebraisztika és judaisztika egyetemi oktatását is.

A kutatócsoport a hebraisztikát és judaisztikát mint az ún. akadémikus vagy egyetemi tudományszakok egyikét, a magyarországi zsidóság történetét és művelődését pedig mint a magyarországi (magyar nemzeti) kulturális örökség szerves részét tekinti. Tevékenységének középpontjában azok a munkálatok állnak, mind a kutatásban, mind pedig az oktatás terén, amelyek a héber (és arámi) nyelv és a héber nyelvű forrásanyag tanulmányozására irányulnak. Szervező munkáját más — hasonló célokat követő — intézményekkel együttműködésben végzi, nem a munkák központosítására törekedve, hanem lehetőleg új kezdeményezésekkel, mások hasonló törekvéseit lehetőségeihez képest támogatva. Tevékenysége jelképesen is jelezni kívánja, hogy a hebraisztika és judaisztika mint tudomány és mint szellemi örökség a mai magyarországi szellemi élet szerves része. Ugyanakkor a kutatócsoport törekedni fog arra, hogy a maga eszközeivel és lehetőségei között segítsen a magyarországi zsidó közösségnek helyreállítani és kiépíteni szellemi élete akadémikus — tudományos — dimenzióját, fenntartani, mégpedig a tanulás által, a zsidó identitást; törekedni fog arra, hogy segítsen kiépíteni a termékeny együttműködést a hebraisztika és judaisztika művelésében bármi módon érdekelt intézmények és társadalmi sportok között.

E feladatokból következően, a Kutatócsoport programja három főbb területre terjed ki; ezek: *tanítás, tudományos kutatás, közhasznú tudományos és kulturális tevékenység.*

A kutatócsoport szeretné, ha tevékenységében számíthatna mindazok segítségére, akik ma itthon és külföldön, a tudományos életben és a társadalomban szívükön viselik a hebraisztika és judaisztika — a zsidó tudományok — sorsát Magyarországon, akiknek fontos a magyarországi zsidóság történeti és művelődési hagyománya — akár tudományos érdeklődésből vagy egyszerű vonzalomból, akár mert valami módon elkötelezettjei ennek a hagyománynak.

Israel Zangwill

és *A vén kisasszonyok klubja* című humoros művei — a magyar hetilap szerint — „huszonnégy óra alatt országos hírre emelték szerzőjüket, úgy, hogy a megjelenés napján nemcsak teljesen elfogyott könyvének első kiadása, de előfizetés útján a második kiadás is teljesen elkelt". A lap még hozzáfűzi, hogy az angol-zsidó szerző a Pall Mall Gazette hasábjain folyamatosan közreadja „szellemességének kiapadhatatlan kincseit, élczeinek sziporkáit".

Az Ariel és a Pall Mall Gazette munkatársa újságíróként, íróként egyformán jogot formált rá, hogy a századforduló angol társadalmának visszásságait, ellentmondásait, előítéleteit is felfedje, szatíráival és más publicisztikai műveivel leleplezze azokat. Ezt a jogát hazájában senki nem vonta kétségbe, merészsége és hangjának élessége csak növelte népszerűségét. Kortársa volt az angol irodalom olyan óriásainak, mint G. B. Shaw, H. G. Wells, J. Galsworthy vagy G. K. Chesterton.

Aligha jutott eszébe bárkinek is származása miatt azzal vádolni őt, hogy a demokráciával szemben „obstrukciós módszert alkalmaz", hogy valamiféle „judeokráciát" akar vezető szerepre juttatni. Ilyesmi bizonyára nem fordult meg az európai gondolkodású tudós Benedek Marcell fejében sem, amikor a róla szóló sorokat elhelyezte a lexikonban.

A Zangwill munkálkodását ismertető magyar szerző egy évszázaddal ezelőtt így fejezte be írását: „I. Zangwill előtt hosszú élet, fényes pálya áll még, és — mint ő maga mondja — sokat akar még elmondani a világnak. Csak rajta. Sic itur ad astra."

A Külföld című hetilap szerkesztői: *Cserhalmi H. Irén* (Bp., 1871—1908. Bp.) Jókai- és Mikszáth-műveket fordított német nyelvre, Zola-, Daudet-, R. Voss-regényeket magyarra. Magyar költők antológiája (Ungarischer Dichterwald) című művét 1897-ben adták ki Stuttgartban.

Gerő Attila (Nagyvárad, 1870—1916 Bp.) író, költő, műfordító. Verskötetei: Pálmák (1892), Mámor (1896), Szerelmes zsoltárok (1906).

Az „obstrukciós módszerre" és a „judeokrácia" veszélyére való hivatkozás: *Benedek István:* Nemzetiség és kisebbség. Hitel, 1990/19. szám, 34. old.

A TÉKA KÖNYVKIADÓ ÜNNEPI AJÁNLATA

Werbőczi István

HÁRMASKÖNYV

Werbőczi István munkája a magyarság történetének fontos dokumentuma, s nem egyszerűen jogi szakkönyv, hanem egy olyan dokumentum, amelynek meghatározó szerepe volt az 1526 és 1848 közötti időszak közgondolkodásában, magánjogi döntéseiben. A Hármaskönyv reprint kiadása latin–magyar szöveggel jelenik meg, az eddigi legjobb magyar fordítás felhasználásával. Jogászoknak, joghallgatóknak, könyvgyűjtőknek ajánljuk.
Ára: normál kötésben 400, díszkötésben 800,– Ft

TÉKA

UTAZÁS HOLLYWOODBA

A Gereben Ágnes válogatásában és szerkesztésében készült kötet a Szovjetunióból az elmúlt másfél-két évtizedben emigrált zsidó származású írók műveinek páratlanul izgalmas antológiája. A szerzők között találkozhatunk világhírűekkel és kevésbé ismertekkel egyaránt, s ez a válogatás így egészében bizonyára úttörő vállalkozás.
Ára: 248,– Ft

Keresse a könyvesboltokban!

KÖNYVEK

A devecseri rabbi fiának mozgalmas élete

Linksz Arthur:
Harc a harmadik halállal

A feledést, az emlékek mulandóságát tartotta a szerző a harmadik halálnak, s hogy attól megmentse a század elejei falusi zsidóság maga által is átélt történeteit, neveltetése szokásait, szellemét, papírra veti curriculum vitae-je első részét. A devecseri rabbi, Linksz Ignác fiának, az anyai ágon a híres *Landsberg* dinasztia leszármazottjának múlt idézése több mint családi krónika, az hiteles is és érdekes megörökítése világra ocsúdása színhelyeinek, az otthon, az ünnepek hangulatának, feltörekvő és a nincstelenségben maradt ismerőseinek, az első világháború, majd a forradalmak eseményeinek.

Mindezeket 75 éves korában írta meg, élete második felének világában, az USA-ban — magyarul —, bár anyanyelve a német is, és angolul fogalmazott meg számos szakkönyvet. E visszaemlékezését is angolul várták tőle, de elhárította a kérést, mert akkor másfajta mű sikeredett volna, ezt ugyanis magyarországiaknak, a Magyarországról elkerülteknek szánta. A könyv másik értéke éppen a nyelvezete. Bámulatos, hogy évtizedek után, más tájon hogyan használ itthoni tollforgatóknál is ritkán található szép, de nem avitt szavakat, érzékletes és egyedi hasonlatokat. Hűségét az anyanyelvhez bizonyára műveltsége segítette, továbbá az is, hogy sihederként verseket faragott, még inkább, hogy egész életében sétáin magyar verseket morzsolt, népdalokat dúdolt.

A századdal egyidős és két évvel ezelőtt elhunyt Linksz Arthur nem író, hanem híres szemész volt. Amerika több egyetemének professzora, elismerések és rangok birtokosa, kitérők után jutott a pályára: előzőleg joghallgató, bölcsész, járt a pozsonyi ortodox nagy-jesivába, majd csak utána szerzett a prágai, kieli, pécsi egyetemen orvosi ismeretet. Emlékezése fiatalabb koránál időz többet: az ötezer lakosú — közte száz zsidó vallású — Devecser zsidó elemijében és a pápai református gimnáziumban. Pedig a középiskola évtizedeken át nem bocsátotta meg Linksznek, hogy friss maturájával a pápai kommün lapjának munkatársa, lábbántalmai miatt a Vörös Hadsereg papucsban szolgáló egyenruhása lett.

1919 kapcsán éled fel a sok különleges epizód, és barátai között felidézi a zsidó iskola igazgatójának fiait. A mélyen vallásos Gézát, a frontról hazatérő tisztet magával ragadja a marxizmus eszméje, Pápa komisszárjának nevezik ki. A Tanácsköztársaság bukása után emigrál, kisebb testvéreivel Izraelben boldogul, míg két orvosbátyjának a korosztály tragédiája jut: az egyik munkaszolgálatosként pusztul el, a másikat egy sztálini gulag nyeli el.

Linksz 1919-ben Pozsonyba menekült. Ott tett szert egy később elaljasult személy megismerésére, már-már barátságára. Csehszlovákia megteremtődésével a jogi fakultást elhagyják a professzorok — *Tuka Béla* kivételével. A konzervatív keresztény méltóságos úr és az irodalomban jártas, filozófiában művelt tanítvány között — amíg az néhány hónap után Prágába nem távozik — szívélyes kapcsolat szövődik. Húsz évvel később Tuka a nácik kreálta Szlovákia belügyminisztere lesz, háborús bűnös, akit azután 1945-ben kivégeznek.

Gyerekkorához, ifjúkorához kötik élete alkonyán is a szerzőt legféltettebb kincsei, a könyvek. Hányattatásaiban legalább egy részüket magával cipelte, az 1939-es kivándorlásakor bekerültek az akkor „liftnek" nevezett és 50 kilogrammosnak engedélyezett úticsomagba, s Kőszegről deportált szüleitől is hagyatékként édesapja könyvtárának maradéka jutott. Linksz Arthur „igazinak" a Magyarországról vitt könyveit mondja, közte a barmicvóra kapott Vörösmartyt, kamaszszerelme ajándékát, Rilke Insel Bücherei első számát, a majdnem teljes Ibsent és a teljes Kafkát, a hozzá — mint írja — „aranyjánosul beszélő" hamleti monológot.

Számomra, aki Linkszhez kicsit hasonlóan, de nála 30 évvel fiatalabbként, és ezért Magyarországon utolsó generációsként éltem át a vallástól való tömeges elszakadást, felkavaró volt most erről olvasni. A világ objektív kényezere, egy tévesnek bizonyult eszme ragadta el a hagyományoktól, s teremtett rabbi apja és közte konfliktust. Erről szól a könyvből idézett részlet is.

„Apámat, aki minden hitbuzgalma mellett még magyar hazafi is volt, a proletárdiktatúra vérig sértette. A javak igazságtalan elosztásáról szóló fejtegetésemet csendesen hallgatta: nem érdekelték. Őszerinte azt, hogy valaki gazdag vagy szegény, a Mindenható (»áldassék neve«) határozza meg — nem Marx törvényei. A kapitalizmushoz éppen olyan kevés szál fűzte, mint a szocializmushoz. Devecserben valami tanácsi választásokra készültek, és jelentkezni kellett a szavazati jog regisztrálása céljából. Kitűnt, hogy apámnak mint lelkésznek nem volt szavazati joga. Nekem igen. Soha ezt a sérelmet lenyelni nem tudta. Az, hogy nem lehetett az új rendszer híve, majdnem természetes volt. Egyház és szocializmus ellenpólusok voltak. Én megjátszott szerepemhez azon a nyáron is ragaszkodtam, és amikor otthon voltam, ugyanúgy jártam templomba és »tanultam« apámmal, mint azelőtt. Kicsit próbáltam őt térítgetni, Ady munkásverseivel hozakodtam elő. Apám bibliai citátumokkal kontrázott. Igen, a próféták és a zsoltárköltő szent király is ellene voltak a szegények elnyomásának, a gazdagok kapzsiságának. Azután amikor a proletárdiktatúra bukása után Pesten bújkáltam, apám ott is megkeresett. Csak ott, akkor kezdett majdnem szenvedélyesen a vallástalan, bukott rendszer ellen beszélni. Rossz társaságba keveredtem, mondta ismételten. Térjek meg. Térjek vissza. Én csak hallgattam, csendesen, jegesen. Még most is látom magunkat. Poldi bácsiék kapujában álltunk; búcsúzni kell. »Belátod végre, hogy tévedtél, rossz társaságba keveredtél?« — kérdezte apám. »Nem látom be« — mondtam csendesen, de határozottan. És erre apám tényleg türelmét vesztette. Pofon vágott. Már elmúltam volt tizenkilenc éves. Pofon vágott; életemben először és utoljára. Aztán mindketten sírtunk. Én megcsókoltam a kezét, amivel pofon vágott. Mint mindig, ha elutazott vagy megérkezett." *(Magvető Könyvkiadó)*

—i—l

Tömegsírok titka

Schmidt Mária:
Kollaboráció vagy kooperáció?
A Budapesti Zsidó Tanács

Azt, hogy hatmillió európai — s közte több mint hatszázezer magyar — zsidó sátáni racionalitással megszervezett elpusztítása az európai szellem legsúlyosabb elfajulása volt, s a társadalmi-politikai fejlődés mélypontját jelentette, már közvetlenül a második világháború után felismerte az emberiség. Ugyanakkor a holocaust kutatása, a korabeli események rekonstrukciója a legnagyobb nehézségekbe ütközött, mert 1945 után Kelet-Európában egy, a fasizmust megsemmisítő, de szintén mérhetetlen bűnöket elkövető diktatorikus rendszer, a kommunizmus jutott hatalomra, mely mindent megtett, hogy elhomályosítsa a zsidóüldözés tragédiáját. A kommunisták már csak azért sem akartak fényt deríteni a múltra, mert „zsidóügyben" nekik sem volt tiszta a lelkiismeretük: igaz, Sztálin halála megakadályozta a hírhedt orvosper megrendezését és a tervbe vett, immár „anticionista" deportálások megszervezését, de a nyugati közvélemény értesült arról, miképpen szándékozott a kommunizmus „befejezni" a Hitler által megkezdett nagy művet, s egyszer s mindenkorra megoldani a „zsidókérdést".

Schmidt Mária könyve azért fontos a számunkra, mert olyan, évtizedekig lappangó *naplókat* tesz közzé, melyek egyrészt a magyarországi vészkorszakot örökítik meg, másrészt segítenek rekonstruálni azokat a vádpontokat, melyek alapján az Államvédelmi Hatóság, „a munkásosztály vasökle", a magyar cionisták perének keretében a zsidó vezetők nyakára akarta hurkolni a kötelet.

A naplók szerzői egytől egyig tagjai voltak az 1944. március 20-án Eichmann követelésére létrehozott Budapesti Zsidó Tanácsnak, vagyis egy olyan szervnek, melyet a tömeg-

gyilkosságok specialistái kelet-európai népirtó tapasztalataik alapján azzal a céllal hoztak létre, hogy a deportálás során együttműködő partnert szerezzenek maguknak. Az európai zsidó tanácsok életre hívása — ahogy ezt Schmidt Mária bevezető tanulmánya részletesen leírja — szervesen hozzátartozott az SS stratégiájához. Az együttműködésre felkért hitközségi vezetőknek egyrészt nem volt más választásuk, mint az azonnali likvidálás fenyegetésével súlyosbított „ajánlat" elfogadása, másrészt hosszú ideig élt bennük a remény, hogy taktikázásuk, látszólagos behódolásuk révén a lehető legtöbb zsidó életét sikerül megmenteniük. Ez a taktika azonban óhatatlanul a német célok végrehajtási eszközévé tette a zsidó tanácsok tagjait, akikre érthetően kiterjedt az áldozatok gyűlölete.

Stern Samu a Pesti Izraelita Hitközség elnöke, aki 1944. március 20-án kényszerült rá, hogy a Budapesti Zsidó Tanács elnökségét elvállalja, szinte ugyanolyan hírhedtté vált a túlélő magyar zsidók előtt, mint mondjuk *Endre László;* ahogy például a hazai antiszemitizmus fő ideológusát, *Bosnyák Zoltánt* is egy lapon emlegették a vele taktikai okokból dialógust folytató szigetvári rabbival, a kötetben naplójegyzeteivel és peranyagával szereplő *Berend Béláv*al.

A túlélő magyar zsidóság, mely az 1944-es trauma máig tartó hatása alatt túlnyomó többségében eltávolodott a vallás aktív gyakorlásától, s felszámolt minden szervezeti kapcsolatot hitközségével, ilyenformán egybe mosta a hóhérokat és a velük kényszerűségből együttműködő áldozatokat, s már-már háborús bűnösöknek tekintette őket. Ezt a differenciálatlan, a kollektív tragédia méreteitől befolyásolt ítélkezést használták fel azután a sztálinisták, illetve az ÁVH „specialistái", hogy az előkészítés alatt álló cionista perben egyszersmind népirtással is megvádolják a zsidó tanácsok volt vezetőit. Mivel Stern Samu 1946-ban meghalt, utóda, a Budapesti Zsidó Tanácsban szintén fontos szerepet játszó *Stöckler Lajos* lett volna az elképesztő koncepciós per egyik fővádlottja, a legendás *Raoul Wallenberg*gel együtt, akinek elrablását már 1945 januárjában a nagy cionista-imperialista összeesküvés perének előkészítése indokolhatta.

Más kérdés, hogy Sztálinnak és az NKVD-nek rá kellett döbbennie, hogy a „zsidó konspirációt" körülményesebb produkálni, mint mondjuk trockistát. Wallenberg meghalt, mielőtt a vádlottak padjára ültethették volna, ráadásul elrablása túl nagy port vert fel. Ezért *Berija* feltehetően módosítani kívánt a koncepción, hogy az elfogadható legyen a Szovjetunióval rokonszenvező nyugati baloldali körök számára.

Így született meg a magyar cionista—imperialista összeesküvésnek egy olyan változata, mely már Wallenberg halálára is magyarázatot kínált. E szerint a Budapesti Zsidó Tanács tagjai nemcsak aktívan közreműködtek hitsorsosaik tömeges deportálásában, és előre megfontolt szándékkal meggyilkolták a terveiket keresztező svéd diplomatát.

Schmidt Mária naplókból összeállított dokumentumkötetének talán legérdekesebb darabja annak a Berend Bélának a naplója, akinek viselkedése a Budapesti Zsidó Tanács tagjai közül a legtöbb kétséget ébresztette. Amíg ugyanis Stern Samunak, Stöckler Lajosnak vagy *Pető Ernő*nek csak azt lehetett a szemére vetni, hogy a kényszernek engedve, vonakodva végrehajtották azt, amit Eichmann és magyar bűntársai követeltek tőlük, addig Berend cikket írt Bosnyák Zoltán hírhedten uszító lapjába, a Harcba. Éppen ezért rendkívül tanulságosak annak a népbírósági tárgyalásnak a dokumentumai, melyek alapján a bíróság végül is felmentette a volt szigetvári rabbit.

Végezetül a kötetben található a cionista ellenállás egyik vezetőjének, *Komoly Ottó*nak a naplója is. Őt Magyarországon Schmidt Mária tette ismertté a „hivatalos történetírás" hamisításaival szemben, amely ha az ellenállási akciókat nem is tudta kisajátítani a szűk, szektajellegű kommunista párt számára, a cionisták tetteiről legszívesebben hallgatott.

Schmidt Mária könyvének legnagyobb érdeme a részletes jegyzetapparátus, amely a forrásértékű naplókkal együtt a XX. századi magyar zsidó történelem egyik legfontosabb segédkönyvévé teszi a Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó Minerva szerkesztőségének gondozásában megjelent kötetet.

Pelle János

1828

AZ AKADÉMIAI KIADÓ AJÁNLJA
ÜNNEPI AJÁNDÉKNAK:

A HAGYOMÁNY KÖTELÉKÉBEN

Tanulmányok a magyarországi zsidó folklór köréből

A magyar folklór zsidómegjelenítéseivel párhuzamosan elevenen élnek Magyarországon a tradicionális zsidó folklór emlékei. 1987-ben Budapesten konferenciát rendeztek a zsidó folklorisztikáról, a kötet alapját a konferencián elhangzott előadások képezik, gazdag képanyaggal.

Megvásárolható az Akadémiai Kiadó Könyvesboltjaiban:
STÚDIUM AKADÉMIAI KÖNYVESBOLT
Budapest V., Váci u. 22.
MAGISZTER AKADÉMIAI KÖNYVESBOLT
Budapest V., Városház u. 1.

A kiadvány megrendelhető levélben az Akadémiai Kiadó kereskedelmi osztályán, az 1519 Budapest, Postafiók 245. címen. A megrendeléseket postán, utánvéttel (portó) teljesítik.

Ára: 298,– Ft

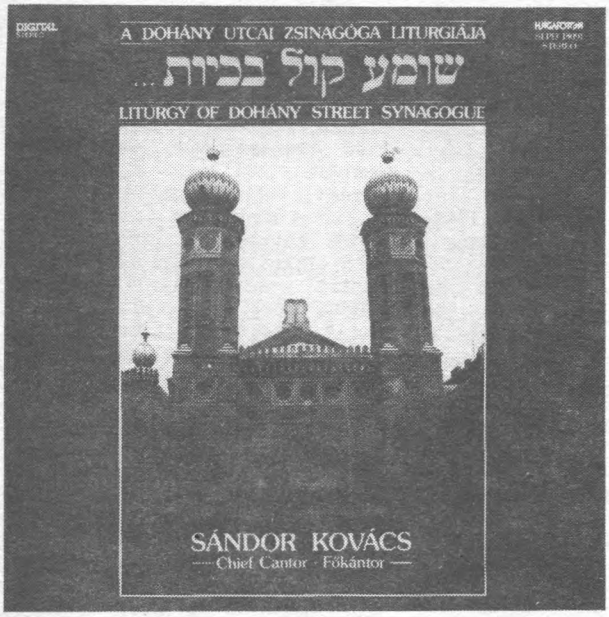

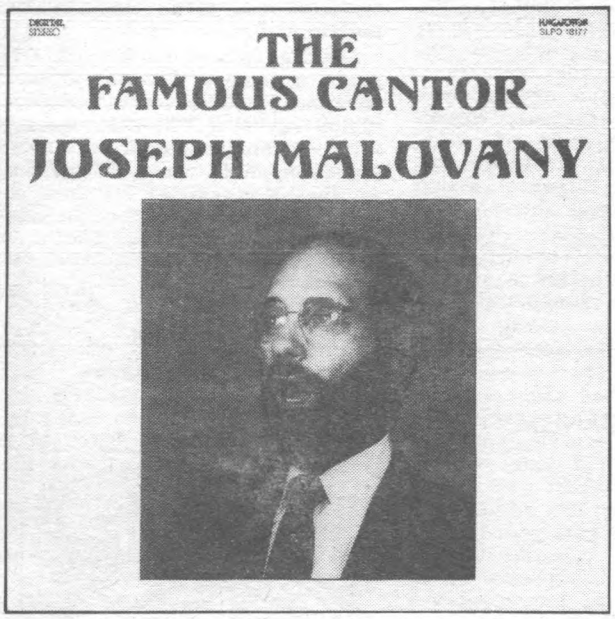

HUNGAROTON

Az itt bemutatott lemezek kazettán is megvásárolhatók az alábbi boltjainkban:

Hanglemezszalon
Budapest V., Vörösmarty tér 1.

Budapest VI., Király u. 46.

Budapest IX., Ráday u. 7.

Debrecen, Vöröshadsereg út 71.

Szeged, Kölcsey u. 4.

Dorog, Semmelweis u. 9.

Dunaújváros, Dózsa György u. 2/c.
Kék Duna Áruház

Veszprém, Kossuth Lajos u. 1.

MAGYAR HANGLEMEZGYÁRTÓ VÁLLALAT

„Játszani mindent, ami élet..."

Halálos komolyan tudott játszani. Úgy, ahogyan Kosztolányi írta: „játszani mindent, ami élet". Egy éve azt is eljátszotta, hogy meghal.

Antalffy Mária sohasem határozta el, hogy művész lesz; fel sem merült benne, hogy lehetne más választása. Anyja szobrász volt, s a gyerek azzal játszott, ami kéznél volt: az agyaggal. „Agyag mindig volt otthon — írta egy levelében —, és már kisgyerekkoromban gyúrkáltam, később szobrokat csináltam — eszembe sem jutott, hogy mást is csinálhatnék."

Először megtanulta azt, ami a szobrászatban a mesterséget jelenti. Azután rusztikus, realista alakjait absztrakt művek váltották fel. Idézzük ismét saját szavait új feladatáról: „lebontani a formáról minden külsőséget... és a legmélyét, a lényeget keresni, amiből a forma és a mozgás születik — elmenni a legbelső magig és a gyökerekig." Majd egy újabb fordulattal következett a portrék rövid, ám jelentős időszaka, amelyben egybeolvadt realitás és absztrakció.

Időnként — így mondta — „jött egy fej", amit muszáj volt megmintázni. Szentkuthy Miklósé és más ismert és kevésbé ismert barátoké, akikben nem annyira a szép, mint inkább a különös, nemegyszer a groteszk vonások ragadták meg fantáziáját. Minden szoborportré előtt a rajzok százait készítette modelljéről, és szinte ontotta róluk a jobbnál jobb karikatúrákat. Hamvas Béla portréja például sohasem készült el egészen, de számtalan pompás rajz, karikatúra született róla: H. B. mint Szent Ferenc, mint meditáló jógi, vagy mint szöges ágyon heverő fakír. Szentkuthy „komoly" portréjánál is jobban sikerültek az efféle rajzok és a kis karikatúra-szobrocska, amely néhány más, hasonló társával együtt kiállításon is szerepelt.

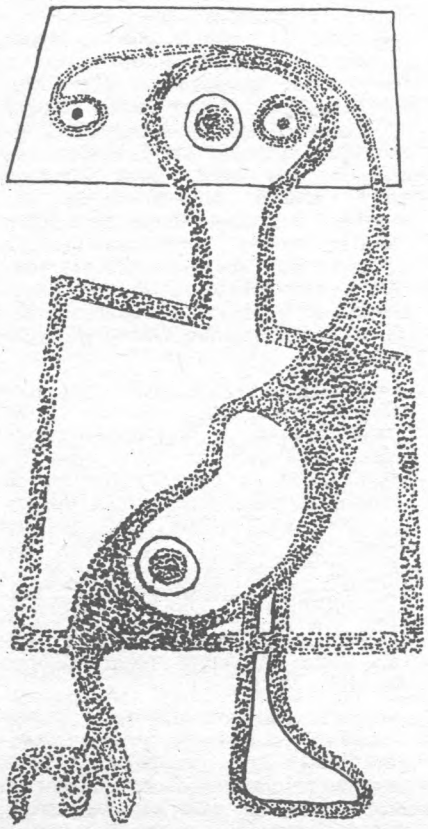

Antalfi Mária grafikája

Azután jöttek a csönd évei. Antalffy Máriát nem vitte rá a lélek, hogy realista szobrokat gyártson a megélhetésért — inkább műfajt váltott. Az ötvenes években a Bábszínházban dolgozott, a hatvanas-hetvenes években pedig kerámikusként kereste kenyerét.

Életében a nagy fordulatot férje, a kitűnő (s mellesleg szólva ugyancsak remek humorérzékű) *Kelemen Imre* halála jelentette. Az akkor már súlyosan szívbeteg asszony férjével egy sírban akart nyugodni, s ezért áttért a zsidó hitre. A nevéből pedig kipottyantott egy f betűt, és utána dobta az y-t is.

Azután beleszeretett a zsidó vallásba, kultúrába, de még a szép rajzú héber betűkbe is. Elkezdett héberül tanulni, majd héber szövegeket rajzolni. Az általa készített rabbioklevelek moszkvai, rigai, prágai rabbik falát díszítik.

Sikeres szívműtéte után újra kedve lett élni, dolgozni, emberek közé járni. Nagy hatással volt rá *Scheiber Sándor* varázsos szellemi atmoszférája, a Rabbiképző Intézet péntek esti összejövetelei, és megszerette az oda járó fiatalok társaságát. Aztán kitalálta a maga különleges orvosságát a magány ellen. Ami pénze csak volt, játékot vett rajta: sakkot, bűvös kockát, kártyát, mindenféle társasjátékokat, és megnyitotta otthonát. Minden hétfőn jöhettek hozzá a fiatalok (és persze a kevésbé fiatalok is), hogy sokszor hajnalig játsszanak, beszélgessenek, vitatkozzanak egymással. A ceruza és az ecset is újra életre kelt. Szépséges kaligráfiájú héber szövegek, leginkább zsoltárok töltötték meg a rajzlapot, s bennük, mellettük, fölöttük arcok, alakok, képek jelentek meg: a Rabbié, Judité, Eszteré, régi sírköveké.

A hétfő esték népszerűsége pedig egyre nőtt. Akinek vendége volt, magával hozta Máriához, de sokszor ismeretlenek is érkeztek más országokból, főleg Izraelből, akikhez eljutott a híre ezeknek az összejöveteleknek. Ez már szemet szúrt a hatóságoknak. 1986 nyarán a rendőrség a vendégek közül többeket kihallgatott, s megtiltotta nekik a „szalon" látogatását. Az *Inconnu csoport* 1956-os emlékkiállítására beküldött műveit elkobozták.

A művész így szinte belekényszerült az ellenzéki szerepbe. Aláírt, tiltakozott, tüntetett, amíg ereje engedte. Még megérhette a Magyar Zsidó Kulturális Egyesület létrejöttét, amelynek alapító tagja volt, s a Chagall-kört haláláig vezette. Egy éve már, hogy örökre itthagyta barátait és játékait.

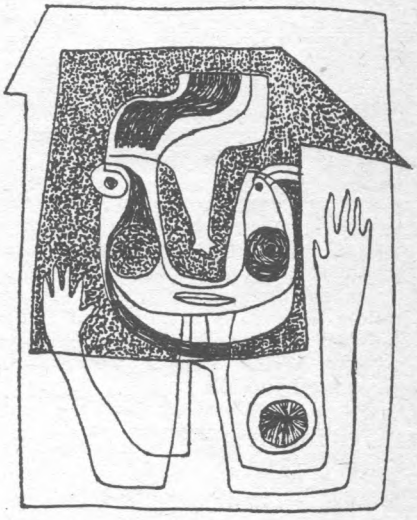

Antalfi Mária emlékkiállítása 1990. november 18-án nyílt meg a MAZSIKE Budapest VII., Garai u. 48 .sz. alatti helyiségében.

Neukum Lea

Kovács Johanna grafikusművész kiállítása a Magyar Zsidó Kulturális Egyesület Chagall Kamaragalériájában

Oscar Wilde mondja: „Minden művészet egyszerre felszín és jelkép."

Minden festő a vérével fest. Minden ecsetvonásban benne van ő maga, a családja, a múltja, a jelene és benne van a történelem.

Kovács Johanna. A jelen: kedves, mosolygós, fiatal arc, láthatóan kiegyensúlyozott családi élet, a lábukhoz simuló festőien szép kisfiúval.

A képein drámaian lüktető vonalritmus, ami dinamikus feszültségével, tragikumával túllép a tárgyon. És el kell fogadnunk: ez Kovács Johanna.

Egy művésznek nincs magánélete, hiszen a műveiben kitárulkozik és szól, sokszor ordít a kortársaihoz, az utókorhoz. És fel kell fognunk, rezonálnunk kell rá. Ezzel tartozunk a művésznek.

Bukarestben született, 1954-ben. A múltról sokáig nem tudott semmit. tizenkét éves, amikor édesanyja elmeséli, le is írja életét, jellegzetesen zsidó sorsát. Auschwitz kitörülhetetlenül belevésett emlékeit, amitől meg akarta kímélni őt, de ami hozzátartozik emberi lényéhez és rányomta bélyegét az ő életére is.

Kovács Johanna grafikája

Amióta csak emlékezik, mindig rajzolt. Középiskola után az egyetem grafikai szakára járt Bukarestben, dolgozik filmstúdióban, majd Budapesten az Iparművészeti Főiskolán folytatja tanulmányait. Mindent meglát, az élet minden jelenségére reagál, a természet kagylókon, köveken keresztül hozzá beszél.

Az édesanyja pokoljárása, a hallomásból megismert gázba fúlt történelem véresen beleégetve, kitörülhetetlenül él benne. A nyomasztó lelkiélmények és a mű, amelyen már nem is számít a tárgy, az emberi állapot lírai példázata. Egyik témája a magány. Biztos kézzel vezetett vonalak, az emberi alakot körülvevő, örvénylő világ, amin képes uralkodni, de amibe mélyen bele van ágyazva. És élő érzelemmé válik a biblia világa, megelevenednek a biblia alakjai, örök humánumukkal.

Néha foltokká mossa el a vonalakat, később színesebbé válik a rajz, de mindig szenvedélyesen kavargó vonalkavalkád.

Kovács Johanna uralkodik az anyagon. A benne égő tűz, ami műveiben lángol, a nyomasztó múlt és a nyomasztónak érzett jelen.

A benne élő történelem.

Kertai Klára

„Mindenkinek, kiben lélek lakik..."

Zsidó dallamok a Vigadóban

Boldogult úrfikoromban nem volt ínyemre a kötelező templomlátogatás, lett légyen az inspiráció akár iskolai fogantatású, akár drága szüleimtől eredő. Más volt, ami mégiscsak elvitt — és önként vitt el — Jehova közelébe. A zene, amely gyermekként megfogott és azóta sem enged. Egy baráti család férfi tagját elsőrendű bariton-hanggal, a feleségét mezzo-hanggal áldotta meg ugyanő (mármint az isten) és az asszony ráadásul kiválóan zongorázott, sőt, orgonán is magas színvonalon játszott. S a kaposvári templomban volt orgona, sőt, a szólisták mögött kitűnő amatőr vegyeskórus is közreműködött.

Ott, a templomban főként a nagy ünnepeken ismerkedtem meg a zsidó zenével, amelynél szebb alig létezik a népzenék végtelen birodalmában. A „zsidó zene" fogalma persze éppoly bonyolult, mint a „zsidó" fogalom maga — elemzésével, legszebb mozzanatai, dallamai felmutatásával a zene nagyjai foglalkoztak. Csak az időben viszonylag, illetve egészen közelieket említve a svájci *Ernest Blochtól* az orosz *Prokofjevig*, a francia *Milhaudtól* és az amerikai *Bernsteintől* — ne tessék túlságosan meglepődni — a magyar *Kodály Zoltánig*. S a zenés színházban tán némileg járatosabb sokaknak hadd említem még *Jerry Bock*-ot, aki a Broadwayről világszerte népszerűvé tett néhány orosz—zsidó dallamot a *Sólem Alechem* irodalmi fogantatású *„Hegedűs a háztetőn"* musical-ben.

Szívből jövő elismerés és köszönet illeti a *B'nai B'rith International* szervezetet a november 3-án este a budapesti Vigadó nagytermében rendezett, mindenben rendhagyó hangversenyért. Rendhagyó már abban is, hogy *„Zsidó dallamok a zeneirodalomban"* címmel megismertetett a hatalmas anyagból *Prokofjev, Ernest Bloch, Ami Maayani, Kadosa Pál, Kelen Hugó, Weiner László, Wojciech Kilar* és az erdélyi magyar zene, a kolozsvári magyar opera, a román és a zsidó folklór ügyében egyaránt kimagasló munkát végzett *Max Eisikovits* egy-egy idevágó művével, illetve feldolgozásaival. És rendhagyó a koncert szerkezetében is, amely utóbbi kamarazenét, hangszerszólót, énekszólókat és egy, a témába találó koreográfiai alkotást is felölelt.

Valami keveset a részletekről. Prokofjev köztudottan mindig szellemes. Természetesen zsidó témákra írott *„Nyitány"*-ában is (ismeretlen előttem, vajon készült-e folytatás ehhez a nyitányhoz). Mindjárt itt bebizonyítja, hogy téves és beszűkült a zsidó zene fogalmának behatárolása fájdalmas, gyászos dallamvonalak közé, ugyanis más népek zenéjéhez hasonlóan a zsidó folklór valamennyi szegmentje is tele van humoros, gunyoros, kicsattanó és győzelmes elemekkel (ami a vokális részben újból igazolódott).

Nem csak az időrendiség, hanem egy művész személye is indokolja, hogy a Prokofjev-nyitányt Ernest Bloch két szólóhegedűre írt művével kapcsolom. Az magában nem okozott meglepetést, hogy egy *Rásonyi Leila* (1. hegedű), *Bartha Attila* (2. hegedű), *Devich Sándor* (brácsa), *Szabó Péter* (gordonka), *Devich Gábor* (klarinét), *Mayer Erika* (zongora) összeállítású kamaraegyüttes elsőrendűen játszik. Ezt követően önmagában az sem, hogy Rásonyi Leila kitűnő hegedűművész. Az azonban már igen, hogy játékának simulékonysága és tónusa akár a legnagyobbakéhoz hasonlítható, engem a nagy Hubay-, illetve Zathureczky-növendékre, Rubinstein Ernára, illetve Bánát Gáborra emlékeztetett.

Ami Maayani 122. zsoltár-ját operaházunk művésze, *Maria Teresa Uribe* énekelte. A kivételesen nehéz szólam legalábbis az ő technikai felkészültségét és főként stílusérzékét igényli. A chilei származású mezzoszopránt, aki másfél évtizede még édeskeveset hallott népünkről, hazánkról, nyelvünkről — hallottam már magyar dalokat énekelni. Magyar művész legyen, aki stílusban felülmúlja. És zsidó, aki ezt a zsoltárt nála stílusban megfelelőbben énekli.

A második rész első felét *Fekete Lászlónak*, a Dohány utcai zsinagóga főkántorának az éneke töltötte meg tartalommal. Ezen a poszton megszokott is, elvárható is operai szintű hangszín és zenei felkészült-

ZSIDÓ SZERVEZETEK

Közös Út Találkozó

A Szombat olvasói talán nem mindannyian tudják, hogy a Magyar Zsidó Kulturális Egyesületben Kút címmel közös beszélgetést kezdtünk el „nagyszülőktől unokákig" azok számára, akik a vészkorszaknak vagy személyes túlélői, vagy az ő első, második generációs leszármazottaik. Az első találkozást ez év március 30-án tartottuk. Egy 10 és egy 6 éves kisfiú „képviselte" a harmadik generációt, s mintegy 50 résztvevő fele-fele arányban a túlélőket és gyermekeiket.

Miről is beszélgettünk? Beszéltünk a nevünkről, mely önmagában is fontos szimbólum: Kút, mely mélységes mély, mely az életet adó vizet adja, melynek mélyéről József kijutván megmentővé, „kenyéradóvá" emelkedett. Sok-sok asszociáció kapcsolódik még a csoport nevéhez, de szétszedve a betűket külön értelmet is nyertek: magyarul a „Közös Út Találkozó"-t jelenti, míg Raj Tamás ivritül adott mély jelentést az önálló betűknek: Kedosim u Tehorim = Szentek és tiszták, mely a mártírok neve.

Az együtt töltött időben sok személyes élménnyel lettünk gazdagabbak, felelevenedett a fájdalmas múlt, de az elhallgatás korszakának fájdalma is. Egy barátunk azt a szomorúságát kísérelte meg szavakba önteni, hogy két felnőtt fia talán azért választotta az amerikai emigrációt, mert ő képtelen volt a családi gyökerekhez kötni őket. Ma is úgy érzi: a gyermekkorában átélt gettóbeli rettegések eltörpülnek amiatti fájdalmához képest, hogy több mint tíz évig nem tudott szembenézni saját múltjával, zsidó származásával. Sokan vannak, akik azt hiszik Magyarországon, hogy a fájdalmas múlt elhallgatása csak magyarországi jelenség. Nem így van. Más-más okból, de majd mindenütt a világon 40 évig tartott a csend. Ez a csend Izraelre is vonatkozott. Ramat Ganban például csak 1989-ben szerveztek hasonló beszélgető csoportokat a holocaustot túlélő családoknak és leszármazottaiknak. Jeruzsálemben túlélőket lelkileg gyógyító központ működik, de Amerikában és más országokban is van már túlélőket segítő intézmény. Hogy mi „csak" most indítjuk el a magunk Közös Út Találkozóját, emiatt nem kell restellkednünk, hiszen világszerte mindenütt nehéz volt szembenézni múltunkkal.

Milyen további elképzeléseink vannak? Már az első találkozón felmerült egy speciális második generációs csoport igénye. Mintha a ma 30 évesek szeretnének egy, a szüleiktől és azok generációjától független fórumot. Ha igény van rá, szeretnénk lehetőséget adni 8—10 éves gyerekek számára is, hogy beszélhessenek az ő gondjaikról. Másik elképzelésünk az, hogy az idős, család nélküli túlélők elmondhassák nekünk történetüket, hogy legyen, aki őket is meghallgatja; esetleg tárgyaikból emlékező szobát is kialakíthatnánk.

Vannak olyan ellenvetések, hogy szabad-e, kell-e a fájdalmas múltat 40 év után felkavarni. Szerte a világon szinte minden, ezzel a kérdéssel foglalkozó szakember azt tapasztalta (nyolc éve, amióta magam is — mint pszichológus — felfigyeltem az ún. holocaust szindrómára, ugyanezt tapasztaltam), hogy egyetlen lehetőség van arra, hogy a megsebzett szülők és nagyszülők ne adják tovább utódaiknak ezt a szörnyű társadalmi traumát, nevezetesen az, ha a kimondással megtisztítjuk a múltnak kútját, hogy az éltető forrásvíz újra feltörhessen belőle.

Legközelebbi összejövetelünkkor mindenkit szeretettel várunk a Kút-nál. (Időpontja megtudható az MZSKE 142-6924 telefonszámán hétköznap délutánonként.)

Virág Teréz

Megalakult a Zsidó Diákok Szövetsége

A Zsidó Diákok Magyarországi Szövetsége 1989. októberében alakult, körülbelül 110 tagja van és nevének ellenére jelenleg inkább ifjúsági, mint diákszervezet: tagjainak mintegy fele nem diák és tevékenysége nem az egyetemek falain belül zajlik. Az egyetemi diákság megnyerésére tett első kísérletünk nem járt sikerrel: kitűzött plakátjainkat igen gyorsan letépkedték. Most indítjuk második rohamunkat.

Létünk annak is köszönhető, hogy alapító tagjaink közül néhányan eljutottak a Zsidó Diákok Európai Szövetségének nyári egyetemére, ahol e valóban jól működő szervezet vezetői biztattak bennünket: csináljunk magyarországi zsidó diákszövetséget. Ügybuzgalmuk mellett a szervezet presztízse is szerepet játszhatott: minél több tagszervezete van, annál

(Folytatás a 32. oldalon.)

A Zsidó Diákok Szövetségének képviselői a Páva utcai hitközség szukkoti sátrában (Müller László felvétele)

ség — ez már tradíció. Az egész estet szerkesztő *Fekete László* zenei képzettsége, ezen felül daléneklési kultúrája azonban az elvárható fölött van. Minden eszközzel rendelkezik a zsidó dalok tragikumának, s mi több, humorának az életrekeltéséhez, énekel „mindenkinek, kiben lélek lakik" (idézet a 3. máramarosszigeti dal magyar fordításából). Néger spirituálék fájdalomhangsorát idéző Messiás-váró dalt, halk bölcsődalt, harsány gúnydalt egyaránt szépen, kifejezően. Itt szólok nagy elismeréssel külön *Mayer Erikáról*, aki valamennyi szóló zongorakíséretét egy beleérző művész lelkületével látta el, ami persze nagy technikai tudást is megkíván.

Végül *Krámer György „Exodus"*-át Wojciech Kilar zenéjére (hangszalagról) a Rock Színház táncosai adták elő, a koreográfus kitűnő személyes közreműködésével. A zene egy zsidó ünnepi dallamvonalat szólaltat meg lüktető ritmikával, csendestől a végtelen felé növekvő hangerővel. Az előbbiben (ritmus) némileg Orff, az utóbbiban (eksztázisig emelkedő hangerő) Ravel híres, oly sok koreográfiát inspirált művéhez hasonlítható (Carmina burana, Bolero). A szerző az én „olvasatomban" nem csak zsidók, hanem mindennemű üldözöttek „erőltetett menetét" fogalmazta tánccá hatszemélyes művében, leszögezve a harsogó záróakkordok kifejező közös mozgásaiban, hogy végső soron még a szörnyű erőltetett menetek sem a halál, hanem az élet felé vezetnek. A „Dicsérjétek az Urat!" (Halleluja!) jusztis optimista öröme érződik a zenéből-szövegből fakasztott mozgásban. A nehéz, zenei- és táncanyag nagy feladat jó megoldásához segítette a Rock Színház táncosait.

A nagytermet megtöltő közönség kivételesen szép koncert élvezője volt.

Rajk András

Ára: 37,– Ft (Izraelben 4,– shekel, egyéb országokban 2,– $)

TARTALOM

Diplomácia, óh / 2

Hazai dolgaink

Emlékezők és emlékeztetők (Horváth Balázs) / 3
Egy tudósítás, több tévedés / 3
Konrád György: A meghatározatlan védelme / 4
Hol az arany? (Várai Emil) / 5

Esszé

Vadász Ferenc: Kiírtunk magunkból mindent? / 6

Világ

Rémálmok az ezeregyéjszaka földjén / 8
Az arab terroristák európai tervei / 9

Látogatóban Zsao Ping-ju kajfengi zsidónál / 10

Figyelő

Zsidósors az új demokráciákban — Londonból nézve / 11
Amerika legrégibb zsinagógája / 11
Van-e bűnös nép? / 13
Zsidók és parasztok az ötvenes években (Pelle János) / 15

Együttélés

Az olasz katolikus egyház párbeszéde a zsidókkal / 18

Emlékezés

Akkor is karácsony volt (Dobos Marianne) / 18
Éliás József visszaemlékezése Raoul Wallenbergre / 20

Izrael

Az első ipari falu Izraelben / 21
Izraeli hírek / 21

Hagyomány

Chanukka (Deutsch Róbert) / 22
Az izraeli ünnepek kettős jellege (J. Lahav) / 22
Este a rabbinál / 23
Israel Zangwill / 24

Tudomány

Az MTA Judaisztikai Kutatócsoportjának programja / 25

Könyvek

A devecseri rabbi fiának mozgalmas élete / 26
Tömegsírok titka / 26

Művészet

„Játszani mindent, ami élet" / 29
Kovács Johanna kiállítása / 30
„Mindenkinek, kiben lélek lakik..." (Rajk András) / 30

Zsidó szervezetek

Közös Út Találkozó / 31
Megalakult a Zsidó Diákok Szövetsége / 31

Megalakult a Zsidó Diákok Szövetsége

(Folytatás a 31. oldalról.)

erősebb az európai szövetség. Ez általában jellemző a magyarországi zsidó ifjúsági mozgalmakra: nyugati testvérszervezeteik lelkesen támogatják őket, így megszokják, hogy jelentős anyagi segítséget kapnak, ezt el is várják és ezért elkényelmesednek. Félreértés ne essék: örülök a videónak meg a színes tévének, de félek attól, hogy ezt mindenki természetesnek tartja és nem jut eszébe, hogy ezért tegyen is valamit. Az ember jobban becsüli azt, amiért keményen megdolgozott.

Egyesületünk — amely a nagyralátó „Szövetség" elnevezést viseli — félúton van a profi mozgalom és az amatőr baráti kör között. Profi módon politizálunk a hazai zsidó közéletben (legalábbis profibbak vagyunk, mint e közélet egyik-másik szereplője), programjainkat viszont amatőr lelkesedéssel szervezzük. Egy tekintetben még kétségkívül fiatalkorú a ZSDMSZ: nincs szervezeti „önmozgásunk". Másfél tucat lelkes ember jelenti a magot, 20—30 ember pedig több-kevesebb rendszerességgel felbukkan, a többit a tágabb holdudvarhoz kell sorolni. A szervezeti önmozgás viszont azt jelentené, hogy az egyesületnek olyan presztízse, befolyása, kiterjedt kapcsolatrendszere van, hogy érdemes benne pozíciókat is viselni és ezekért harcolni. Saját tehetetlenségi ereje működteti tehát. Ehhez tartozik, hogy van közönség rendezvényein és vannak aktivisták, s meg lehet őket kérni egy-egy feladat elvégzésére. Taglétszámunk ehhez még kétségkívül kevés. Ez egyfelől jó, mert akikkel együtt dolgozunk, azok nem presztízsokokból jönnek hozzánk. Másfelől viszont rossz az, hogy mindig ugyanazok dolgoznak. Minden nehézség ellenére eljutottunk már odáig, hogy számon tartanak bennünket.

Voltaképpen mit is csinálunk? Tevékenységünk legstabilabb pontja társasági életünk és a péntek esti klub a Garay utca 48-ban, az MZSKE helyiségében. (Tessék nyugodtan jönni, általában húszan-harmincan vagyunk, kevés enni-innivaló is van.) Nagyobb zsidó ünnepeken külön összejöveteleket szervezünk: ilyenkor van vetélkedő (jutalmakkal), játék, daltanulás, éneklés, esetleg vetítés. Legnagyobb szabású összejövetelünk eddig a szédereste volt. De voltak még nagy összejöveteleink Chanukka, Purim, Ros Hasana alkalmából és kisebbek, melyeket itt mind nem tudok felsorolni.

Hallatjuk hangunkat a zsidó belpolitikában. Részt vettünk és hozzászóltunk a MIOK közgyűlésein. Ez év októberében indított újságunkban foglalkozni kívánunk a magyar zsidó intézmények történetével az elmúlt negyven évben. Hívei vagyunk a nyílt párbeszédnek, a zsidó közélet demokratikus megújításának.

Szeretnénk megmutatni, hogy lehet Magyarországon a zsidóságnak pozitívabb tartalmat is adni, amely akár önmagában, akár a magyarságtudat megőrzésével elvezeti az egyént a zsidóság öntudatos vállalásához.

Gadó János

Szombat

A Magyar Zsidó Kulturális Egyesület folyóirata
Megjelenik évente tízszer
Ez a szám az Osvát-Alapítvány támogatásával készült
Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest VII., Garay utca 48.
Levélcím: Bp. 70. Pf. 216. 1440 Telefon: (36-1) 142-6924
Szerkesztőségi órák és hirdetésfelvétel:
csütörtökönként 16 és 17 óra között
Előfizethető a kiadóhivatalban, illetve postautalványon
az 521—006670—7 sz. számlán

Számonként megvásárolható a hírlapárusoknál,
a TÉKA könyvesboltjaiban és az MZSKE helyiségében
(VII., Garay utca 48.)
Főszerkesztő Zala Tamás, főszerkesztő-helyettes Gadó György,
felelős szerkesztő Kovács Dénes, szerkesztőségi titkár Landor
Károly, műszaki szerkesztő Balla Endre
Lapengedély száma: III. (Kul/174) 1989. HU ISSN 0865—3844
Készült a TÉKA Könyvértékesítő nyomdaüzemében
Felelős vezető: Kobl Antal
90/204